

GHEORGHE RACOVEANU

**GRAVURA IN LEMN
LA MĂNĂSTIREA NEAMȚUL**

**CU 60 DE PLANȘE
AFARĂ DIN TEXT**

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTA

13176

GRAVURA ÎN LEMN
LA MĂNĂSTIREA NEAMȚUL

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE,
PE HÂRTIE VIDALON, DOUĂZECI ȘI
ȘASE DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN
COMERȚ, NUMEROTATE DELA 1 LA 26

Nu se împră-
mută acasă.

GHEORGHE RACOVEANU

GRAVURA ÎN LEMN LA MĂNĂSTIREA NEAMȚUL

Cu 60 de planșe afară din text

BUCUREȘTI

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1 9 4 0

Biblioteca Documentară
Piatra Neamț
Regina Maria

13176.

K.N.78(A)

Amintirii

Profesorului meu

NAE IONESCU

P R E F A Ț Ă

Cartea aceasta vrea să înfățișeze, pe temeiul de document, o latură prea puțin cunoscută a unei epoci de muncă în slujba cărții tipărite. Gravura în lemn pentru ilustrarea cărții bisericești formează un prețios capitol de istorie a culturii românești. Dar acest capitol de mândrie românească n'a avut parte de zăbava rodnică a unor sistematice cercetări. Gravurile originale ale tuturor epocilor de strălucire ale acestei arte plastice la Români se păstrează în vechile noastre tipărituri. M'am oprit asupra activității călugărilor dela Neamțul pentru un singur motiv: în planșele lucrării acesteia am vrut să înfățișez gravuri originale; și astăzi numai mănăstirea Neamțul mai păstrează un bogat depozit de vechi clișee de lemn, utilizabile.

După o lungă perioadă de odihnă, vechile clișee au fost chemate să depună, din nou, mărturie pentru fericita osteneală a neamului călugăresc, făcută pe aripa veșniciei, nu sub semnul grabei veacului.

În planșele cărții acesteia sunt înfățișate 160 de gravuri originale. Patrusprezece din ele au mai fost tipărite, acum unsprezece ani, în albumul d-lui Adrian Maniu: La gravure sur bois en Roumanie. (Planșele noastre: XIII; XIV; XV; XVIII; XIX; XX; XXVII; XXIX, 2; XXX; XXXV, 1, 2, 3 și 4; XLI). În descrierea planșelor sunt date, cu literă cursivă, inscripțiile tuturor celor 160 de gravuri. Tipăriturile vechi pe care aceste gravuri le-au împodobit sunt, în același loc, indicate. Activitatea fiecărui gravor nemțean este înfățișată în ordine cronologică. Pe temeiuri certe am făcut identificările cu puțință. Căci în calea muncii de identificare stau grele obstacole. Personalitatea artistului călugăr este adesea înnăbușită de asprele cerințe ale canonului, ale regulei iconografice. Imaginea pe care o sapă el în lemn nu e simplă podoabă. Strâns legată de textul pe care-l înfrumusețează, icoana gravorului ia totdeauna caracterul unui comentariu în figuri al acestuia. În compoziția gravorului nimic nu e fără rost. În compoziția lui greutatea cade pe justa exprimare a ideii. De aceea adeseori în gravuri proporțiile corpurilor nu sunt juste; expresiile fețelor sunt dure. Gravura călugărului și-a aflat, totdeauna, subiectul în iconografie și în general în textele liturgice, atât de familiare lui. În chipul acesta el n'a fost nevoit să împrumute de aiurea decât elemente secundare, detalii, noutăți tehnice.

Bibliografie pentru gravura în lemn la Neamțul n'am avut. M'am urcat, deci, la izvoare: lemnele originale și vechile tipărituri împodobite cu gravuri mi-au fost temeiul de cercetare.

La sfârșitul lucrării am dat un catalog complet de clișeele vechi păstrate la Neamțul, arătând — unde există — numele gravorului și anul săpării. Se păstrează astăzi în mănăstirea Neamțul 900 de clișee de lemn. Dintre acestea, aproape 500 sunt icoane, chenare, frontispicii, vignete, ornamente; iară peste 400, titluri, inițiale împodobite, texte manuscrise și iscălituri (gravură de reproducere).

Tipăritorii din vremile demult apuse, nevrând a fi mai pre jos de caligrafii, de hrisografii și de zografii evului mediu, împodobeau cartea cu trudnica artă a gravurii în lemn și în aramă. Astăzi cartea bună nu se

mai înfățișează în haină vrednică de conținutul ei. Căci chiar când vrea să se împodobească, nepotrivirea stă de față. Pentru manuscris, firesc lucru era miniatura, lucrată în același chip ca și textul ; pentru decorativa, pentru șovăelnica slovă chirilică, săpătura în lemn, ori incizia în aramă erau, iarăși, lucru potrivit.

Dar de la stearpa preciziune a literei de astăzi, nici desenul în peniță, nici vechea gravură în lemn — trecute pe la zincograf — nu mai pot fi încadrate cu succes într'un text. Pentru cumplita preciziune a literei de astăzi nu există decât un vestmânt pe potrivă : gravura în metal, obținută cu mijloacele tehnice de azi. Tehnica aceasta retușează ușor « măcănișul » desenului făcut de mâna artistului ; îl retușează sărăcindu-l, de sigur ; dar punându-l în acord cu litera textului. Gravura nouă a încercat-o la noi, cu succes, pictorul George Russu, om cu multă pregătire în materie. Tipografia Cărilor Bisericești din București are astăzi aproape 80 de clișee în aramă, tăiate la München, după desenul pictorului G. Russu.

Lucrarea aceasta s'a născut din înțelegerea adâncă a unui înalt ierarh : I. P. S. Patriarh Nicodim. Mitropolit fiind Moldovei și Stăpân duhovniceștii cetăți în care a luminat Paisie Starețul, Înalt Prea Sfinția Sa a poruncit să mi se pună, degrab, la dispoziție tot materialul necesar cercetărilor. Mi-a încredințat apoi clișeele, pentru tipărire. Pentru încrederea cu care am fost cinstit, îi aduc și cu acest prilej, mulțumirile mele respectuoase.

Nepovestita dragoste a Părintelui Melhisedec, arhimandritul mitrofor al Neamțului, pentru trecutul de tăcută muncă al neamului călugăresc, mi-a fost spor de îndemn la lucru. Râvna părinților nemțeni : Vladimir tipograful, Gherontie tipograful și Silvestru săpătorul de icoane mi-a fost nu de puțin ajutor.

Dar lucrarea mea ar fi rămas, vreme multă, în manuscris. Cuvincioasa ei tipărire era prea costisitoare ; vremile, sub semnul blestemului.

Iată de ce gândul meu se îndreaptă, cu recunoștință, spre Domnul Profesor Al. Rosetti, Directorul Fundației editoare, care aflând de lucrare, m'a chemat, a luat-o și i-a dat haina de sărbătoare pe care o poartă acum.

G. RACOVEANU

5 August 1940

INTRODUCERE

GRAVURA ÎN LEMN. Cea mai de seamă piatră de hotar dintre două evuri — tiparul — se ivea împreună cu o nouă artă plastică: gravura în lemn. Anterioară tiparului, pricină și punct de pornire lui, gravura în lemn avea să-și câștige, de acum, faima aproape numai ca artă aplicată la ilustrarea cărții tipărite. În cartea imprimată gravura era chemată să ia locul miniaturii, fala manuscrisului. Vreme de aproape 400 de ani gravura în lemn a ținut tovărășie fericită artei imprimeriei. Ca și litera textului, gravura în lemn nu era altceva decât un desen în relief. Căci gravura în lemn este arta de a obține, pe o scândură de lemn, o imagine în relief, prin înlăturarea întregii suprafețe rămase neatinsă de desenul artistului; prin săparea, pe o adâncime variabilă, a tuturor părților albe ale scândurii și lăsarea în relief doar a liniilor desenului.

MATERIAL. Pentru lucrul gravorului în lemn pot fi folosite felurite esențe. Lemnul de esență slabă (plopul, aninul, bradul) prezintă avantajul de a avea fibrele așa de aparente că, uneori, lasă pe hârtie urme vizibile, făcând să joace plăcut în lumină marile pete de negru. El prezintă însă și dezavantaje: fibrele prea aparente împiedică buna tăiere a lemnului; iară slaba rezistență a acestuia face ca numărul tirajelor să fie redus.

Lemnul de esență tare (buxul, părul, mărul, cireșul), fără fibre prea aparente, se taie mai bine și cu cuțitul și cu dalta; iară duritatea lui este o garanție pentru un mare număr de tiraje.

După chipul cum a fost tăiată, scândura pentru gravura în lemn este de două feluri: 1. cu suprafața paralelă cu fibrele; 2. cu suprafața perpendiculară pe direcția fibrelor. Dacă scândura a fost obținută printr'o secțiune în lungimea trunchiului (sau a crăcii), se lucrează într'un fel; dacă a fost obținută prin tăietură făcută de-a-curmezișul lemnului, se lucrează în alt fel ¹⁾.

¹⁾ Scândurile tăiate de-a-curmezișul lemnului apar mai târziu: în veacul XVIII. Armenia pare a fi născocit lucrul « în capul lemnului ».

TEHNICĂ. Pe o scândură de lemn sănătos, fără crăpături, fără noduri, bine nivelată, bine lustruită, se face mai întâi desenul; direct pe lemn, sau transpus de pe hârtie pe lemn. În cele mai multe cazuri nu este nevoie ca pe scândură desenul să fie inversat spre a-l avea în stampă cum trebuie: de cele mai multe ori ceea ce este în dreapta pe scândură poate să apară în stampă în stânga și ceea ce este în stânga, să apară în dreapta. Dar sunt și cazuri în care trebuie ținut seamă de acest lucru. Toate inscripțiile trebuiesc desenate și tăiate invers; trebuiesc tăiate ca și litera utilizată în imprimerii.

Odată sfârșită operațiunea desenului, se procedează la izolarea liniilor lui (la înlăturarea părților învecinate; la săparea suprafețelor neatinsă de el). Liniile desenului sunt *rezerve* făcute pe suprafața scândurii.

Săpându-se, pe o adâncime variabilă, tot lemnul din jurul desenului, se va obține un clișeu tipografic. Peste acest clișeu trecându-se un sul îmbibat cu cerneală, sau ungându-se în alt chip cu cerneală relieful acestui clișeu și trecându-se apoi peste el o hârtie curată, va rămâne pe hârtie imaginea clișeului *inversată*. Tot ce este relief va lăsa, deci, pe hârtie pată neagră; tot ce este loc săpat, va lăsa hârtia neatinsă ¹⁾.

Valoarea unei gravuri în lemn se judecă după întreitele ei efecte: *efectul grafic* (sau al delimitării formelor printr'o trăsătură); *efectul reliefului volumelor* (care se obține prin hașiuri) ²⁾; *efectul valo-*

¹⁾ Pentru gravura în aramă procedeul era altul. Aci desenul se săpa în adâncime, cu dălțița. În relief rămânea, deci, câmpul nedesenat. Pentru a obține stampe de pe o gravură în aramă, se turna cerneală pe întreaga suprafață a plăcii; apoi se ștergea bine placa. Cerneala rămânea numai în scobituri, în șanțuri. Aplicându-se apoi — cu un procedeu special — hârtia udă, aceasta suga cerneala din șanțuri (adecă din liniile desenului), iară câmpul nesăpat (lumina) lăsa hârtia neatinsă.

²⁾ *Hașiurile* sunt liniile paralele care fac umbra unei trăsături. Când brazda tăiată în lemn e îngustă, se va obține pe hârtie o hașiură albă pe fond negru; când brazda scoasă din lemn e largă, iară mușea rămasă între șanțuri îngustă, se va obține pe hârtie o hașiură neagră pe fond alb. Când brazdele se întretaie, pe hârtie va rămâne o umbră « în cadrilat » (în gravura în lemn, mai totdeauna, cadrilat alb pe fond negru).

rilor (obținut prin graduarea cernelii diverselor relieuri).

Uneltele principale întrebuințate la săparea unei scânduri scoase din lungul lemnului sunt: *cuțitul* (briceagul, simcea, pînțalușul), *piciorul de capră* (jghiabul în formă de V) și *ghinul* (jghiabul în formă de U), de diverse mărimi și deschideri. Pentru săparea lemnului cu fibrele perpendiculare pe suprafața de lucru, este nevoie de alte unelte: este nevoie de *daltă*, de *burin*, de *buciardă*.

VECHIME. Imagini săpate în lemn, în așa fel ca desenul să rămâie ca o linie subțire în relief, au existat din vremi îndepărtate. Lemnele acestea — așa numitele *modele* — serveau la imprimarea stofelor. Asia orientală, ca și Egiptul de sus cunoscuseră arta împodobirii stofelor cu ajutorul clișeelor de lemn. În confecționarea *cărților de joc* gravura în lemn își găsisse o nouă aplicație.

După apariția hârtiei, multiplicarea imaginilor săpate pe scânduri de lemn nu mai putea întârzia. Cele mai vechi imagini obținute pe hârtie datează din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Cea mai veche gravură în lemn se socotește a fi din anul 1370. În primul deceniu al veacului al XV-lea, gravuri în lemn izolate existau în Germania în număr atât de mare, încât e greu de tăgăduit că leagănul acestei arte a fost Germania. Stampe cu chipurile sfinților încep a se răspândi în această vreme. Din anul 1423 se păstrează chipul Sfântului Cristofor. Grosolana execuție a multora din stampele veacului al XV-lea era compensată prin concepția monumentală a liniei și prin originalitatea simțului pentru culoare. Căci cele mai multe stampe erau colorate cu mâna; cele numai în alb și negru erau cu totul rare.

DEZVOLTARE. Cu apariția imprimeriei, gravura în lemn ia o dezvoltare nebănuită. Ea stătuse de față la nașterea tiparului. Când Koster, cel din legendă, tipărește cărticica lui de 8 pagini, el îi sapă litera în lemn. Invenția literei mobile n'a venit într'o singură zi. Perfecționând neîncetat procedeul, după încercarea dela Strasburg, din 1436, Gutenberg, întovărășit cu Faust și cu Schöffer, începe să publice, la Mayența, cărticele populare (calendare, gramatici latine, etc.¹⁾. Între 1450 și 1455 cei trei izbutesc să dea *Biblia Latină*, zisă cu 42 de rânduri. Din Germania tiparul trece repede în Italia²⁾. Invenția literei mobile și puternica dezvoltare a artei imprimeriei deschid gravurilor în lemn un vast câmp de activitate. La vreo 15 ani după încercarea de a se tipări cu litere mobile, apar în Germania primele cărți ilustrate (Bamberg). În deceniile următoare,

¹⁾ *Speculum humanae salvationis*, prima tipăritură atribuită lui Gutenberg, fusese executată cu caractere de plumb turnate în nisip, apoi retușate.

²⁾ Doi lucrători ai lui Gutenberg: Schweynhem și Pannartz trec în 1464 la Subiaco, apoi se așează la Roma. În 1465 apare la Roma prima carte tipărită. Peste 4 ani apare și la Veneția carte tipărită (*Epistolae ad familiares*, 1469).

presele din Augsburg, din Ulm, din Mayența, din Lübeck și din Nürnberg, ca și cele din Veneția, dau poate cele mai frumoase cărți cu gravuri în lemn din toate vremile. Pentru că în aceste vremi gravura în lemn era concepută nerealistă: era concepută într'un puternic stil abstract¹⁾.

Din Germania, arta ilustrării cărților trecuse în Italia. La Veneția, în 1476, Erhard Ratdolt și tovarășul său Bernard «Maler» din Augsburg folosesc gravura în lemn pentru ilustrarea cărții. În acest an apare aci *Calendario del Montereio*. Desenul era făcut de Bernard din Augsburg, iar tăietura lui, de vreun săpător în lemn venit tot din Germania, unde tehnica aceasta era deja în floare²⁾.

Cu sfârșitul veacului al XV-lea gravura italiană cunoaște apogeul ei. Desăvârșirea desenului și finețea tăieturii gravurilor ce împodobesc *Ipnerotomachia di Polifilo* (Veneția, 1499) au făcut pe mulți să vadă aci mâna lui Giovanni Belini, sau a lui Iacopo de Barbari³⁾.

În primii ani ai veacului al XVI-lea, gravura în lemn aplicată la ilustrarea cărții ia o înfățișare nouă. Părăsind desenul liniar (fără umbre), arta adoptă clar-obscurul, sau umbratul⁴⁾. Utilizând două planșe pentru aceeași gravură, se obținea, prin dublă aplicare și perfect reperaj, o stampă cu două tonuri; sau cu două valori ale aceluiași ton. Una din planșe, prima, lăsa pe hârtie doar trăsăturile desenului; cealaltă, reperată cu grijă, reliefa desenul lăsat de prima. Acesta era *camaieu*. Yost de Necker, Ugo da Carpi, Cranach și Dürer au practicat gravura în camaieu. Mărginind efectul gravurii la alb și negru și transportând apoi întregul sistem al liniilor ei la un format de mari proporții, cu o compoziție hotărât decorativă, *Albrecht Dürer* pune temelile unei uriașe mișcări artistice. Părăsind, cu totul, liniile complicate și încâlcite — dela începutul lui în această artă, — Dürer realizează stilul clar, în care puritatea liniei și lumina sunt factorii hotărâtori⁵⁾.

Veacul al XVI-lea rămâne veacul de aur al gravurii în lemn.

GRAVURA ÎN LEMN LA ROMÂNII. Nu se scurseseră nici patruzeci de ani dela ivirea ei și gravura în lemn aplicată la ilustrarea cărții pătrundea în Țările Românești. Cea dintâi carte tipărită în Țara Muntenească, din inițiativă domnească, este *Liturghierul*, slavonesc, dela 1508. Noi am

¹⁾ Dr. Friedrich Winkler, directorul cabinetului de stampe din Berlin, *Introducere la Catalogul Muzeului Toma Stelian: Gravura și cartea ilustrată germană (secolele XV—XVI)*. București, Imprimeria Națională, 1938, p. 11.

²⁾ v. Carlo Castellani, *L'arte della stampa nel rinascimento italiano, Venezia*, în albumul lui F. Ongania. Veneția, 1895, vol. I; cf. Kristeller, *La xilografia veneziana*, în *Archivio storico dell'arte*, anno V, (1892), fasc. II, p. 90.

³⁾ Castellani, l. c.; cf. Albert Ilg, *Über den Kunsthistorischen Werth der Hypnerotomachia Poliphili*. Wien, 1872.

⁴⁾ «Abbandonata quasi del tutto il disegno lineare o senz'ombre, l'arte si volse a chiaroscuro (ad ombreggiate)». (Castellani, *op. cit.*, p. 13).

⁵⁾ Dr. Winkler, *op. cit.*, p. 13.

avut tiparul înaintea Rușilor și înaintea Sârbilor ¹⁾. Domnea în acele vremi în Țara Românească Radu Vodă cel Mare. De unde va fi adus el tipografia, documentele nu spun. Știm însă că în vremea lui Venetia strălucea în arta imprimeriei ²⁾. Și mai știm că tipograful Macarie dalmatinul, adus de el în țară, învățase meșteșugul la Venetia și după ce tipărise, la rândul-i, trei cărți în Muntenegru, fusese nevoit să se refugieze — probabil tot la Venetia — din pricina năvălirii Turcilor în țara lui.

La doisprezece ani după încetarea activității tipografiei din Muntenegru, tipograful de aici, Macarie ieromonahul, se găsea la curtea Domnitorului Radu cel Mare, în Târgoviște ³⁾.

Între anii 1508 și 1512 apar în Țara Românească trei tipăriri, în tipografia condusă de Macarie ⁴⁾: *Liturghierul* slavonesc (început sub Radu cel Mare și terminat sub Mihnea cel Rău, în 10 Noemvrie 1508) ⁵⁾; *Octoiul* ⁶⁾ (în slava bisericească, redacție medio-bulgară) din vremea lui Vlad Vodă, la 1510; *Tetraevanghelul* ⁷⁾ slavonesc din vremea lui Neagoe Basarab, la 1512. Cu aceste trei tipăriri activitatea celei dintâi tipografii de pe pământul românesc încetează. Toate aceste trei tipăriri sunt frumos împodobite cu gravuri în lemn. Frontispiciile, cu negru și cu roșu, cu ornamente împletite, flori și inițiale din împletituri, tăiate după modelul celor ce împodobeau manuscriptele mânăstirilor noastre ⁸⁾,

¹⁾ Cea dintâi carte cunoscută ieșită din teascurile rusești este *Apostolul* din Moskva, 1564 (se crede, totuși, că Rușii au avut imprimărie încă din 1553).

La Sârbi, cea dintâi tipăritură nu apare înainte de 1552. Nu uităm tipăriturile slavone executate de Nemții: Schweinpold, Borsdorf și Haller, în Kracovia, cu litere chirilice, între 1491 și 1492 (5 cu totul): «für die Kleinrussen und Rumänen». (v. Jagić, *Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494*, în *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch Historische Classe*. Band XLIII. Wien, 1894, p. 1). Nici *Časoslovec-ul* sloveno-sârb dat de Venetia, prin Andrea Torresani d'Asola, în 1492. Dar acestea nu veneau dela Sârbi, ori dela Ruși.

²⁾ La sfârșitul veacului al XV-lea și începutul veacului al XVI-lea lucrau în Venetia peste 200 de «tipografii».

³⁾ Macarie nu-și «transportase preșele în Valahia», cum spune E. Picot (v. *Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains du XVI-e siècle*. Paris, Imprimerie Nationale, 1895).

⁴⁾ În Cetinje, Macarie ieromonahul tipărise: *Octoiul* (sau *Osmoglasnicul*) cu primele patru glasuri, 1494; *Psaltirea*, în 1495 (*Psaltirea* are indicat locul tipăririi: на чкѣтнѣ); *Molitvenicul* și *Octoiul* (ultimele 4 glasuri).

⁵⁾ «Literale Liturghierului din 1508 vin din matrite venetiene» (N. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, vol. III, București, 1906, p. 34).

⁶⁾ Într'un studiu remarcabil, d-l P. P. Panaitescu, care a avut norocul să descopere un exemplar întreg al acestei tipăriri, face lumină completă în jurul ei și în jurul «perioadei macariene», (v. P. P. Panaitescu, *Octoiul lui Macarie și originile tipografiei în Țara Românească*, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVII (1939), nr. 9—10, Septemvrie—Octomvrie 1939 și *Extras*).

⁷⁾ *Tetraevanghelul* acesta al lui Neagoe Vodă a servit de model *Tetraevanghelului* tipărit la 1552 în Belgrad (Serbia). Caracterele tipografice ale *Tetraevanghelului* sârbesc au fost tăiate după *Tetraevanghelul* lui Neagoe; frontispiciile, stema țării — până și unele greșeli — sunt imitate după el (v. Šafařík, *Geschichte des serbischen Schriftthums*. Prag, 1865, pp. 256, 269, 270).

⁸⁾ Asupra originii gravurilor în lemn ce au împodobit cărțile perioadei «macariene», părerile sunt împărțite. Odorescu (A. I.) crede că ele sunt de origine venețiană (v. *Despre unele manuscripte și cărți tipărite, aflate în mânăstirea Bistrița*. Cap. V: *prima tipografie din Țara Românească*, în *Revista Română pentru Științe, Letere și Arte*, vol. I, 1861, București). Hasdeu (B. P.) crede că desenul primitiv al acestor inițiale și frontispicii a fost curat românesc, luat de prin manuscriptele muntene și moldovene din secolul al XV-lea (v. *Ună tesaură de typo-xilografia română de pe la 1550*, XII Capitule, în revista *Traian*, nr. 18, 20, 23 și 27, anul I, 1869). N. Iorga crede

depin mărturie pentru dragostea tipografului și a Domnitorului față de arta care se apropia atunci de culmea strălucirii ei.

Odată cu domnia lui Mircea Ciobanul, încetează și lucrul tipăritului de cărți în Țara Românească. La mijlocul veacului al XVI-lea apare, la Târgoviște, *Triodul-Penticostar* slavonesc ¹⁾. Este cartea cea mai voluminoasă din câte s'au tipărit pe pământul nostru, în întreg veacul al XVI-lea. Importanța acestei tipăriri constă nu în caracterele ei, grosolane și neregulate; ci în inițialele, în frontispiciile și mai ales în icoanele ei, toate săpate în lemn.

Unele din inițialele acestei tipăriri se aseamănă cu cele ale *Tetraevanghelului* din 1512. Cele mai multe, însă, sunt lucrate după inițialele din *Octoiul* lui Macarie tipărit la 1494, în Cetinje și din *Psaltirea* dela 1495 a aceluiași Macarie ²⁾; care inițiale sunt, la rândul-le, luate după cele ale incunabulelor venețiene ³⁾. Întâlnim în această tipăritură inițiale înflorate, superbe; dar întâlnim și inițiale greoaie, lipsite de gust. Frontispiciile, împletite cu mare artă, sunt de origine românească ⁴⁾. Icoanele, — unsprezece la număr ⁵⁾ — gravuri în lemn de mărimea unei pagini, sunt unice monumente de artă xilografică în România veacului al XVI-lea ⁶⁾. Cercetându-le cu de-a-măruntul, Hasdeu ajunge la încredințarea că gravorul artist era Român, deoarece nu știa bine slavonește; elemente din aceste icoane se întâlnesc în miniaturile manuscriselor noastre din veacul al XV-lea; maniera artistului, sau, mai exact, a modelurilor sale românești mai vechi «nu e nicidecum bizantină, adecă silită, imobilă, încărcată; ci originală românească, apropiindu-se însă de cea occidentală, adecă naturală, animată, simplă» ⁷⁾.

Figurile și draperiile din cele 11 icoane amintesc pe cele apusene, din veacul al XV-lea. Unele aduc cu

că Macarie a imitat frontispiciile și inițialele după manuscrisele noastre din veacul al XV-lea; însă cu transformări: «dungulețele ajungând acum ca niște mlădițe mici, înnodările pierzându-se în tot felul de complicații, florile de scaiu luând chipul unor boboci împodobiți; ... în această operă de imitație, el a introdus maniera largă, mlădioasă, înflorită a Renașterii» (v. *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, vol. III, București, 1906, p. 35).

¹⁾ Hasdeu admitea data de 1550; Karataew pe cea de 1570. Locul tipăririi nu era cunoscut. N. Iorga înclina a crede că «tipografie sârbească» a dat *Triodul-Penticostar* «cu gravuri pe lemn luate din cărțile latine» (v. N. Iorga, *Noul tipar slavon din a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *Grafica Română*, an. I, nr. 11, p. 7). Astăzi se știe că *Triodul-Penticostar* a fost tipărit în Târgoviște, la leat 7066 (= 1558), de diaconul Coresi «cu 10 ucenici». Tipărirea s'a început în vremea lui Io Pătrașcu Voevod și s'a sfârșit în zilele lui Io Radu Voevod. D-l Aurel Filimon, semnând primul exemplar întreg din această tipăritură, a făcut lumină completă în jurul mult discutatului *Triod-Penticostar* (v. *Dacoromania*, 5 (1927—1928) pp. 601—604).

²⁾ Sunt reproduse în E. Picot, *Coup d'oeil* și în Jagić, *Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494*.

³⁾ Vezi *Fasciculum temporum* (Wernerus Rolewinck) edit. Erh. Ratdolt, 1484 (în F. Ongania, *L'arte della stampa nel rinascimento italiano, Venezia*. Venetia, 1895, p. 54).

⁴⁾ Hasdeu, *op. cit.*, Cap. X.

⁵⁾ Iisus pe Cruce, Punerea în mormânt, Învierea lui Hristos, Hristos se arată Mariei, Toma pipăie coasta Mântuitorului, Vindecarea Slăbănogului, Vindecarea orbului, Iisus în Templu, Iisus și Samarineanca, Înălțarea Domnului, Pogorirea Sfântului Duh. (Dimensiunile acestor icoane variază între 122 × 198 mm și 129 × 200 mm).

⁶⁾ N. Iorga crede că aceste icoane au fost făcute «nu pentru un Triod, ci pentru un Evangheliar» (v. *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, vol. III, p. 36).

⁷⁾ v. *Ună tesaură de typo-xilografia*, cap. XI.

cele germane. Elemente din aceste icoane — de pildă *gardurile* despre care Hasdeu scrie că «sunt pare-că fotografiate după *gardurile câmpene*» românești — sunt identice cu elemente din gravuri germane din veacul al XV—XVI-lea.

Cu tipăritura dela 1558 arta gravurii în lemn aplicată la ilustrarea cărții încetează: tot ce se mai face, în perioada coresiană și după ea, nu prezintă mare interes. Vremea lui Matei Basarab avea să cunoască însă, venită pe căi noi, o nouă strălucire a gravurii în lemn. Poate cea mai roditoare, judecată după urmele pe care ea le lasă.

Spre mijlocul veacului al XVII-lea, activitatea tipografică în Țările Românești, întreruptă din pricina vremilor protivnice, reîncepe. Și odată cu ea, arta gravurii în lemn. Matei Vodă Basarab cumpărase din Rusia mică o tipografie completă și o instalase la Câmpulung. Odată cu tipografia, Petru Movilă trimisese lui Matei Vodă și un maestru tipograf împreună cu ajutoarele lui. Aci, la Câmpulung, apare în 1635 *Trebnicul* slavonesc, cea dintâi tipăritură a lui Matei Basarab. Govora, Dealul și Târgoviștea dau apoi, pe rând, tipărituri bogat împodobite cu gravuri în lemn.

Gravura din vremea lui Matei Vodă se deosebește de gravura veacului al XVI-lea. În veacul al XVI-lea gravurile se lucrau după modelul miniaturilor din manuscrisele bizantine, dar în maniera renașterii italiene. Calea pe care ne venise, în 1508, gravura în lemn și strălucirea Veneției din acea vreme ne făcuse să cunoaștem arta venețiană. În veacul al XVII-lea tradiția aceasta se taie. Prin gravorii Ruteni din vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu cunoaștem gravura occidentală germană: cu fondul negru, cu scene eșalonate pe mai multe planuri, cu motive arhitectonice antice. Gravorii din vremea aceasta nu mai sunt modești ca cei de altă dată: ei încep să-și semneze operele. Cărțile tipărite în veacul al XVII-lea se disting printr'o bogată ornamentație¹⁾. Gravorii Ruteni lucrează planșe în stil rusesc, cu perspective de clădiri cum nu se zideau la noi; frontispicii și figuri în stil apusean²⁾.

În vremea aceasta începe împrumutul de plăci xilografice: cazul gravurii cu *Fiul Risipitor*, din *Evangelia* dela Govora, din 1642. Gravura aceasta apăruse, în 1606, în *Evangelia* din Lemberg. Împrumutul acesta se obișnuia în Polonia și Rusia³⁾. De obicei, gravorii din vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu copiau gravurile după modele rutene⁴⁾.

Dar gravorii Ruteni au săpat și gravuri numai pentru trebuințele noastre; gravuri care n'au apărut niciodată în vreo tipăritură ruteană. Așa a lucrat

gravorul *Ilița*, ieromonah din Pecerska Kievului¹⁾, cel care a ilustrat *Cartea Românească de Învățătură* (Iași, 1643)²⁾. Încă de pe acum, alături de gravorii Ruteni, încep să apară și gravori indigeni: în Țara Moldovei, ca și în Țara Muntenească, ei prinseseră meșteșugul dela străini. *Teodor Petru* (alături de Ruteanul *Tisevič*), *Stanco Faurul*, *Ursul* zugrav, *Mitrofan* dela Bisericiani, ș. a., lucrează în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea cunoaște arta unei gravuri indigene, superioară artei din epoca lui Matei Basarab.

Epoca lui Brâncoveanu (1688—1714) avea să fie epoca de strălucire a gravurii în lemn pentru ilustrarea cărții. Acum lucrează *Ioanichie*³⁾ (Bacov),

¹⁾ Rutean influențat de gravorii Germani; gravor foarte productiv: sute de gravuri de ale lui s'au răspândit în toată Rusia.

²⁾ Tipografia lui Vasile Lupu era instalată la *Trei Ierarhi*.

³⁾ Despre *Bacovi*, D-l P. P. PANAITEȘCU scrie următoarele: «Un autre Bykov, probablement son parent, *Joannice Bykov*, (à moins qu'il ne soit question du même); est l'auteur de très belles illustrations dans le «*Triodion*» roumain, imprimé à Buzău en 1700». (v. *L'Influence de l'oeuvre de Pierre Mogila*, p. 25). Iar în nota 2, aceeași pagină: «*Joannice est un nom de moine; il peut très bien être dérivé d'Ivan, d'après la règle monastique...*».

Cercetările noastre în această direcțiune ne duc la următoarele concluziuni:

I. Gravorul care a ilustrat *Cheia Înțeleșului* (București, 1678) după cea tipărită la Lemberg, în 1663, este Ivan Bacov (nu Bicov). Am descoperit clișeu cu *Duminica Tuturor Sfinșilor* (НЕДЕЛА ВСѢХЪ СЪАТМЪХЪ) de pe ultima foaie liminară (v) a sus numitei tipărituri. Semnătura gravorului e clară: *Ivan Bacov* (ИВАНЪ БАКОВЪ). A din Bacov este tăiat la fel — tăietură caracteristică — cu A din Ivan. Este adevărat că în *Bibliografia Românească Veche* marginea de sus a lui I nu s'a imprimat bine; de unde, confundarea lui cu H.

II. Ioanichie și Ivan sunt una și aceeași persoană. (Călugărindu-se, Ivan a luat numele de *Ioanichie*). Aceasta, pentru următoarele te-meuri:

a) Confruntând lemnul lucrat de Ivan (*Duminica Tuturor Sfinșilor*) cu patru lemne lucrate de Ioanichie, am constatat aceeași tăietură;

b) Ivan semnează una din gravurile sale: ИВАНЪ БК. (Chenarul porții din «*Cheia Înțeleșului*»); Ioanichie semnează de asemenea o gravură: ИВАНИКИЕ БК. (*Învierea lui Lazăr* din *Triodion*, Buzău, 1700). Alteori semnează: ИВАНИКИЕ Б.

c) Câtă vreme lucrează Ivan, Ioanichie nu apare. După ivirea lui Ioanichie, nu mai apare Ivan. Ioanichie nu apare începător în arta gravurii: ci maestru;

d) Ivan nu mai semnează nicio gravură după 1678; Ioanichie apare la 1700. În 1694 apare însă la Snagov o *Psaltire* (românească), tipărită de Antim Ivireanul. În această *Psaltire* întâlnim o gravură în lemn reprezentând pe *David Proorocul*, de dimensiunile: 116 × 164 mm. (gravură tipărită cu altă inscripție și în *Antologhion* (grecesc), 1697 și în *Psaltire* (grecească), 1700; amândouă tot la Snagov). Descriind această gravură, N. HODOȘ și I. BIANU afirmă: «*Pe piciorul mesei de lângă David se află gravate literile: ИВ. М. Б. ceea ce se pare a arăta că gravorul din 1694 a avut ca model un desen mai vechiu, din timpul lui Matei Basarab*».

Ni s'a părut lucru ciudat ca pe un picior de masă, ascuns, să fie săpate inițialele numelui Domnitorului muntean. Niciodată nu s'au săpat nume de Domni în gravuri reprezentând cu totul altceva. Luând, deci, bine seama la cifrele anului săpat acolo (1694) am constatat că 6 din această gravură este tăiată la fel cu 6 din *Duminica Tuturor Sfinșilor* de *Ivan Bacov*; Iară unele detalii ale vestmântului lui David le întâlnim și la vestmântul Mântuitorului din gravura *Învierea lui Lazăr* (*Triodion*, Buzău, 1700) de *Ioanichie Bacov*. Mai mult: chipul lui David este făcut asemenea chipurilor din gravurile lui *Ioanichie* (*Învierea lui Hristos*, 1700; *Învierea lui Lazăr*, 1700; *Intrarea în Ierusalim*, 1700) și asemenea chipurilor din chenarul porții *Triodion*-ului de Buzău din 1700; *Triodion* ilustrat de *Ioanichie*.

De aceea am fost constrânși să reconstituim astfel inscripția de care vorbesc cei doi savanți bibliografi Români: ИВАНИКИЕ МОНАХЪ КЪАКОВЪ *Ea constituie mărturia călugăririi lui Ivan Bacov*. (La Buzău, unde a lucrat Ioanichie, era episcop Mitrofan, el însuși gravor). Anul 1694 indică tocmai vremea în care, dispărând Ivan, nu apăruse Ioanichie. De altfel, David acesta din 1694 a fost copiat, întru totul, de gravorul care a împodobit *Psaltirea* de Buzău, din 1703. Și gravorul dela Buzău, nu lasă neimitat nimic din David dela 1694, fără numai pe: ИВ. М. Б. Aceste inițiale el le înlocuiește

¹⁾ P. P. PANAITESCU, *L'Influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines*, în *Mélanges de l'École Roumaine en France*. Paris, 1926, p. 22.

²⁾ N. IORGA, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, vol. III, p. 57.

³⁾ P. P. PANAITESCU, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁾ «Des bois représentant des ornements de fleurs stylisées dans plusieurs livres valaques de l'époque du prince Mathieu rappellent les ornements de livres anciens imprimés à la fin du XVI-e siècle à Lemberg; mais il s'agit maintenant d'imitation et non plus de l'emprunt du bois à graver, ce qui se voit à de petites différences». (P. P. PANAITESCU, *op. cit.*, pp. 23—24).

Antim Ivireanul și *Ursul Zugrav*. Bucureștii, Snagovul și Buzăul dau cărți ce fac mândria tiparului românesc. Caracterele, inițialele împodobite cu flori și cu figuri, frontispiciile, florile de sfârșit, chenarele, învrăstările cu roșu, bunul reperaj, spațiile marginale ale paginilor, hârtia, toate se întrec în frumusețe și strălucire. Gravurile de acum nu mai sunt imitații după cele rutene. O artă independentă se plămădise.

În vremea marelui Antim Ivireanul arta imprimăriei și a gravurii — în lemn și aramă — erau în plină strălucire. Antim era desenator și gravor. *Del Chiaro* spune că la tipografia Mitropoliei Valahiei a văzut, în vremea conducerii ei de către Antim, gravuri în lemn și în aramă; Antim știa să inițieze, minunat, în orice fel de lucrări de artă, în deosebi gravuri, desene, broderii. Tipografia era înzestrată cu foarte frumoase caractere grecești, arabe și valahe; tipografiile erau Valahi ¹⁾.

Hârtia întrebuințată pentru cărțile tipărite pe pământul nostru era de proveniențe diferite. Noi am avut «mori de hârtie» pe vremea lui Matei Basarab ²⁾. Până la el și după încetarea fabricilor odată cu moartea lui, am folosit hârtie venetiană, și hârtie de Transilvania (de Brașov, de Cluj, de Sibiu). Știut este că în obținerea unei bune stampe, hârtia are o însemnătate hotărâtoare.

De faptul acesta au ținut seamă — pe măsura puținții vremilor — artiștii din trecutele veacuri.

cu: Δ. κ. După numele lui. (Sigur, Δημητριος, cel care a împodobit și *Liturghia* de Buzău, din 1702). Între 1678 și 1700, Bacov nu va fi stat inactiv. Litere (A, spre pildă) din chenarul porții *Evangheliei greco-române* dela Snagov (1693) sunt tăiate la fel cu cele din gravurile lui Ivan Bacov; și la fel cu cele din chenarul porții *Triodion*-ului de Buzău, din 1700 (nesemnat de *Ioanichie* Bacov, dar totuși al lui).

¹⁾ «Gli stampatori sono Valachi di Nazione, ammaestrati da Persone che furono in ciò instruiti dal mentovato Arcivescovo» (v. Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia*. Venezia, 1718, p. 43).

²⁾ Mori de hârtie am avut pe acea vreme la *Govora* și la *Călimănești*. În 1796, în vremea lui Alexandru Moruz Voevod, ia ființă altă moară pe apa *Sabarului*. (Asupra acestei chestiuni vezi: N. Iorga, *O fabrică de hârtie lângă Cozia*, în *Grafica Română*, an. I, nr. 9, Craiova, 1923; Mihai Popescu, *Fabrici românești de hârtie în Artă și Tehnică Grafică*, caietul 9, Septembrie — Decembrie 1939).

Veacul al XVIII-lea este veacul întrecerii între gravorii Români. La Buzău, la Iași, la Rădăuți, la Blaj, la Râmnic, la București, Românii lucrează la haina de sărbătoare a cărții românești. La Buzău, lucrează acum *Ursul zugrav*, ucenic al ieromonahului *Mitrofan* «făcătorul de tipare» dela Bisericiani; la Iași, *Ieremia* (Marco), *Grigorie* (Stanovici), împreună cu *Sandul* (Bucureșteanul) și *Simion*; la Blaj, *Vlaicul* și fugosul *Ioanichie* (cel evadat din mănăstire «dimpună cu bălaia Catița, fiica nobilului ardelean Borhidy Kázmér»); la Râmnic, harnicul *Popă Costandin* (P. C.) tipograful și fiul său *Gheorghe* (Gheorghie sin Popa Costandin Tipograful Râmnic-eanul).

La începutul veacului al XIX-lea, la București sapă în lemn pentru înfrumusețarea cărții *Costantie* ieromonahul; la Blaj, *Sandul* (tipograful); la Râmnic, *Dimitrie* (tipograful); la Sibiu lucrează *Ioan zugravul*, cel cu mâna sigură. Menționăm icoanele lui din *Penticostarion*-ul dela 1841: *Pogorîrea la Iad*, *Duminica Orbului*, *Duminica Samarincii*, *Duminica Slăbănogului*, *Duminica Mironosițelor*, *Duminica Tomii*, *Pogorîrea Duhului Sfânt*.

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și aproape întreg veacul XIX cunoaște gravura izolată, de mari proporții, care s'a răspândit, ca icoană, în multe mii de exemplare; colorată (cu mâna, pe lângă liniile conturelor), sau necolorată ¹⁾.

În lucrarea acestor gravuri izolate, dar mai ales în gravura pentru ilustrarea cărții, începând cu al doilea deceniu al veacului XIX, gravorii din Mănăstirea Neamțul domină, cu autoritate, câmpul acestei arte la Români.

¹⁾ Asupra gravurii în lemn, izolate, la țărani Români din Ardeal a apărut, de curând, un studiu bogat al d-lui Ion Mușlea: *Xilografurile țărănilor români din Ardeal în Artă și Tehnică Grafică*, Buletinul Imprimeriilor Statului, Caietul 8, Iunie — Septembrie 1939, pp. 35—56; vezi și Emil Vîrtosu, *Trei gravuri în lemn cu temă religioasă*, în *Artă și Tehnică Grafică*, caietul 3, Martie 1938.

GRAVURA ÎN LEMN LA MĂNĂSTIREA NEAMȚUL

PRIMELE TIPĂRITURI. Mănăstirea care ne dăduse manuscrisul, împodobit cu miniaturi, din 1429¹⁾ (Evanghelie slavonească), pe cel din 1436 (Evanghelie slavonească), pe cel din 1437 (Sbornic), pe cel din 1466 (Sf. Ioan Scărarul), pe cel din 1447 (Mineiul) și pe cel din 1493 (Psaltire); mănăstirea în care lucraseră marii miniaturişti și caligrafi Gavriil monahul (Uricovici) și Teodor Mirișescul, avea să cunoască lucrul cărții tipărite — și odată cu el, gravura în lemn — abia în primul deceniu al veacului al XIX-lea.

Vremea stăreției lui Paisie, la Dragomirna, la Secul și la Neamțul, pregătise totul pentru fireasca ivire a tiparului în cetatea duhovnicească a Moldovei. Teolog și tâlmăcitor de scrieri « părintești și bogoslovești », din « elino-grecește și din slavenește », fericitul Stareț aprinsese aci făclia râvnei pentru tâlmăcirea cărților de lipsă unei mari așezări călugărești. Câteva din tâlmăcirile soborului lui Paisie se și tipăriseră în alte locuri²⁾. Celelalte aveau să iasă din teascurile Neamțului.

Cea dintâi tipăritură nemțeană se socotește a fi din anul 1807, Iulie 4: *Viețile Sfinților din luna lui Septemvrie*³⁾. În poarta acestei tipărituri cetim că « s'au tipărit... în sfânta Mănăstire Neamțul, întru însăși a sa tipografie ». Dar în prefața semnată de mitropolitul Veniamin stă scris: « Și fiind că Mănăstire iaste lipsită de cheltuială, nu poate răspunde la o atâta cheltuială, încărcată și îngreoiată fiind cu ale sale cheltuiiale, noi, cu sfatul și cu voia părinților,

am luat șase luni aice, ca în tipografia sfintei Mitropolii să se tipărească »¹⁾. Volumul acesta din *Viețile Sfinților*, tipărit prin osteneala lui « Ignatie și Gherontie, dinpreună cu ceilalți frați și părinți », se deosebește de toate celelalte 11 volume (*Viețile Sfinților* din lunile: *Octomvrie, Noemvrie, Decemvrie, Ianuarie, Fevruarie, Martie, Aprilie, Mai, Iunie, Iulie și August*); aceste 11 volume sunt la fel: hârtie, format, chenarul porții, etc.

Volumul apărut în 1807 are oglinda zațului mai mică decât celelalte 11 volume. Chenarul porții (nesemnat) este chenarul porții *Ciasoslov*-ului de Iași, din 1797; chenar care împodobește și după 1807 numai tipărituri ieșene²⁾. Chenarul porții celorlalte volume este semnat: P. G. (Popa Simeon). În volumul apărut în 1807 întâlnim gravuri de *Protoierei Mihail*; în volumul următor apare și numele lui *Ierei Simeon*.

Deosebiriile dintre volumul prim și celelalte 11 ne îndreptătesc să afirmăm că *Viețile Sfinților din luna lui Septemvrie*, (Neamțul, 1807), nu s'a tipărit la Neamțul; ci la Iași. Mitropolitul Veniamin — precum spune prefața — vroise ca la Iași să se dea în tipar întâiele șase volume. Și în Iulie 1807 se și tipărește volumul întâi (*Septemvrie*). Dar în primăvara anului următor, mitropolitul este nevoit să se retragă, la Neamțul, lăsând scaunul Exarhului Gavriil³⁾. Și astfel dorința lui se plinise numai în parte⁴⁾.

Între anii 1807—1809 se tipărește la Neamțul *Rânduiala cum să cuvine a cânta cei doisprezece psalmi deosebi* (1808). Aceasta este prima carte tipărită în mănăstirea Neamțul. Ultima tipăritură

¹⁾ O comoară artistică unică; astăzi în biblioteca Bodleiana din Oxford.

²⁾ *Omilii*, București, 1775; *Prăvălioară*, Iași, 1784; *Chiriaco-dromion*, București, 1801; *Tâlcuire la cele patru evanghelii*, Iași, 1805; *Descoperire cu amăruntul a pravoslavnicii credințe*, Iași, 1806.

³⁾ *Bibliografia Românească Veche* face mențiune — după N. Iorga — și despre o *Psaltire* tipărită la Neamțul în 1807. Biblioteca Academiei Române nu are această tipăritură. Biblioteca mănăstirii Neamțul n'o cunoaște. N'am aflat-o, până acum, în nicio mănăstire. În lungile prefețe ale *Vieților Sfinților* din 1807 nu se vorbește de vreo tipăritură anterioară, la Neamțul. În prefețele tipăriturilor din 1808 și 1809, de asemenea. Iară din poarta *Psaltirii* « acum întru acest chip tipărită » la Neamțul, 1817, în vremea stăreției arhimandritului Silvestru, nu reiese că înainte de aceasta s'ar mai fi tipărit vreo *Psaltire* la Neamțul.

¹⁾ Cele șase luni de care vorbește prefața mitropolitului Veniamin erau: *Septemvrie, Octomvrie, Noemvrie, Decemvrie, Ianuarie și Fevruarie*.

²⁾ *Liturghii*, Iași, 1818; *Graiurile Maicii Domnului*, Iași, 1826.

³⁾ v. C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei*, București, 1888.

⁴⁾ Celelalte volume din *Viețile Sfinților* apar la Neamțul, în ordinea următoare: *Octomvrie*, în 1809; *Noemvrie și Decemvrie*, în 1811; *Ianuarie și Fevruarie*, în 1812; *Martie, Aprilie, Mai și Iunie*, în 1813; *Iulie*, în 1814; *August*, în 1815.

nemțeană, în chirilică, este *Ciasoslovul* din 1874, tipăritură bogat împodobită cu gravuri în lemn.

Gravorii cari au împodobit tipăriturile nemțene, semnându-și operele, sunt: *Protoierei Mihail* (Strilbițkii) și *Policarp* fiul său; *Simeon ierei*; *Ghervasie monah*; *Teodosie monah*; *Damian ieromonah*; *Necol<ai>* (?) și *Simeon fratele*.

PROTOIEREI MIHAIL (Ierei Mihail, Popa Mihai Strilbițkii, Strilbețkii, Protopopul Mihail Strelbițkii) nu era nemțean. Activitatea lui de gravor pe pământul românesc începe în 1756. În acest an împodobește *Mreața Apostolică* (ТО̀АПОСТОΛΙΚῸΝ ΔΥΚΤΙΟΝ), Iași, 1756, cu portretul lui Nicolae Mavroidis. În 1762 lucrează, alături de monahul *Teofan* și *Gligorie tipograful*, la împodobirea *Evangheliei* (Iași, 1762). În 1785 apare la Iași *Curioznică Arătare* ce «s'au tălmăcit din limba nemțască și s'au tipărit în tipografie cea politiciască, de Popa Mihai Strilbițkii exarh din Mitropolie Iașului». În același an (1785), tot la Iași «s'au dat în stamba tipografiei bisericești, de Popa Mihai Strilbețkii și exarh din Mitropolia Iașului» *Hrisovul lui Alex. I. Mavrocordat*. Tot în 1785, Mihail Strilbițkii tipărește, la Iași, un *Molitvenic*. În 1786 tipărește la Iași *Octoihul mic*, pentru care săpase chipul sfântului Ioan Damaschin. În 1777 în *Catahisis*, tipărit în Iași, îi aflăm gravura «Iisus Hristos». După 12 ani se tipăreau *Dialoguri rusești și moldovenești* (Iași, 1789) tot de către Strilbițkii «în însăși a sa tipografie».

În același an (1789) îl aflăm intitulându-se «Protopopul Moldaviei, Munteniei și Basarabiei» (*Scurtă adunare a numelor*, Iași, 1789; *Molevnic*, Iași, 1789); sau «Protoierei al Moldaviei, al Valahiei și al Basarabiei» (*Psaltire*, Iași, 1790; *Catavasier*, Iași, 1792); sau «Protoierei Stăpânirilor Moldaviei, Valahiei și Basarabiei» (*Ciasoslov*, Iași, 1792; *Ciasoslov*, tipărit «întru însuși a sa tipografie în Târgul Dubăsari», 1794). În 1796 apare *Istoriia a Alexandrului celui mare din Makedonia* «în tipografia cea volnică a Protopopului Mihail Strelbițkii, în târgul Movilăului, între hotariul Rossiei și între al Moldaviei». În această tipografie se tipărește, în același an, *Psaltirea* de Movilău, cu frumoase inițiale ornate, cu frontispicii, ornamente și cu cunoscutul semn al tipografului Strilbițkii.

Gravurile protoiereului Mihail se întâlnesc în aproape toate tipăriturile de Neamțul, dintre 1807—1874. Dintre cele semnate cu numele lui notăm aci: *Arhistratigul Mihail* (60 × 98); *Mântuitorul* (60 × 100); *Iisus pe cruce* (58 × 97); *Mântuitorul* (78 × 115); *Mântuitorul* (60 × 103) semnată: *Protoierei Mihail-Policarp*¹⁾; *Sfânta Proscomidie* (60 × 98); *Sfântul Evanghelist Ioan* (148 × 252) săpată de *Ierei Mihail* și *Monah Teofan* pentru *Evanghelia* de Iași, din 1762; *Sfântul Evanghelist Matei* (148 × 252) de

aceiași; *Sfântul Evanghelist Luca* (148 × 252) de aceiași; *Sfântul Evanghelist Marcu* (148 × 252) de aceiași. Toate patru gravurile săpate pentru *Evanghelia* din 1762; toate patru au data: 1761; *Sfântul Ioan Damaschin* (100 × 153), cu inscripție slavonească, tipărit în *Octoihul* de Iași, din 1786 și în «*Descoperire cu amăruntul a pravoslavnicii credințe*», Iași, 1806; *Sfântul Vasilie* (106 × 159), cu inscripție grecească; *Sfântul Grigorie* (104 × 160), cu inscripție grecească; *Stema Moldovei* (78 × 121), din *Mineiele* de Neamțul; *Zodiile* (60 × 100) care au împodobit «*Calendarul*» de Iași, din 1785; *Punerea în Mormânt* (60 × 100)¹⁾; *Sfântul Nicolae* (60 × 100); *Proorocul David* (60 × 100).

Protoiereul acesta străin, Mihail Strilbițkii, exarh din mitropolia Iașului, tipograf în Iași, în Movilău, în Dubăsari, tălmăcitor de cărți și gravor, a fost înzestrat de Dumnezeu cu multe daruri. Mare gravor în lemn n'a fost. Dar în vremea aceea opera lui a umplut un gol pe care nu avea cine să-l umplă. După el, aveau să se ivească în acea parte de țară gravori cari să-l umbrească. *Simeon*, *Ghervasie*, *Teodosie* sunt următorii lui în arta săpăturii în lemn. Dar în istoria culturii românești numele Protoiereului Mihail va sta, totdeauna, ca al unui harnic slujitor al cărții.

SIMEON IEREI. (ІЕРЕН ГИМЛОН; ІЕРЕН ГИМЛОН; П. ГҮМЛОНЬ; П. З.; П. С.) pune început activității sale de gravor în ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea. A lucrat pentru tipografia din Iași și pentru cea din mănăstirea Neamțul. Gravuri de ale lui au fost împrumutate și tipografiei mitropoliei Bucureștilor. (Nu numai ornamentele cu sfinți, din care s'au alcătuit chenarele *Acatistului* de București, din 1823, sunt ale lui *P. Simeon*; ci și numeroasele gravuri ce ilustrează cartea, par a fi tot ale lui *Simeon*. *Costantie ieromonahul*, care lucra aci, nu era meșter atât de iscusit; tăietura acestor icoane mici trădează mâna lui *Simeon*).

Pentru Neamțul, *Simeon* lucrează vreme de 20 de ani: 1809—1829. Cea dintâi tipăritură împodobită de el este *Viețile Sfinților din luna lui Octomvrie* (Neamțul, 1809). Chenarul porții acestei cărți este semnat: П. Г. De asemenea, frontispiciul cu icoana *Acoperământului Maicii Domnului* (v. Pl. LIV, 1) semnat: ІЕРЕН ГИМЛОН. În 1814 apare la Neamțul *Scara prea cuviosului părintelui nostru Ioann igumenul sfintei mănăstiri a Sinaiului* și odată cu ea minunata gravură a lui *Simeon ierei* (v. Pl. III). În 1818 apar cei patru *Evangheliști* ai lui, în *Noul Testament, adecă Așezământ* (Neamțul). Din aceste patru gravuri remarcabile, doar ultima (*Sfântul Ioan*) e semnată: П. ГҮМЛОНЬ

¹⁾ Gravură foarte frumoasă, tipărită în *Viețile Sfinților*, Neamțul, 1813. E semnată: «*Protoierei Mihail*». Gravura tipărită în albumul d-lui Adrian Maniu nu este «*copie d'une autre gravure parue vers 1813 qui était signée Mihailă*»; ci e chiar gravura originală a lui Strilbițkii protoiereul, scurtată, mai târziu, cu 12 mm. (partea de jos cu cununa de spini și cu semnătura gravorului). Vezi: Adrian Maniu, *La gravure sur bois en Roumanie*, Bucarest <1929>, p. 14.

¹⁾ Impreună cu *Policarp* mai semnează *Mihail Zodiile* din *Calendar*, Iași, 1785.

În 1821 teaturile Neamțului dau cea dintâi *Evanghelie* ilustrată la Români ¹⁾. Tipăritura aceasta epocală este împodobită de doi gravori: *Ghervasie* monahul și *Simeon* ierei. În această *Evanghelie* se tipăresc *Evangheliștii*: *Matei* (două gravuri), *Marcu* și *Luca* (v. Pl. XXXIV), lucrați de Simeon. Din mulțimea gravurilor care au împodobit această *Evanghelie* mai prezentăm în lucrarea de față pe cele cuprinse în planșele: IV; V; XX, 2; XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2; XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2; XXIX, 2; XXXVI; XXXVIII; XXXIX; XL, 3 și 4; XLI; XLII; XLIII; XLIV; XLV; XLVI; XLVII; precum și inițialele ornate cuprinse în planșele: LV și LVI. Toate aceste gravuri — ca și celelalte, neprezentate în lucrarea de față — din *Evanghelia* ilustrată, din 1821, sunt ale lui *Ghervasie* și ale lui *Simeon*. (*Teodosie* nu apăruse încă). Gravurile sunt, aproape toate, nesemnate; dar identificarea autorilor nu e greu de făcut. Tot lui Simeon trebuiesc atribuite o seamă de frontispicii de pagină. Din acestea am tipărit aci trei: Pl. LI, 1, 2; Pl. LII, 1. În 1829 *Ierei Simeon* ne dă cea din urmă a lui gravură semnată, *Născătoarea de Dumnezeu cu Pruncul* (Pl. VIII).

Simeon a fost un mare maestru al săpatului în lemn pentru ilustrarea cărții. Gravurile lui se disting printr'o fericită distribuție a suprafețelor; printr'un rar echilibru; prin atenția deosebită pe care o dă chipurilor; prin finețea tăieturii.

GERVASIE MONAH. În anul 1817 se tipărește la Neamțul « *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare... și Viața cuviosului părintelui nostru, Starețului Paisie* ». *Chenarul porții* acestei tipărituri (130 × 168) este frumos săpat de *Gerv<asie> m<onah>*; chenar cu compartimente, reprezentând: Troița, Înălțarea Domnului, Sfântul Ioan al Sucevii, Sfântul Gheorghie, Cuvioasa Parascheva, Mucenița Varvara, Mănăstirea Neamțului. Această gravură, împreună cu Înălțarea Domnului (154 × 145), semnată: *Mo<nah> Gerv<asie>*, și cu chipul Starețului *Paisie*, (aceasta nesemnată, dar având anul — 1817 — tăiat la fel cu cel din gravura Înălțării Domnului, (v. Pl. XIV) sunt cele dintâi lucrări de seamă ale lui Ghervasie.

În 1818 se pune sub tipar *Noul Testament, adecă Așezământ*, una din cele mai frumoase tipărituri nemțene. *Chenarul porții* — chenar de flori — e semnat: *Ghervasi<e> Mon<ah>*. Pe aceeași filă (v) alt *chenar* (v. Pl. XXI), semnat: *Gherv<asie> Mo<nah>*, încadrează icoana *Înălțării Domnului* (48 × 82), nesemnată, dar tot a lui. În tipăritura aceasta mai aflăm următoarele gravuri ale lui Ghervasie: *Sfântul Petru*; *Sfântul Iuda*; *Sfântul Pavel*; *Sfântul Iacov* (v. Pl. XXXV, 1, 2, 3 și 4). Toate patru sunt semnate, dar nedatate. Ele au fost săpate pentru textul *Epistolelor* și în *Noul Testament* s'au tipărit întâia

oară. Tot aci găsim gravura *Nașterii Domnului* (v. Pl. XXXI, 2) și o foarte frumoasă *Înălțare a Domnului* (62 × 78), amândouă nesemnate, dar ale lui.

Vreme de doi ani de zile (1819 și 1820) Ghervasie nu mai împodobește cu arta lui tipărituri nemțene. În acești doi ani, el lucrează, împreună cu Simeon ierei, pentru ilustrarea uriașei *Evanghelii din 1821* ¹⁾. *Evanghelia* aceasta, cu fiecare pagină în chenar bogat; cu cei 4 *Evangheliști* acoperind fiecare câte o pagină (v. Pl. IV); cu gravuri splendide, pentru fiecare pericopă ²⁾; cu frontispicii, cu vignete, cu titluri și inițiale împodobite cu flori și cu figuri, reprezintă o muncă *de o vieată de om*. La ea vor fi lucrat și mulți ucenici; dar greul l-a purtat *Ghervasie* și — în mai mică măsură — *Simeon*. Dintre gravurile ce împodobesc pericopele acestei *Evanghelii*, două sunt semnate: *Ispitirea lui Iisus* și *Schimbarea la Față* (v. Pl. XXXVI, 1, 2); prima e semnată: *Mon<ah> Ghervasi<e>*; a doua: *Ghe<rvasie>*. Cele mai multe din aceste gravuri de mici dimensiuni sunt săpate de el. Identificarea poate fi făcută ușor, cu ajutorul altor gravuri ale lui Ghervasie.

În același an (1821) în vremea stăreției lui Kir Ilarie, Ghervasie sfârșește de săpat *Catapeteazma* (305 × 427), gravură izolată, pentru răspândit în popor. În această cuprinzătoare lucrare întâlnim icoane identice (aceeași compoziție, aceeași tehnică) cu cele care împodobesc pericopele *Evangheliei din 1821*. Dintre acestea însemnăm aci: *Intrarea în Ierusalim* (Pl. XLV, 2); *Schimbarea la Față* (Pl. XXXVI, 2); *Nașterea Maicii Domnului*; *Botezul Domnului*.

În 1821 mai dă Ghervasie o gravură de o pagină (158 × 234) pentru *Ciasosloavele de Neamțul* ³⁾; apoi se odihnește o bună vreme. Activitatea lui de gravor numără douăzeci și șapte de ani: 1817—1844.

Dintre lucrările semnate de Ghervasie, după 1821 însemnăm aci: în 1831, *Chenar de poartă* (190 × 296) din 4 bucăți; în 1833, *Soborul Sfinților Îngeri* (Pl. VII); în același an, *Vindecarea Orbului* (Pl. XIX); *Mântuitorul* (139 × 213); *Sfântul Ioan Înaintemergătorul* (139 × 213); în 1844, *Sobor Ecumenic* (Pl. XXVII). Aceasta este cea din urmă gravură, semnată, a lui Ghervasie. (A fost săpată pentru *Pidalion*, Neamțul, 1844; dar nu l-a împodobit).

Dintre gravurile semnate de el, dar nedatate, menționăm: *Mironosițele la Mormânt* (110 × 130); *Sfânta Treime* (60 × 100); *Sfântul Trifon* și *Sf. Prooroc Ieremia* (52 × 58); *Mucenici* (Pl. XLIX, 1); *Cuviosul Pavel Tebeul* și *Sfântul Ioan Colibașul* (85 × 25); *Buna Vestire* (60 × 97); *Maica Domnului* (59 × 99); *Pogorîrea de pe Cruce* (Pl. XIX, 2). (Pe cele nesemnate, le știe unul Dumnezeu).

¹⁾ Cu formatul: 322 × 460 mm.

²⁾ Vezi planșele: IV; V; XX, 2; XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2; XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2; XXIX, 2; XXXVI; XXXVIII; XL, 3 și 4; XLI; XLII; XLIII; XLIV; XLV; XLVI; XLVII; precum și inițialele ornate cuprinse în planșele: LV și LVI.

³⁾ Gravură lucrată cu mai puțină răbdare decât la celelalte.

¹⁾ v. Dan Simonescu, *Ilustrarea Evangheliilor*, în ziarul *România*, nr. 567, din 25 Decembrie 1939.

Ghervasie monahul a fost un mare gravor. Artă lui este dinamică. Desenul, stufos. Tăietura, aspră. Îndrăzneală, largă mișcare, lipsă de inutil și de dulceag; aceasta e arta lui Ghervasie. Îi urmează în meșteșug Teodosie, cel mai productiv gravor nemțean și unul din cei mai harnici gravori din câți au trăit pe pământul nostru.

Dar puterea de creație a lui Ghervasie el n' o va ajunge.

TEODOSIE MONAH. În vremea în care Simeon și Ghervasie, ajunși la plinătatea darului lor, împodobeau Evanghelia din 1821, un ucenic își încerca puterile în acest meșteșug: *Teodosie*. În anul în care apărea Evanghelia ilustrată, el săpa un *Sfântul Nicolae* (111×150), gravură sumară, care nu avea să cunoască norocul tipăririi decât peste mulți ani de zile. Dar începutul era făcut. Peste trei ani, în 1824, ucenicul era format. În acest an el dă: *Schivnicul* (Pl. LVIII), lucrare de consacrare; *Sf. Dionisie* (50×57); *Sf. Ciprian* (50×57); *Sf. Fotie* (50×57); *Sf. Grigorie Teologul* (50×57). În 1825 sapă chipul *Cuviosului Teodosie începătorul vieții de obște* (53×74). În 1826: *Nicodim monahul sfetogorețul* (53×70) și *Ierotei Naxul* (53×70). În 1827: *Maica Domnului* (298×372), icoană pentru popor. În 1830: frontispiciu de pagină cu *Iisus Hristos* în cunună de flori (180×79); 5 *frontispicii* (85×25) pentru coloană de pagină (Pl. XLVIII, 1, 2, 3, 4 și Pl. XLIX, 2). În 1831: *Înălțarea Domnului* (197×309), pentru tipăriturile nemțene; *Clement episcopul* și *Sf. Mucenic Agathanghel* (85×25). În 1832 este deosebit de activ. În acest an sapă: *Intrarea în Ierusalim* (157×102); *Scara* (Pl. XVIII, 1); *Buna-Vestire* (65×103); *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* (58×78); *Cuvioasa Maria Egipteanca* (92×168); *Sf. Ioan Gură-de-Aur* (56×73); *Intrarea în Ierusalim* (158×108); *Răstignirea* (139×158); *Vameșul și Fariseul* (95×170); *Întoarcerea Fiului Stricat* (169×93); *Sf. Spiridon* (58×73); *Soborul cinstitorilor de icoane* (Pl. XXIX, 1). În 1833: *Sf. Muceniță Varvara* (Pl. VI); *Iisus și Samarineanca* (Pl. XX, 1); *Pogorîrea Duhului Sfânt* (Pl. XXII, 1); *Buna-Vestire* (139×213); *Sfântul Gheorghie* (140×210); *Sf. Ioan dela Suceava* (140×210). În 1834: *Duminica Tuturor Sfinților* (155×122); *Răstignirea* (85×35), *Sfânta Cruce* (145×63). În 1835: *Sfânta Treime* (Pl. XXI, 2); *Răstignirea* (74×34); *Maica Domnului cu Pruncul* (145×63). În 1836 împodobește Octoihul de Neamțul cu *Sfântul Ioan Damaschin* (Pl. II) și « Viața lui Paisie », cu chipul *Starețului Paisie* (Pl. XV). În 1837 dă pe *Sf. Dimitrie al Rostovului* (160×220); în 1838, pe *Sfântul Ioan cel Nou* (142×214). În 1841 și 1844 lucrează, pentru « Pidalion », *Soboarele* (Pl. XXIII, 1; XXIV 1; XXV, 1; XXVI, 1; XXVIII, 1) și *Mântuitorul la cârma corabiei* (168×233). În 1845: *Chenar de poartă* (Pl. I). În 1848: *Maica Domnului* (142×214); *Floare de sfârșit de pagină* (Pl. LIII, 2). În 1850: *Deisis* (Pl. LIX); *Sfinții: Ignatie, Evtimie și Akakie*

(Pl. XVI). În 1851: *Sfântul Mucenic Haralampie* (Pl. IX). În 1852: *Sfântul Mucenic Haralampie* (Pl. LX); *Sfinții Împărați Constantin și Elena* (295×375). În 1854: *Înălțarea Domnului* (153×133); *Sf. Vasilie cel Mare* (22×60). Cea din urmă gravură a lui, semnată și datată, este *Deisis* (290×275) din 1856.

Gravuri semnate de Teodosie, fără arătarea anului săpării: *Sf. Grigorie al Tessalonicului* (Pl. LIII, 1); *Adormirea Maicii Domnului* (Pl. XL, 1); *Maica Domnului* (150×200); *Maica Domnului* (170×240); *Mântuitorul* (48×55); *Maria spală cu lacrimi picioarele Mântuitorului* (60×78); *Pogorîrea de pe Cruce* (80×85); *Înălțarea Domnului* (139×155); *Sf. Mercurie și Sf. Ecaterina* (57×73); *David Proorocul, Iosif Logodnicul și Iacov fratele Domnului*¹⁾ (58×75); *Greșala lui Adam* (165×94); *Chenar* (128×174); *Cuvioși* (52×70); *Mucenici și Cuvioși* (85×25); *Sfânt Ierarh* (50×80); *Soborul celor 12 Apostoli* (60×75); *Istoria lui Iosif* (155×103); *Punerea în Mormânt* (83×76); *Acoperământul Maicii Domnului* (85×30); *Sfântul Dimitrie* (48×58); *Sfântul Nicolae* (50×55); *Mântuitorul* (180×80); *Frontispiciu cu flori* (268×168); 9 *frontispicii* (85×25); 2 *frontispicii* (125×30); *Ornament cu sfinți* (310×14); *Ornament cu sfinți* (180×15).

Vreme de peste 30 de ani a lucrat harnicul Teodosie pentru cartea ieșită din tiparnița Neamțului și pentru norodul doritor de icoane.

Teodosie a lucrat întotdeauna cu grijă și cu multă dragoste. Artă lui nu are nici dinamismul artei lui Ghervasie; nici echilibrul și finețea lucrului lui Simeon. Ea stă însă sub semnul migalei, al râvnei, al cuviinței și al discreției.

DAMIAN IEROMONAH. « Ascultarea » lui Teodosie încetând cu anul 1856, este luată, pentru puțină vreme, de ucenicul lui, *Damian ieromonahul*. Acesta lucrează la Neamțul vreme de patru ani: 1857—1860.

În anul 1857 Damian sapă icoana *Maica Domnului* (205×265) și *Maica Domnului* (192×245). În 1858: *Maica Domnului* (172×245) și *Sfântul Gheorghie* (155×240). În 1859: *Chenar* (160×255) pentru poarta Psaltirii de Neamțul, din 1859; *Proorocul David* (167×253), pentru aceeași Psaltire; *Rânduiala Sf. Proscomidii* (Pl. XXI, 1); *Sfântul Ioan Gură-de-Aur* (Pl. X). În 1860: *Sfântul Grigorie Dialogul* (Pl. XI) și *Sfântul Marele Vasilie* (139×218). Aceste din urmă 4 gravuri au împodobit *Liturghiile* de Neamțul, din 1860.

Artă lui Damian desvăluie o preocupare strict decorativă; cu vădite note de naivitate.

NECOL<AI>. (НЕКОЛ.; НЕКО.; ННК.; Н. К.; Н.) a lucrat câteva zeci de *frontispicii* (85×25), destul de bune (v. Pl. XLIX, 3 și L, 2, 3, 4). Acestea au împodobit, în deosebi, Mineiele din vremea lui Neonil.

¹⁾ Biserica ortodoxă — spre deosebire de cea catolică — socotește pe Iacov fratele Domnului fiu al sfântului Iosif Logodnicul.

SIMEON. (Φ<ΡΑΤΕΛΕ> ΓΗΜΗΘΗ) a lăsat o *floare de sfârșit de pagină* (Pl. LIV, 5), pe fond negru. Data (1854) și semnătura săpate invers. Este una și aceeași persoană cu Φ<ΡΑΤΕΛΕ> ΓΗΜΕΘΗ, care semnează chenarul icoanei *Sfinții Împărați Constantin și Elena* (295×375) săpată, în 1852 « de Teodosie monah ».

CONCLUZIUNI. Gravura în lemn pentru ilustrarea cărții înceta, la Neamțul, în anul 1860. Tiparul de carte pe literă veche avea să se mai țină aci până în 1874. Litera nouă era chemată să isgonească decorativa slovă chirilică. Iară fotografura, trudnica artă a gravurii în lemn.

Gravorii din mănăstirea Neamțul au folosit pentru lucrul lor numai lemnul de *păr* și de *buxus*. Lemnul de *păr*, nici prea dur, nici prea moale, destul de rezistent pentru marile tiraje, era ușor de lucrat; cuțitul și « jghiabul » nu erau jenate de fibre prea aparente. Și lemnul de *păr* era la îndemână. Lemnul de *buxus*, foarte dens, foarte dur, de culoare gălbuie, cu miros puternic și amărui la gust, era foarte căutat pentru extraordinara lui rezistență; în gravură începuse a fi întrebuințat încă din veacul XVI. Nemțenii îl procurau din pădurile Caucazului, de unde îl procurau aproape toți gravorii din Europa.

Grosimea scândurilor era, în general, cea obișnuită clișeele tipografice: între 20—23 mm.

Munca gravurilor nemțeni, ca și a celorlalți gravori Români, se deosebea de munca obișnuită, în alte locuri, în acest meșteșug. Gravorii în lemn din alte locuri — mai ales cei prea productivi — nu-și tăiau toate desenele lor; foarte adesea, ei doar făceau desenul și-l lăseau apoi « tăietorilor de forme », în cari, în deosebi, Germania a strălucit, dintru început.

La noi această diviziune a muncii nu era cinstită. Fără îndoială că și la Neamțul ucenicii erau lăsați să taie câte un chenar în jurul unei icoane (cazul fratelui *Simeon* de care se vorbește mai sus); dar tăierea desenului principal o făcea chiar cel ce desena. Marea deosebire dintre arta a doi gravori cari lucrau în același loc și în aceeași vreme, nu poate fi explicată numai prin diferența modului de tăiere. Și la nemțeni gravurile de o anumită compoziție trădau totdeauna și o anumită tehnică.

Gravorii nemțeni n'au fost slujitori ai superstiției, în arta aceasta. « Pitorescul superstiției »¹⁾ nu l-am aflat în gravurile nemțene. Gravorii nemțeni erau călugări; și călugării aceștia trăiau învățătura Bisericii, în forma ei cea mai autentică. Iconografia ortodoxă, imnografia bisericească și sinaxarele cărților de slujbă erau dreptarele lor în arta aceasta (v. Pl. L, 1 și descrierea ei). Gravurile lor — cele

pentru ilustrarea cărții, ca și cele izolate, de mari proporții, destinate răspândirii în popor — se deosebesc de gravurile țaranilor Români din Ardeal (împotriva răspândirii cărora intervenea la Ministerul de Culte, în Ianuarie 1863, Calinic episcopul Râmnicului)¹⁾.

Elemente românești întâlnim în gravurile nemțene. Puține însă: o secure, o maramă, o coasă, o tufă de « *tămâioare* », ca vigneta (tămâioare aflate pe plaiurile Neamțului, ca și în ținuturile muntene, ardelen, ori oltene). Se înțelege, însă, că nu poate fi vorba aici de o artă *românească*. Fantezia gravurilor călugări era strunită de cerințele aspre ale canonului.

Gravorii nemțeni din veacul XIX — veacul « gravurii de reproducere » — au imitat uneori și gravuri din alte locuri. Însemnăm aci cazul *frontispiciului porții* din *Evanghelistar*, Iași, 1826, (Învieria Domnului și cei 4 Evangheliști) semnat de *Ierei Simeon* și copiat după frontispiciul ΠΕΝΤΙΚΟΣΤΑΡΙΟΝ-ului tipărit la Veneția, în 1805; și al icoanelor din *chenarul* lucrat de *Ghervasie monah* pentru *Psaltirea* de București, din 1820 (după cele din chenarul porții aceluiași *Penticostar* grecesc). Dar aceasta, numai întâmplător.

Gravorii nemțeni au lucrat și pentru alte locuri: *Simeon* pentru Iași și București; *Ghervasie* pentru București²⁾. Se obișnuiau și împrumuturi de gravuri între tipografii.

Din anul 1860 a încetat la Neamțul lucrul gravurilor în lemn. Gravurile lor au fost utilizate, până la 1874 și după această dată. Chiar și astăzi, părinții din mănăstirea Neamțul trag, pe vechile clișee de lemn, de format mare, ale lui Teodosie, icoane pentru poporul dreptcredincios. Ba chiar unele cărți de slujbă ieșite din tipografia Neamțului sunt împodobite cu ajutorul vechilor clișee. (Și *Noul Testament* tălmăcit de I. P. S. Patriarh *Nicodim* și tipărit la Neamțul, în anul 1937, este împodobit cu *Evangheliștii* lui *Simeon* (v. Pl. XXXIII).

Gravurile lui *Simeon*, ale lui *Ghervasie*, ale lui *Teodosie* au fost copiate, la sfârșitul veacului XIX, de desenatori; și — pe cale zincografică — prefăcute iar în clișee pentru împodobit cărțile cele noi³⁾.

Dar nepotrivirea, lipsa de discreție, zorzoanele, vopseaua și sărăcia de duh a acestor cărți ne trezesc nostalgia pentru lucrul cuviincios și cumpănit de altădată.

¹⁾ Cerând oprirea răspândirii unor icoane cu... *cocoși*, precum și a icoanelor neconforme tradiției ortodoxe, Calinic scria Ministrului că prin acestea « se aduce necinste adevăratelor chipuri ale sfinților, recunoscute de biserica noastră, și se pricinuieste zădărnici poporului, împușcând evlavie către cele bisericești » (v. *Arhivele Statului*, Ministerul Instrucțiunii, dos. 1.079/1863, f. 12—13; E. Vîrtosu, *op. cit.*

²⁾ Un nemțean: *Rafail*, « monah din sfânta mănăstire Neamțul », a lucrat gravuri în aramă la Brașov, pentru *Ușa Pocăinții* (1812).

³⁾ A se vedea *Orologiu*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1887.

¹⁾ v. Adrian Maniu, *La gravure sur bois*, prefață.

DESCRIEREA PLANȘELOR

PLANȘA I

CHENAR DE POARTĂ. Gravură de *Teodosie Monah*: din *Sfn: Mon<astire> Neamțul. Anul 1845*. Lemn de păr. Tăiată în linii severe. Distribuție bine gândită. Bogată cunună de icoane.

Sus: *Troița*; *Ciata Îngerilor*, în frunte cu Sf. Arhanghel Mihail (dreapta); *Ciata Îngerilor*, în frunte cu Sf. Arhanghel Gavriil (stânga).

Jos: *Înălțarea Domnului* (Maica Domnului în mijlocul Sfinților. Pe munte, urmele tălpilor Mântuitorului); S<fântul> *Teofan* și S<fântul> *Mitrofan* (dreapta); S<fântul> *Ioan Damaschin* și S<fântul> *Iosif făc<ătorul> de cân<tări>* (stânga). Sf. Ioan Damaschin ține în mâna stângă icoana Născătoarei de Dumnezeu, iar în dreapta ruloul cu cântarea: *Cine nu ti va ferici...¹⁾*

Pe laturea dreaptă: *Ciata Apostolilor*, în frunte cu Petru și Pavel; *Ciata Ierarhilor*; *Ciata Cuvioșilor* (în primul plan Cuviosul Onufrie, al cărui singur vestmânt e barba).

Pe laturea stângă: *Ciata Prorocilor*, în frunte cu Sfântul Ioan Botezătorul; *Ciata Mucenicilor*, în frunte cu Sfântul Arhidiacon Ștefan; *Ciata Mucenițelor*, având în frunte pe Sfânta Varvara și pe Sfânta Ecaterina.

Gravura aceasta a împodobit « poarta » *Mineielor* « lui Neonil » (12 volume, Neamțul, 1845—1847); a *Trio-dion-ului* (Neamțul, 1847) și a *Penticostarion-ului* (Neamțul, 1848).

PLANȘA II

SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN. Gravură de *Teodosie Monah, 1836, Iannu<arie> 2*. Lemn de păr. Gravură cu multă perspectivă. Elemente decorative din renașterea italiană. Lucru făcut cu conștiință artistică și cu multă dragoste. În cartea deschisă, Sfântul Ioan Damaschin scrie Stihira Învierii (glas I): *Τὰς ἑσπερινὰς ἡμῶν εὐχὰς πρόσδεξαι ἄγ...* (Rugăciunile noastre cele de seară primește-le Sf<inte>...). Iară ca unui luptător împotriva hulitorilor sfintelor icoane (Sfântul a stat împotriva împăraților Leon și Constantin (V, Copronim) și a sinoadelor iconoclaste²⁾), gravorul i-a așezat, potrivit predaniei, icoana Maicii Domnului cu Pruncul. A fost săpată pentru *Octoih-ul* de Neamțul, din 1836.

¹⁾ « Dogmatica » dela slujba Vecerniei, glas 6.

²⁾ Sinodul din Constantinopol, dela 754.

PLANȘA III

SCARA. Gravură de *Ierei Simeon*. Lemn de păr. Deși nu poartă data, ea poate fi fixată: gravura aceasta a fost lucrată numai pentru împodobirea *Scării* « prea cuviosului părintelui nostru Ioann igumenul sfintei mănăstiri a Sinaiului », tipărită la Neamțul, în vremea stăreției arhimandritului Silvestru, în 3 Iulie 1814. Gravura denotă o desăvârșită cunoaștere a conținutului cărții ascetice a Sfântului Ioan (Scărarul). Scara ridicată spre cer are 30 spițe, după cele 30 de capitule (Cuvinte) ale cărții; capitule socotite, la rândul-le, după cei 30 ani ai vieții pământești a Domnului¹⁾. Scara se ridică de pe șapte trepte (Șapte Taine ale Bisericii și șapte daruri ale Duhului Sfânt). În primul plan, în fruntea cetei monahilor, Sfântul Ioan, Igumenul, ținând ruloul cu îndemnul: *suiți-vă!*²⁾ În fund, mănăstirea « Sinaiului ». Gura imensă a « bălaurului » înghite pe cei prăvăliți de diavol. Îngerul Domnului priveghiază și apără de diavol pe cei osârduitori. Sus, la capătul scării, Hristos primește pe cei biruitori.

Gravura este fericit realizată. Tăietură de mare siguranță și finețe. (Umbre din linioare întretăiate nu întâlnim la alți gravori nemțeni). Atenție deosebită în redarea chipurilor. Mână de maestru.

PLANȘA IV

SFÂNTUL EVANGHELIST MATEI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. A împodobit Evangheliile de Neamțul, din: 1821, 1834, 1845, 1858. Pe cealaltă parte a planșetei este săpat Sfântul Evanghelist *Marcu* (Pl. V). Desen defectuos. Grija deosebită pentru amănunt: unghiile foarte clar redade. Simbolul Evanghelistului — îngerul — (omul cu aripi), cu largă mișcare. Execuție ireproșabilă. Mare finețe de cuțit. Mână de tăietor cu extraordinară rutină. Fondul punctat (asemenea celor din gravurile din Pl. VIII, XXXIII, 3; XXXIV, 3) și virtuozitatea de tăietor ne silesc să ne gândim la *Simeon Ierei*. A fost săpată pentru *Evanghelia* de Neamțul, din 1821.

¹⁾ În « Înainte privire a sfintei Scări », din tipăritura dela 1814, cetim: « *Cela ce suire întocma numărată cu vârsta cea dupre trup a lui Hs. ne-au teslărit noaă, bine cu adevărat au socotit* ».

²⁾ În tipăritura dela 1814, în locul lăsat liber, sus, în partea stângă a gravurii, a apărut, cules, acest text: « *Suiți-vă, suiți-vă, suire cu oserdie a inimii, fraților, auzind pre cela ce au zis: Veniți să ne suim în muntele Domnului și în casa Dumnezeului nostru. Și pre cela ce săvârșaste picioarele noastre ca ale cerbului și preste ceale înalte, adecă pre treapta fericitei dragostei ne pune pre noi. Netemându-ne de cei ce să văd căzând* ».

PLANȘA V

SFÂNTUL EVANGHELIST MARCU. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. A împodobit Evangheliile de Neamțul, din 1821, 1834, 1845, 1858. Pe cealaltă parte a plăcii este gravat Sfântul Evanghelist Matei (Pl. IV). Același desen defectuos. Simbolul Evanghelistului — leul înaripat — foarte robust tăiat. În fund, Ioan botează pe Mântuitorul¹⁾. Rutina tăieturii din Mateiu nu e ajunsă, nici în această gravură, nici în celelalte două ce împodobesc Evangheliile din 1821. (Gravura — de aceleași dimensiuni — ce reprezintă pe Sfântul Evanghelist Ioan are săpat anul: 1821; an în care s'a tipărit Evangheliile ilustrate).

PLANȘA VI

SFÂNTA MAREA MUCENIȚĂ VARVARA. Gravură de Teodosie Monah, 1833. Lemn de păr. Sfânta, de bun neam, poartă haine scumpe. Sabia dela picioare și scena din planul al doilea (dreapta) arată în ce chip a primit cununa muceniciei. În fund: în dreapta, turnul în care a fost închisă de tatăl ei; în stânga, baia zidită « cu trei ferestre » din porunca ei, închipuind taina botezului în numele Troiței, potrivit cântării Acatistului²⁾. Pe frontispiciul băii, inscripția: *Treimea cinstesc*. Gravură în puternică notă apuseană. Tehnică sigură. A împodobit *Ciasoslovul* de Neamțul, din 1833, din 1835 și din 1874.

PLANȘA VII

SOBORUL SFINȚILOR ÎNGERI. Gravură în lemn de păr, de Monah Ghervase, 1833. În primul plan, Mihail « slujitor al Legii ». În dreapta lui, Gavriil « cel ce desleagă legăturile nașterii la prunci ». În dreapta, un prunc având mâinile împreunate a rugăciune; un înger îi arată Troița. Gravorul, așezând pe Mihail în fruntea oștilor îngeresti, dovedește cunoașterea *irmosului* Acatistului Sfinților Voivozi³⁾. Apuseană în concepție. Multă mișcare. Ansamblu izbutit. Gravura a fost săpată pentru ilustrarea slujbei Acatistului Sfinților Voivozi Mihail și Gavriil, din *Ciasoslovul* de Neamțul. O aflăm și în *Ciasoslovul* din 1833 și în cel din 1874.

PLANȘA VIII

NĂSCĂTOAREA DE DUMNEZEU, CU PRUNCUL. Gravură în lemn de buxus, de Ierei Simeon, 1829. Tăietură de mare finețe. Umbrele din liniuțe întretăiate, ca în gravura din planșa III. Chipurile foarte frumoase. Fondul punctat, ca în gravurile din Pl. IV; XXXIII, 3; XXXIV, 3 și LVII, 1. Chenar de flori. Bogată ornamentație. Inscripția: *Supt milostivire Ta scăpăm, Născătoare de Dumnezeu; din primejdii ne izbăvește pre noi*⁴⁾.

¹⁾ Marcu își începe Evangheliile cu activitatea lui Ioan Înaintemergătorul, care, ca un leu, striga în pustie: gătiți calea Domnului!

²⁾ « Bucură-te, ceea ce ai închipuit, în baia cea cu trei ferestre, taina sfântului botez în numele sfintei Treimi! ».

³⁾ « Mai marele îngerilor este Mihail Arhanghelul; dar se proslăvește împreună cu dânsul mai luminat tainuitorul Darului și vestitorul Fecioarei ». (*Irmosul* pesnei VIII).

⁴⁾ Prescurtare a *bogorodiciinei* Tropicelor Vecerniei din Postul Mare.

PLANȘA IX

SFÂNTUL MUCENIC HARALAMPIE. Gravură de Teodosie, 1851. Lemn de păr. Concepție bizantină. Tehnică puțin sigură. Sfântul apare monumental în spațiu. Gravură realizată după canon: Haralampie este zdrobitor al dracilor și izbăvitor de molima ciumei (înlanțuitorul ciumei). Mai săracă decât gravura aceluiași Teodosie, săpată la Neamțul în 1852 (Pl. LX).

PLANȘA X

SFÂNTUL IOAN GURĂ-DE-AUR. Gravură de Damian Ieromonah, 1859, *Noemvrie* 10. Lemn de păr. Icoană bizantină. Bună împărțire a suprafețelor. Preocupare strict decorativă. Tratată mai mult ca ornament. Pe ruloul desfășurat, inscripția: *Cela ce ai dăruit noia aceste rugăciuni obștești*. (Din Liturghia Sfântului). A fost săpată pentru *Liturghiile* de la Neamțul, din 1860.

PLANȘA XI

SFÂNTUL GRIGORIE, AL DOILEA CUVÂNTĂTOR DE DUMNEZEU. (Grigorie Dialogul, Grigorie Papa, Grigorie cel Mare). Gravură de Damian Ieromonah, 1860, *Marție* 26. Lemn de păr. Aceeași concepție. Aceeași tehnică. Frumoasă stilizare a arborilor și florilor. În cartea deschisă, cetim: *D^oamne D^umnezăul nostru priimește aciastă rugăciune cu osârdie dela robii tăi*¹⁾. A împodobit aceleași *Liturghii* (Neamțul, 1860).

PLANȘA XII

DEISIS²⁾. Mântuitorul pe tron, în vestminte arhieresti, având în dreapta pe Născătoarea de Dumnezeu și în stânga pe Înaintemergătorul și botezătorul Domnului: Ioan. Maica Domnului și Ioan în atitudine de umilită rugăciune, pentru lume³⁾. Icoana aceasta răsăriteană a pătruns repede în apus. Uneori o întâlnim în variante interesante⁴⁾. În gravura noastră avem, în celelalte planuri: Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil; Sfinții mari mucenici Gheorghie și Dumitrie; sus: Dumnezeu-Tatăl; în mijloc: Duhul Sfânt. Icoană bizantină în concepție. Tratată foarte liber din punct de vedere anatomic și tehnic. Surprinde prin îndrăzneala liniilor. Pare a fi săpată în vremi foarte apropiate de noi. Admirabil izvor de inspirație tehnică.

¹⁾ Din *Rugăciunea cererii cu osârdie*.

²⁾ Δέσις-εως = cerere stăruitoare, rugămite aprinsă, rugăciune.

³⁾ « C'est le sujet de la Déisis (Prière) si répandu dans l'art byzantin et qui exprime d'une manière frappante la doctrine de l'intercession ». (L. Bréhier, *L'art Chrétien. Son développement iconographique. Dès origines à nos jours*. Paris, 1928, p. 147).

⁴⁾ În biserica San Marco din Veneția, Sfântul Ioan din « Deisis » (în mozaic) este înlocuit cu Sfântul Marcu. În Deisis din biserica Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș, Înaintemergătorul este înlocuit cu Sfântul Nicolae.

În unele icoane Născătoarea este în stânga și Înaintemergătorul în dreapta Mântuitorului; în unele, Născătoarea ține un rulou desfășurat; în altele, ea poartă coroană împărătească; în unele întâlnim și Arhangheli; în altele nu. Asupra variantelor românești ale acestei icoane « care formează un episod esențial al Judecării celei de pe urmă », vezi: I. D. Ștefănescu, *L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, nouvelles recherches, texte. Paris, Geuthner, 1929, pp. 124-128.

PLANȘA XIII

SFÂNȚA ÎMPĂRTĂȘANIE. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Anul 17<0. (Cifra zecilor s'a rupt. Poate fi: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9). Inscricția slavonă de pe slavă: *ИДЪИ МОЮ ПЛОТЬ И ПИДЪИ МОЮ КРЪКЪ ВО МНЪ ПРЪКЫВЛЕТЪ И ДЪЗЪ К'НЕМЪ* (*Cela ce mănâncă trupul meu și bea sângele meu, întru mine petrece și eu întru el*).

Forme anatomice realiste. Desen și execuție de rară finețe. Foarte frumos chipul Mântuitorului.

A împodobit Rânduiala Sfintei Împărtășanii din *Cia-soslov*-ul de Neamțul, din 1833, 1835, 1874 și din *Dumnezeieștile Liturghii*, Neamțul, 1860. (A fost adusă la Neamțul din alte locuri.)

PLANȘA XIV

STAREȚUL PAISIE. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Anul 1817. Inscricția *Cuv<i>os</i>ul Păr<i>intele</i> nostr<i>u</i> Paisie Star<i>e</i>cul S<i>fintelor</i> M<i>onastiri</i> N<i>eamțul</i> i S<i>ecul</i>. Trăsături aspre. Multă variație de tonuri. Elementele componente bine studiate. Foarte decorativ. Trăsătura lui *Simeon Ierei* nu este; iară *Teodosie* nu se ivise încă. Și nici nu e lucru de începător. A împodobit cartea lui Grigorie Ierodiaconul: *Povestire din parte a vieții Prea Cuviosului Părintelui nostru Paisie*, în «*Adu-nare a cuvintelor celor pentru ascultare*», Neamțul, 1817. Titlul acestei cărți fiind încadrat de o gravură cu compartimente semnată de *Ghervasie* monahul, credem că nu greșim atribuind lui *Ghervasie* acest portret. (Anul e săpat exact ca în gravura *Înălțării Domnului*, din 1817, de *Mo<i>nah</i> Gherv<i>asie</i>*).*

PLANȘA XV

STAREȚUL PAISIE. Gravură de *Teodosie*, 1836. Lemn de păr. Copie liberă după cea din 1817. Mai slabă decât originalul. Cu unele amănunte anatomice ale feței. A împodobit tipăritura: *Viața Prea Cuviosului Părintelui nostru Starețul Paisie*, Neamțul, 1836¹⁾.

PLANȘA XVI

SFINȚII NOI CUVIOȘI MUCENICI: IGNATIE, EVTIMIE și AKAKIE. Gravură de *Teodosie Monah*, 1850. Sfinții, tineri, fără barbă, au *marea shimă*. Concepție monumentală. Linii severe. Una din cele mai de pe urmă gravuri ale lui *Teodosie*.

PLANȘA XVII

1. MÂNTUITORUL. Gravură în lemn de păr, de *Protoierei Mihail și Policarp*²⁾. A împodobit cea dintâi carte tipărită în mănăstirea Neamțul: *Rânduiala cum să cu-vine a cânta cei doisprezece psalmi deosebi* (Neamțul, 1808).

2. STEMĂ. Gravură în lemn de păr. Este stema împărătească rusească, cu stemele țărilor românești la picioare. A împodobit *Viețile Sfinților din luna lui Septemvrie*, editate de Neamțul, dar date în tipar la Iași. Deși nesemnată, este opera lui Mihail Strilbițkii, Protoiereul, care pentru *Viețile Sfinților din luna lui Martie* (Neamțul, 1813) sapă *Stema Moldovei* (79 × 123) în vremea Domnitorului Scarlat Alexandru Calimah.

¹⁾ Cartea aceasta fiind scrisă pentru a curma «*neunirea istornicilor*», s'a simțit nevoia și de chip nou. L-a săpat *Teodosie*.

²⁾ *Policarp* era fiul lui *Strilbițkii*. În poarta *Octoihului mic* tipărit la Iași, în 1786, cetim: «*S'au tipărit de Popa Mihail Strilbițkii Iconom din Mitropoliia Iașului și de fiul său Policarp*».

PLANȘA XVIII

1. SCARA. Gravură de *Teodosie Monah*, 1832. Lemn de păr. Mai săracă decât a lui *Simeon* (v. Pl. III). La *Cuv<i>iosul</i> Ioan Scărariul* ruloul cu același îndemn: *Sui-ți-vă!* Elemente în plus: *Maica Domnului* în rugul cel nears în foc; *Moisi*¹⁾ care-și dezleagă încălțăminte spre a se apropia de locul sfânt (v. Exod. III—6). A împodobit *Psaltirea* de Neamțul din 1843, 1844 și 1859; *Triodion*, Neamțul, 1847; *Apostolul*, Neamțul, 1851.

2. SFÂNTUL IOAN EVANGHELISTUL. (ΙΩΑΝΝΗΣ). Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Fără dată. Icoana bine compusă în cununa de frunze. Chipul frumos, întors pentru inspirație. Haina, puțin studiată.

PLANȘA XIX

1. VINDECAREA ORBULUI DIN NAȘTERE. Gravură în lemn de păr, de *Mo<i>nah</i> Gherv<i>asie</i>*, 1833. Bună distribuție a elementelor. Perspectivă. În primul plan, *Iisus* unge, cu tină, ochii orbului. În al doilea plan, orbul spălându-și ochii în apa *Siloamului*. Multă mișcare. Trăsături aspre. Figurile puțin studiate. A fost săpată pentru *Evanghelia* tipărită la Neamțul, în anul 1834. A mai împodobit *Psaltirea* (Neamțul, 1843); *Penticostarion*-ul (Neamțul, 1843) și *Apostolul* (Neamțul, 1851).

2. POGORÎREA DE PE CRUCE. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. În spirit răsăritean. Naivă. Sumară. Alcătuită după cântarea: «*Când te-au pogorît de pre lemn, mort, cel din Arimateia pre Tine viața tuturor*». (În *Vinerea Patimilor*, seara, la *Stihovna*). A împodobit *Triodion*-ul de Neamțul (1847). Poate fi atribuită, fără teamă, lui *Ghervasie*.

PLANȘA XX

1. IISUS ȘI SAMARINEANCA. Gravură de *Teodosie monah*, 1833. Lemn de păr. Peisaj cu multă perspectivă. În primul plan, *Mântuitorul* cere apă: *dă-mi apă să beau!* *Samarineanca* (Φωτῖνῆ)²⁾, în nedumerire și sfială. În fund, cetatea *Samariei*. De după deal apar *Ucenicii*. Frumoși cei doi copaci din dreapta. Gravura a fost săpată pentru *Evanghelia* din 1834. A mai împodobit *Psaltirea* (Neamțul, 1843), *Penticostarion*-ul (Neamțul, 1848) și *Apostolul* (Neamțul, 1851).

2. IISUS ȘI NICODIM. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. *Nicodim*, din tagma fariseilor, vine la *Iisus* noaptea, de frica *Iudeilor*. Gravorul a vrut să redea nedumerirea lui *Nicodim* la cuvintele *Mântuitorului*: «*De nu se va naște cineva de sus, nu va putea vedea împărăția lui Dumnezeu*» (*Ioan*, III—3). A fost săpată pentru *Evanghelia* din 1821 (Neamțul).

¹⁾ Gravorul cunoștea viața Sfântului *Ioan Scărariul*, de ale căruia isprăvi duhovnicești minunându-se toți cei împreună cu dânsul «*ca pre un alt oarecare Moisi, de curând arătat, cu sila la povățuirea fraților l-au rânduit*» (v. *Viața în scurt a Avvei lui Ioann Igumenului sfântului munte al Sinaiului*, scrisă de *Daniel Monahul Raitheanul*, în *Scara*, Neamțul, 1814).

²⁾ Φωτῖνῆ este numele *Samarinencii*. La *Sinaxarul* slujbei din *Penticostar* (*Duminea Samarinencii*) cetim: «*Aceasta iaste Samarineanca pre carea o au numit Hristos, mai pre urmă, Fotini*». (După *Penticostarion*, Râmnic, 1743). Iară la *Sinaxarul* slujbei din 26 *Februarie*, când se face pomenire și pentru «*Sfânta Muceniță Fotini, Samarineanca cu carea au vorbit Hristos la puț*», cetim că *Hristos* arătându-se lui *Victor* (*stratilatul*) fiul *Samarinencii*, în vremea lui *Neron*, i-a zis lui: «*Acum Fotinês își va fi numele tău, căci mulți luminându-se dela tine, vor veni către mine*». Iară *mucenița* mărturisește: «*Eu m'am chemat Fotini de Hristos și Dumnezeuul meu*». *Fotini*, împreună cu cinci surori (*Anatoli, Fotò, Fotis, Paraschevi și Kiriaki*) și cu cei doi fii (*Victor și Iosi*) au primit cununa *muceniei* în vremea lui *Neron*. (v. *Mineiul*, luna lui *Februarie* în 26 de zile).

PLANȘA XXI

1. SFÂNTA PROSCOMIDIE. Gravură în lemn de păr, de *Damian Ierom<onah>*, 1859, *Octo<mvrie>* 20. Desen naiv. Preocupare strict decorativă. Lucrată pentru *Liturghierul* de Neamțul, din 1860, în care a apărut cu supra-scrierea: *Închipuirea Sfântului Disc.*

2. SFÂNTA TREIME. Gravură de *Teodosie Monah*, 1835. Lemn de păr. Troița, în chipul celor trei tineri ospătați la stejarul Mamvre, de Avraam cel iubitor de streini și de Sara. Stejarul, la fel cu cei doi din gravura nr. 1, Pl. XX. Împărțirea suprafețelor bine studiată. Tăiat cu multă grijă. Linii foarte curate. Săpată pentru *Octoih*-ul din 1836 (Neamțul).

PLANȘA XXII

1. POGORÎREA DUHULUI SFÂNT. Gravură de *Teodosie Monah*, 1833. Lemn de păr. Maica Domnului în mijlocul Sfinților. Duhul se pogoară în chip de limbi de foc. A fost săpată pentru *Evanghelia* din 1834 (Neamțul). A împodobit *Evangheliile* și *Apostolul* de Neamțul.

2. ÎNTOARCEREA FIULUI STRICAT. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Tatăl își îmbrățișează fiul sosit desculț, gol și împovărat de rușine. Slugile cu haina de sărbătoare și inelul. Se vede și « vițelul cel gras » ce va fi junghiat pentru ospăț.

PLANȘA XXIII

1. ÎNTÂIUL SOBOR ECUMENIC. Gravură de *Teodosie Monah*, anul 1841. Lemn de păr. În primul plan, în mijloc, pe tron, stă Împăratul (Constantin cel Mare¹). La picioarele lui, biruit, ereticul *Arie*, tăgăduitorul dumnezeirii Fiului. În dreapta și în stânga Împăratului, patriarhi și episcopi. Cei din stânga lui țin un rulo pe care cetim, scris în lung, spre a se putea înțelege bine: *Cred întru unul Dumnezeu*². În al doilea plan, trei grupe: în centru, ostași; în dreapta și în stânga, sfinți Părinți. Doi dintr'înșii sunt arătați pe nume: *Sfântul Nicolae* (Arhiepiscopul din Mira Lichiei) și *Sfântul Spiridon* (al Trinitundei, din Cipru). Sfântul Spiridon e înfățișat făcând cunoscuta minune spre a rușina pe un filosof, partizan al lui *Arie*³. În laturea stângă a gravurii sunt grupați preoți și diaconi⁴.

Gravura a fost săpată pentru a împodobi *Pidalion*-ul (Neamțul, 1844). În *Pidalion* ea a apărut cu următoarea inscripție, culeasă (în locul lăsat liber sus): « Sfnt: și întâiul Icumenic Sinod cel adunat în Nicheia în vremea Marelui Împărat Constantin asupra lui *Arie*. Părinți 318 ». Caracter răsăritean. Copie liberă după icoanele din biserici și după gravuri mai vechi. Lucrată cu multă grijă. A împodobit și *Apostolul* de Neamțul, din 1851.

2. VAI VOUĂ ! Gravură nesemnată. Lemn de buxus. A împodobit pericopele *Evangheliei* de Neamțul, din 1821 și 1834, care vorbesc despre încercările « legiuitorilor » și fariseilor de a prinde pe Iisus în cuvânt. Pe cealaltă parte: *Zis-a Domnul* (Pl. XXV, 2).

¹) Se știe că Împăratul Constantin a deschis doar Sinodul și a plecat. Sinodul a fost prezidat — foarte probabil — pe rând de: *Eustajie* al Antiohiei, *Eusebie* al Cezareei, *Alexandru* al Alexandriei. (După relații mai târzii și de *Osie* episcopul Cordovei).

²) La acest Sinod s'a formulat Simbolul Credinței până la art.: *Și întru Duhul Sfânt...*

³) Sfântul Spiridon, marele făcător de minuni, strângând în mână o cărămidă, aceasta s'a desfăcut în *foc*, *apă* și *lut*: analogia treimeii în uniune.

⁴) Aci s'a distins, în discuțiunile premergătoare deschiderii solemne a Sinodului, diaconul *Athanasie* din Alexandria (Sfântul Athanasie cel Mare de mai târziu).

PLANȘA XXIV

1. AL DOILEA SOBOR ECUMENIC. Gravură de *Teodosie Monah*, anul 1841. Lemn de păr. O întâlnim în *Pidalion* de două ori: în fruntea canoanelor Sinodului II și Sinodului V Ecumenic. 1. La Sinodul II Ecumenic poartă, în locul lăsat liber sus, inscripția: « Sfnt: și Icumenicul al doilea Sinod cel adunat în Constantinopol de împăratul Teodosie cel Mare¹), asupra lui Machidonie. Părinți 150 ». 2. La Sinodul V Ecumenic poartă inscripția: « Sfnt: și Icumenicul al cincilea sinod adunat în Constantinopol, în timpul Împăratului Iustinian I, în anul dela Hs. 553. Părinți 165 ».

2. AMIN ZIC VOUĂ ! Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. O întâlnim în fruntea pericopelor evanghelice cari, obicnuit, conțin vorbirea în pilde a Mântuitorului. S'a tipărit în *Evanghelia* de Neamțul, din 1821 și în cele următoare acesteia. Pe cealaltă parte: *Sfat au făcut fariseii*. (Pl. XXVII, 2).

PLANȘA XXV

1. AL TREILEA SOBOR ECUMENIC. Gravură de *Teodosie Monah*, anul 1841. Lemn de buxus. Inscripția: *Sf. a toată lumea al treilea Sobor, cel adunat la Efes, de împăratul Teodosie cel mic, înprotiva lui Nestorie. Părinți 200. La anii dela Hr. 431. Este singura inscripție de acest fel săpată în lemn; nu culeasă. În gravură se vede Teodosie (I, cel tânăr) prezidând Sinodul²). Desenul este tăiat cu grijă și cu multă siguranță.*

2. ZIS-A DOMNUL. Gravură nesemnată. Fără dată. Lemn de buxus. A împodobit pericopele *Evangheliei* de Neamțul, din 1821 și următoarele, în care Iisus vorbește Ucenicilor, sau celor ce vin la dânsul să-l întrebe.

Pe partea cealaltă: *Vai vouă !* (Pl. XXIII, 2).

PLANȘA XXVI

1. AL PATRULEA SOBOR ECUMENIC. Gravură de *Teodosie Monah*, 1844. Lemn de păr. O întâlnim în *Pidalion* de două ori: 1. În fruntea canoanelor Sinodului IV, purtând inscripția: *Sfnt: și Icumen<ic>ul al patrulea Sinod, cel adunat în Halk<idon> în timpul împăraților Marchian și Pulheria, la anul dela Hs. 451. Părinți 630*; 2. În fruntea canoanelor Sinodului VI, cu inscripția: *Sfnt: și Icumenicul al șaselea Sinod adunat în Constantinopol în timpul împăratului Constantin bărbosul, în anul dela Hs. 680. Părinți 170*. În gravură vedem și pe împăratul Constantin « bărbosul » (Pogonatul) din vremea Sinodului VI și pe Dioscur al Alexandriei, din vremea Sinodului IV³). Dioscur este lipsit de slava sfinților.

2. RUGĂCIUNEA DIN GRĂDINA GHETSIMANI. Lemn de buxus. Nesemnată. Gravorul redă momentul din Luca (XXII, 42—43): « Părinte, de voești, treci dela mine acest pahar; dar nu după voia mea, ci după voia ta. Iar un înger din cer s'a arătat lui și-l întărea ». Mai la vale, « ca la o aruncătură de piatră », Ucenicii dormind. În fund, cetatea.

¹) Împăratul Teodosie I (cel Mare) a convocat Sinodul, dar nu l-a prezidat. A prezidat Meletie arhiepiscopul Antiohiei. Murind Meletie, președinția a luat-o Grigorie (de Nazianz) arhiepiscopul Constantinopolului. Retrăgându-se Grigorie din scaunul arhipăstoresc, președinția a luat-o Nectarie, noul ales în scaunul lui Grigorie. În gravura din *Îndreptarea Legii* cetim și numele papei *Damas* (Damasus). Dar Papa Damasus n'a luat parte la Sinod. La acest sinod au participat numai episcopi din imperiul roman de răsărit.

²) Împăratul Teodosie n'a prezidat Sinodul III. Aci el a fost reprezentat prin comitele Candidian. Sinodul a fost prezidat de Chiril al Alexandriei; apoi, în vremea turburării, de Ioan al Antiohiei și după aceea de Ioan al Ierusalimului.

³) Sinodul IV Ecumenic a osândit erezia monofizită și a depus pe Dioscur.

PLANȘA XXVII

1. AL ȘASELEA SOBOR ECUMENIC. Gravură de *Ghervasiu monah*, leat 1844. Lemn de păr. Marginea de sus a planșetei s'a rupt. Împăratul (Constantin Pogonatul) care a convocat Sinodul la Constantinopol, în anul 680, este, într'adevăr, bărbos. Și prin desen, și prin tăietură, se deosebește de « soboarele » lui Teodosie. Mai stufoasă, mai aspră; cu disproporții vădite. Dar cu mai multă mișcare. Anul (1844) ne arată că ea fusese tăiată pentru Pidalion (1844). Dar, fie din pricină că n'a fost sfârșită la vreme, fie pentru altă pricină (poate, pentru a nu face notă discordantă) locul ei în fruntea canoanelor Sinodului VI, din Pidalion, l-a luat gravura lui Teodosie.

2. SFAT AU FĂCUT FARISEII... Gravură în lemn de buxus. Ne înfățișează pe fariseii cari ispitesc pe Iisus. Pe cealaltă parte: *Amin zic vouă!* (Pl. XXIV, 2).

PLANȘA XXVIII

1. AL ȘAPTELEA SOBOR ECUMENIC. Gravură de *Teodosie Monah, 1844, S. M<onastire> N<eamțul>*. Lemn de păr. Tăiată după cea din *Îndreptarea Legii*. Pe tron, Constantin ¹⁾ (VI) și Irina (muma lui). În dreapta tronului, episcopi romani; în stânga, răsăriteni. În grupul acestora, un reprezentant al monahilor ²⁾. « Hulitorii icoanelor » părăsesc adunarea, admonestați de shimonah și de un arhiepiscop. În *Pidalion* gravura poartă inscripția: Sfnt: și Ecumenic al șaptelea Sinod în Nichea, a două oară adunat, în timpul împărățiilor Constantin și Irina ³⁾, în anii dela Hs. 787. Părinți 367 ».

2. CEL VRĂJMAȘ SAMĂNĂ NEGHINĂ. Gravură pentru ilustrarea locului din *Evangelhie*: « Asemenea este împărăția cerurilor omului care a sămănat sămânță bună în țarina sa; dar pe când oamenii dormeau, a venit vrăjmașul lui și a sămănat neghină printre grâu: și s'a dus ». (*Matei*, XIII, 24). Ne desemnată. Lemn de buxus.

Pe partea cealaltă: *Un om ingenunche în fața lui Iisus*.

¹⁾ Este adevărat că Irina și Constantin au fost la ultima ședință a Sinodului.

²⁾ La acest Sinod au fost admiși, pentru prima dată, călugării: cu vot consultativ.

³⁾ Prezentând gravura care a apărut în fruntea canoanelor Sinodului VII Ecumenic, din *Îndreptarea Legii*, d-l D a n S m â n t â n e s c u scrie: « Ultima gravură în acest gen și cea mai originală, reprezintă Soborul al șaselea dela Niceia la anul 754, sub împăratul Constantin Copronymul și al împărătesei Irina, ambii înfățișați stând pe tron și ținând o mare cruce bizantină. În dreapta și în stânga două mari grupe de preoți, trimișii Papei și Patriarhul. Soborul a avut ca scop să pedepsească pe iconoclaști, sau cum spune textul gravurii « pe hulitorii de icoane » (v. D a n S m â n t â n e s c u, *O carte de legi din timpul lui Matei Basarab, Îndreptarea Legii (1652)*, în *Artă și Tehnică Grafică*, caietul 8, Iunie—Septembrie 1939, p. 67). Cumul de erori!

I. 5 din inscripție este 7, nu 6, cum a cetit d. Smântânescu. Inscripția aceea vorbește de *Sinodul 7 Ecumenic*.

II. Constantin Copronim nu putea prezida un sinod care avea să pedepsească « pe hulitorii de icoane » — cum bine spune d. Smântânescu — el, Copronimul, fiind foarte hulitor de icoane.

III. Constantin Copronimul nu putea fi față la Sinodul care a osândit pe hulitorii de icoane (787), fiindcă la această vreme el era mort de 12 ani († 775).

IV. Irina nu putea prezida Sinodul alături de Constantin Copronim; Constantin Copronim (Constantin V) era tatăl lui Leon IV (Chazarul) soțul Irinei. Irina era nora lui Copronim. Constantin din gravură este fiul Irinei: Constantin VI (Porfirogenetul).

PLANȘA XXIX

1. SOBORUL CINSTITORILOR DE ICOANE, din vremea împăratului (minor) Mihail III și a împărătesei Teodora (muma lui) ținut la Constantinopol, în anul 842 ¹⁾. Gravură de *Teo<dosie> M<onah>*, 1832. Lemn de păr. Teodora și Părinții din primul plan țin în mâni icoane; unul, mahrama cu chipul Mântuitorului; altul, *Evangelhia*. Gravura nu se deosebește de celelalte lucrări ale lui Teodosie — gravuri din anii: 1841—1844 — înfățișând Soboarele Ecumenice. A împodobit *Evangelhia* din 1834 (Neamțul). O întâlnim apoi în fruntea slujbei Duminecii Ortodoxiei, din *Triodion*-ul dela 1847 (Neamțul) și în *Apostol* (Neamțul, 1851).

2. LUCRĂTORII VIEI ²⁾. Gravură în lemn de buxus. Ne desemnată. Săpată pentru ilustrarea pildei din *Matei*, XXI, 33—41. În primul plan, lucrătorii vieiucid pe unul din servitorii trimiși de stăpânul viei. În al doilea plan, alt servitor este bătut de lucrători. În planul al treilea, lucrătorii sparg capul, cu pietre, celui de al treilea servitor. În fund, foișorul de pază. În stânga foișorului, teascul și zăcătoarea. În dreapta, viia. Gravura a fost săpată pentru *Evangelhia* de Neamțul, din 1821. A împodobit și alte tipărituri nemțene, după 1821. Pe partea cealaltă: *Samarineanul milostiv*. (Pl. XLI, 1).

PLANȘA XXX

1. ÎNVIEREA LUI LAZĂR. (Воскресение Лазаря). Gravură de *Ioanich<ie> Bc.* (Bacov). Anul 1700. Lemn de păr. Concepție bizantină bine definită. În stânga, Mântuitorul cu Ucenicii (unsprezece); în grupa cealaltă, rudeniile și prietenii, în mare mirare. Lazăr (cu slava sfinților) este — precum stă scris — « cu picioarele și cu mâinile legate în fășii de pânză » (*Ioan*, XI, 44). Surorile lui Lazăr — Marta și Maria — ingenunchiate, în atitudine de mare grație. În fund, cetatea: Ierusalimul era la depărtare de 3 km. de Betania lui Lazăr. Munții, cu stâncile — foarte frumoase — după canon. Tăietură sigură. Linie curată. Opera unuia din cei mai mari gravori în lemn din câți au trăit pe pământul românesc, între anii 1508—1860. A împodobit *Triodion*-ul tipărit la Buzău, în anul 1700. O păstrează mănăstirea Neamțul.

2. PECETE. Inscripția: *De mila Domnului este plin pământul. Papa Grigorie*. În *Pidalion* (Neamțul, 1844), la tâlcuirea canonului 11 al sinodului IV Ecumenic (canonul vorbește despre epistolele ce se pot da săracilor merituoși spre a căpăta, astfel, ajutoare dela cei bogați), la nota 1, scrie: « S'au întâmplat să aflu, la un loc, că epistolioarele date la săraci au fost în ăst feliu de formă și cu acest feliu de cuvinte scrise ». (Și se dă pecetea aceasta).

¹⁾ După prigoanele din vremea lui Leon Armeanul (813—820), Patriarhul Constantinopolului Metodie (Mărturisitorul) așeză cu cinste, în cea dintâi Duminecă a Postului Mare, sfintele icoane în Biserici, sărbătorind noua biruință asupra iconomahilor. De atunci, Biserica numește întâia Duminecă a Postului Mare, *Dumineca Ortodoxiei*.

²⁾ În albumul d-lui *Adrian Maniu* gravura aceasta e prezentată sub titlul: MASSACR (?). În descrierea ei cetim: « *Notez les détails de la fortification, des fascines, une fontaine* » (pag. 10).

PLANȘA XXXI

1. CHENAR, cu compartimente, pentru încadrat ceva. De *Ghervasie* *Mo<nah>*. Lemn de păr. Sus, în frunte, Troița, având în dreapta pe Maica Domnului, iar în stânga pe Sfântul Ioan Botezătorul. Jos, Sfinții: Petru, Iuda, Iacov și Pavel. Pe laturi, Sfinții Evangheliști cu simbolurile respective. Mult realism. Trăsătură sigură. Una din cele dintâi gravuri ale lui *Ghervasie*. A împodobit *Noul Testament* de Neamțul (1818). S'a tipărit pe foaia de titlu (v) având în mijloc (în spațiul alb) icoana (detasată) a *Inălțării Domnului*.

2. NAȘTEREA DOMNULUI. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Este tot a lui *Ghervasie*. Și tot din aceea vreme: și ea a împodobit *Noul Testament* dela 1818. (O mai aflăm tipărită în *Proloage* (tom. II, Neamțul, 1854) și în *Mineiu* (Neamțul, 1845). După icoanele din biserici. Puternică notă de primitivitate. (*Nașterea* care a împodobit «steaua» copilăriei noastre).

PLANȘA XXXII

1. CUNUNA ANULUI. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Fără dată. Cununa celor 12 luni, începând cu Septemvrie (sus în mijloc) are semnele zodiilor¹⁾. În lăuntru cununii, în dreptul lunilor fiecărui anotimp, semnele belșugului: toamna, fructe; iarna, lemne; primăvara, flori; vara, cereale. Sus, Dumnezeu-Tatăl, cerul, soarele, luna și stelele. Pe bolta cerului inscripția: *твоего есть день и твою есть ночь* (A ta este ziua și a ta este noaptea). Împrejurul cununii lunilor, începând din stânga: *ты совершилъ всю зрю и сдѣлалъ, ты сотворилъ ей всѣ предѣлы земли; жоткъ и всенъ ты создалъ ей ѿ пра. бг.* (Tu ai săvârșit toată zarea și soarele, tu ai făcut toate marginile pământului; vara și primăvara tu le-ai zidit. Psalm 73). A împodobit *Mineiu* de Neamțul (Septemvrie, 1807); *Evanghelia* (Neamțul, 1821; *Apostolul* (Neamțul, 1851); *Prolog-ul* de Neamțul (tom. I, Septemvrie—Noemvrie 1854); *Dumnezeestile Liturghii* (Neamțul, 1860); *Ceasoslov-ul* (Neamțul, 1856 și 1874).

2. CUMPĂNA.
3. ȚAPUL.
4. BERBECUL.
5. TAURUL.
6. SCORPIONUL.
7. FECIOARA.

PLANȘA XXXIII

1. SFÂNTUL EVANGHELIST MATEI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Interior cu perspectivă. Multă mișcare. Labele picioarelor Sfântului, enorme.

2. SFÂNTUL EVANGHELIST MARCU. Inscriptia n'o mai are pe slavă. Multă grijă pentru cutele vestmântului. Aceeași mână.

3. SFÂNTUL EVANGHELIST LUCA. Același gravor. Fondul punctat, asemenea celui întâlnit în gravura din planșa IV (Sfântul Evanghelist Matei).

¹⁾ *Cumpăna* (Septemvrie); *Scorpionul* (Octomvrie); *Săgetătorul* (Noemvrie); *Țapul* (Decemvrie); *Vărsătorul* (Ianuarie); *Peștii* (Februarie); *Berbecul* (Martie); *Taurul* (Aprilie); *Gemenii* (Mai); *Racul* (Iunie); *Leul* (Iulie); *Fecioara* (August).

4. SFÂNTUL EVANGHELIST IOAN. Fiind cea din urmă, e semnată: *P<opa> Simeon*. Toate patru sunt ale lui *Simeon*. Aceeași tehnică. Inscriptia: *стыи евангист*, la fel. Toți patru Evangheliștii au labele picioarelor enorme. Razele soarelui și norii, asemenea celor din gravura dela planșa IV. Toate patru gravurile au fost săpate pentru *Noul Testament* tipărit la Neamțul, în 1818. (Gravura 4 s'a tipărit și în *Psaltirile* de Neamțul, dela 1843, 1844 și 1859; și în *Ciasoslov*, Neamțul, 1874).

PLANȘA XXXIV

1. SFÂNTUL EVANGHELIST MATEI. Gravură nesemnată. În lemn de buxus. Pe cealaltă parte este săpat *Sfântul Evanghelist Luca* (fig. 3). Gravura se aseamănă cu cea din planșa XXXIII (fig. 1). Aceeași concepție. Aceeași tehnică. Aceleași labe ale picioarelor. Aceeași inscripție. Inițiala, după începutul pericopei evanghelice: *În vremea aceea...*

2. SFÂNTUL EVANGHELIST MARCU. Același material. Aceeași tehnică. Pe cealaltă parte este săpat *Matei* (fig. 4). Inițiala Z, după începutul: *Zis-a Domnul...*

3. SFÂNTUL EVANGHELIST LUCA. Aceeași mână. Fondul punctat asemenea celui din fig. 3, pl. XXXIII.

4. SFÂNTUL EVANGHELIST MATEI. Toate patru gravurile sunt ale lui *Simeon*. Au împodobit *Evanghelia* de Neamțul, din 1821.

PLANȘA XXXV

1. SFÂNTUL APOSTOL PETRU. Gravură în lemn de buxus. De *Ghervasie* *mo<nah>*. Fără dată. Linii aspre. Multă robustețe. Tehnica cutelor vestmântului, caracteristică. A împodobit *Noul Testament* de Neamțul (1818) și *Ciasoslov-ul* (Neamțul, 1874). A fost săpată între: 1817 (anul începutului activității de gravor a lui *Ghervasie*), și 1818.

2. SFÂNTUL APOSTOL IUDA. Același lemn. Aceeași tehnică. Curioasă trecere a liniilor în umbră: stilizare în «dinti de fierăstrău». Semnat *Ghervasie<e> mo<nah>*. A împodobit *Noul Testament* (1818).

3. SFÂNTUL APOSTOL PAVEL. Gravură de *Ghervasie<e> mo<nah>*. Același lemn. Pavel are sabie. La picioare, lanțurile: nelipsitele lui lanțuri. Vestmântul lucrat cu multă grijă. A împodobit *Noul Testament* (1818) și *Ciasoslov-ul* (Neamțul, 1874).

4. SFÂNTUL APOSTOL IACOV¹⁾. Același lemn. Gravură de *Ghervasie* *mo<nah>*. Semnătura ca la gravurile 1 și 2: în adâncime. Sfântul ține în dreapta *cârjă arhierască*²⁾. Gravura a împodobit același *Noul Testament* de Neamțul. În această tipăritură toate patru gravurile au fost încadrate în chenare de flori.

¹⁾ *Iacov fratele Domnului* *); nu *Iacov cel Mare*, cum îl aflăm prezentat în albumul d-lui Adrian Maniu (v. *La gravure sur bois en Roumanie*, p. 9). Iacov «cel Mare», fiul lui Zevedeu și fratele Sfântului Ioan Evanghelistul (*Mat.* XVII—1; *Marcu*, III—17; *Luca*, VI—14; *Fapte*, I—13) a primit mucenicia în zilele lui Irod Agripa (*Fapte*, XII, 1—2). El nu este autorul epistolei sobornicești, pentru al cărei text a fost săpată gravura aceasta.

²⁾ Sfântul Iacov fratele Domnului a fost cel dintâi episcop al Ierusalimului. A păstorit Biserica din Ierusalim vreme de 30 de ani. Asupra chestiunii dacă Iacov fratele Domnului este una și aceeași persoană cu *Iacov cel Mic* (ὁ μικρός, *Marcu*, XV—40), fiul lui Alfeu (*Mat.*, X—3; *Marcu*, III—18; *Lucu*, VI—15; *Fapte*, I—13) păreriile

*) «*Jacobus qui appellatur frater Domini... unam tantum scripsit epistolam quae de septem catholicis est*» (v. JERONIM, *De vir. ill. II, P. L., XXIII, 609*; HRISOSTOM, *De Paenit. hom. IX. P. G., XLIX, 343*).

PLANȘA XXXVI

1. ISPITIREA LUI IISUS. Gravură de Monah Gervasie. Lemn de buxus. Iisus cu diavolul, pe vârful muntelui (Carantania). De aci se văd « toate împărățiile lumii și strălucirea lor ». (Mat. IV, 8). Diavolul i le arată și i le fâgăduiește. Iisus îi dă răspuns. Chipul diavolului exprimă teama de neizbândă. Tăietură aspră, stufoasă. Pe cealaltă parte a lemnului: *Păstorul cel bun* (Pl. XXXVII, 1¹).

2. SCHIMBAREA LA FAȚĂ. Gravură de Moⁿah Ghe^rvasie. Lemn de buxus. Iisus în muntele Tavorului, între Moisi și Ilie. Fața lui Iisus, « strălucitoare ca soarele ». Un nor luminos îl învăluie. Ucenicii (Petru, Iacov și Ioan) înspăimântați, cad cu fața la pământ. Multă mișcare. Pe cealaltă parte a planșetei: *Ucenicii smulg spice* (Pl. XXXVII, 2).

3. SPRE EMMAUS. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus pe cale, între Luca și Cleopa, tâlcuindu-le scripturile. Vestmintele și fondul asemenea gravurilor din planșa XXXV (1, 2 și 3), semnate: *Ghervasie*. E a lui Ghervasie. Pe cealaltă parte a planșetei: *Alungarea neguțătorilor din Templu* (Pl. XXXIX, 4).

4. PILAT ÎȘI SPALĂ MÂNILE. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Sus, Pilat își spală mâinile înaintea norodului, după judecarea lui Iisus. Are capul întors spre norod (cărui ține să-i declare că e nevinovat de sângele dreptului acestuia). Iudeii, umăr la umăr: dârzenie, unire. Jos, ostașii procuratorului iau cu ei pe Iisus. Tehnica gravurii nu lasă urmă de îndoială asupra gravurii: este *Ghervasie*. Pe cealaltă parte: *Banul văduvei* (Pl. XXXIX, 3).

sunt împărțite. Romano-catolicii învață că Iacov fratele Domnului, cel dintâi episcop al Ierusalimului și autorul epistolei sobornicești este una și aceeași persoană cu *Iacov cel Mic, fiul lui Alfeu*. (v. CHAINE, IOSEPH, *L'Épître de Saint Jacques*, Paris, 1927, pp. XXVI—XL și LXXXII—XXXLIII; cf. FILLION, L.-CL., *La Sainte Bible*, tome VIII, Paris, 1928, pp. 626—627).

Biserica ortodoxă a Răsăritului mărturisește că Iacov fratele Domnului nu este din cei doisprezece. Ci este Iacov fiul lui Iosif Logodnicul *); unul din cei șaptezeci.

Biserica romano-catolică serbează pe sfântul Apostol Iacov, cel Mic, fiul lui Alfeu, fratele Domnului, episcopul Ierusalimului și autorul epistolei sobornicești, la 1 Mai. Biserica ortodoxă serbează pe Sfântul Iacov Apostolul, cel Mic, fiul lui Alfeu și fratele Sfântului Matei Evanghelistul (Matei Vameșul) la 9 Octomvrie. Iară pe Iacov fratele Domnului, fiul Sfântului Iosif Logodnicul, episcopul Ierusalimului și autorul epistolei sobornicești, la 23 Octomvrie. (v. CHAINE o. c., p. XXIX).

¹) Toate gravurile cuprinse în planșele XXXVI—XLVIII, cu excepția a două: Pl. XL, 1. (*Adormirea Maicii Domnului*) și Pl. XL, 2. (*Soborul cinstitorilor de icoane*) au împodobit *Evanghelia* de Neamțul din 1821. Toate aceste gravuri (patruzeci și șase) sunt, ca și chenarele, frontispiciile și celelalte icoane (de mărimea unei pagini, ori de mărimea celor 46) opera lui Ghervasie monahul și a lui Simeon ierei. Gravurile acestea au împodobit mai toate tipăriturile de Neamțul — Evangheliile în deosebi — între anii 1821—1874. Nu mai facem, deci, pentru fiecare în parte, mențiune de tipăritura pe care a împodobit-o.

* v. SF GRIGORIE DE NISSA, *In Christi Resurrectionem, orat. II*, P. G. XLVI, 648; SF. IOAN HRISOSTOM, *In Mat. hom. V*, 3, P. G., LVII, 58).

PLANȘA XXXVII

1. PĂSTORUL CEL BUN¹). Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus, păstorul cel bun, apără oile de lup, cu sfânta cruce. În fund, « năimitul » care pleacă lăsându-și turma în primejdie. Pe cealaltă parte a planșetei: *Ispitirea lui Iisus*, gravură de Ghervasie monah (Pl. XXXVI, 1). Și aceasta poate fi atribuită lui Ghervasie.

2. UCENICII SMULG SPICE. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Ucenicii, flămânzind în zi de Sâmbătă, smulg spice spre a-și stâmpăra foamea. Mântuitorul dă Fariseilor răspuns la interpelarea lor. Gravura prezintă asemănări cu opere de ale lui Ghervasie. Pe cealaltă parte: *Schimbarea la față*, de Ghervasie (Pl. XXXVI, 2).

3. DUCEREA CRUCII. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. În scena de sus, Iisus Hristos sub povara Crucii. Mântuitorul este legat. În scena de jos, Simon Kirineu duce crucea în locul Mântuitorului, care este biciuit de ostaș. Tehnica cutelor vestmântului Mântuitorului și unele disproporții din această gravură trădează mâna lui Ghervasie. Pe cealaltă parte: *Uciderea Sfinților Prunci* (4).

4. UCIDEREA SFINȚILOR PRUNCI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Trimișii lui Irod seceră holda pruncilor din ținutul Bethlehemului, precum spune cântarea Bisericii²). Mâna lui Ghervasie. Pe partea cealaltă: *Ducerea Crucii* (3).

PLANȘA XXXVIII

1. BLESTEMAREA SMOCHINULUI NERODITOR. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Norii, pomul, cetatea ce se vede în depărtare și vestmintele, ca în gravura din (Pl. XXXVI, 1), semnată de Ghervasie monah. Este a lui Ghervasie. Pe cealaltă parte a lemnului: *Sf. Arhanghel Gavriil*.

2. PROPOVEDUIREA LUI IOAN. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Înaintemergătorul este înfățișat muștrând pe Fariseii și pe Saducheii ce veniseră la dânsul. Desen stufos. (Planșeta cu o singură față lucrată).

3. ÎNTÂMPINAREA DOMNULUI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Maica Domnului și Iosif aduc, după rânduiala Legii, pruncul la Templu. Pruncul e luat în brațe de dreptul Simeon. În colivie, două turturele, sau doi pui de porumbei, aduși pentru jertfă. Pe cealaltă parte a planșetei: *Îngerul se arată lui Zaharia* (Pl. XXXIX, 2).

4. MAICA DOMNULUI ȘI ELISABETA. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Maria, vestită de Arhanghel despre sarcina Elisabetei rudenia sa, se duce la dânsa. Elisabeta (mama Înaintemergătorului) o întâmpină. Gravura aceasta, ca și *Întâmpinarea Domnului* (3) și *Propoveduirea lui Ioan* (2) pot fi atribuite, deși cu oarecare teamă, lui Ghervasie. Pe cealaltă parte: *Sărutarea lui Iuda* (Pl. XLVI, 2).

¹) Gravura aceasta, ca și *Lucrătorii vici* (Pl. XXIX, 2), *Blestemarea smochinului neroditor* (Pl. XXXVIII, 1), *Banul văduvei* (Pl. XXXIX, 3), *Binecuvântarea celor cinci pâini și doi pești* (Pl. XL, 4), *Samarineanul milostiv* (Pl. XLI, 1), *Muma și frații lui Iisus* (Pl. XLIV, 4), și multe alte scene din *Evanghelia ilustrată* tipărită la Neamțul, în 1821, au fost copiate, pe la mijlocul veac. XIX, de ardeleanul *Picu Pătruș*, în exemplarul *Bibliei de Petersburg* (1819), completat de el cu numeroase pagini, text și ilustrații, în acuarelă. (Despre *Picu Pătruș*, v. ONISIFOR GHIBU, *Picu Pătruș din Săliște*, în *Artă și Tehnică Grafică*, caietul 11, Martie-Iunie 1940, pp. 18-40.)

²) *Vezi Luminânda Praznicului*, din 29 Decemvrie.

PLANȘA XXXIX

1. IISUS ÎN TEMPLU, LA VÂRSTA DE 12 ANI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus între cărturari. În fund, norodul. În dreapta, în primul plan, intrând, Maria și Iosif. Mâna lui *Ghervasie*. Pe cealaltă parte: *Muma și frații lui Iisus* (Pl. XLIV, 4).

2. ÎNGERUL SE ARATĂ LUI ZAHARIA. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. În ceasul tămâierii, Gavriil se arată preotului Zaharia, binevestindu-i nașterea lui Ioan Înaintemergătorul. Zaharia e foarte mirat. În mână are cădelniță, ca cele din vremea noastră. Deasupra Chivotului, în locul Heruvimilor, gravorul a așezat o biserică creștină. Pe cealaltă parte a lemnului: *Întâmpinarea Domnului* (Pl. XXXVIII, 3).

3. BANUL VĂDUVEI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. În Templu, văduva săracă depune, la locul darurilor, «două parale». Mântuitorul o dă pildă Ucenicilor: darul ei e cel mai însemnat, fiindcă nu e din prisos; e întregul ei avut. Pe cealaltă parte a lemnului: *Pilat își spală mâinile* (Pl. XXXVI, 4).

4. ALUNGAREA NEGUȚĂTORILOR DIN TEMPLU. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus alungă, cu biciu de funie, pe neguțătorii cari prefăcuseră Casa de rugăciune în peșteră de tâlhari. În primul plan se văd păsări (porumbei) și animale. În fund, templul. Scena se petrece sub portic, în fața templului.

Pe cealaltă parte a planșetei: *Spre Emmaus* (Pl. XXXVI, 3).

PLANȘA XL

1. ADORMIREA MAICII DOMNULUI. Gravură de *Teodosie*. Lemn de păr. Maica Domnului, în ceasul Adormirii, înconjurată de apostoli și de sfinți, vestiți de arhanghel. (La căpătâiu, 10 Apostoli; la picioare, 2; 2 episcopi slujesc). Hristos, în cer, primește sufletul Născătoarei de Dumnezeu. Gravura e realizată după *Luminândă* praznicului Adormirii Maicii Domnului ¹⁾.

2. SOBORUL CINSTITORILOR DE ICOANE. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. S'a tipărit în *Evanghelii* de Neamțul. Mâna lui *Teodosie* (v. gravura 1, pl. XXIX).

3. CINCI FECIOARE ÎNTELEPTE ȘI CINCI FETE NEBUNE. Gravură în lemn de buxus. În partea dreaptă, jos, se observă ștersătura unui nume. A fost șters fiind scris greșit. (Ca și în gravura 4, pl. XLIX). Mirele (Hristos) intră «la nuntă» cu fecioarele cele ce avuseseră grijă de candelile lor. Celelalte (nebunele) află ușa închisă. Gravură cu perspectivă. Tăiată în linii sigure. Pe cealaltă parte: *Săturarea celor patru mii de oameni*.

4. BINECUVÂNTAREA CELOR CINCI PĂINI ȘI DOI PEȘTI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus binecuvintează pâinile și peștii aduși de Ucenici. Îngenunchiată, în două grupe, mulțimea. În fața ei, cele «douăsprezece coșuri» în care s'au strâns fărâmiturile, după îndestulare. În fund, corabia care «în vremea aceea era în mijlocul mării». Pe cealaltă parte a lemnului: *Vindecarea orbului*.

¹⁾ «Apostoli dela margini! Adunându-vă aicea, în satul Ghetsimani, veniți de îngropați trupul meu! Iar tu Fiule și Dumnezeuul meu, primește duhul meu!». (Nu împărtășim părerea că geneza subiectului icoanei *Adormirii* trebuie căutată în *apocrife* (v. I. D. Ștefănescu. *L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, p. 122).

PLANȘA XLI

1. SAMARINEANUL MILOSTIV. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. În primul plan, omul căzut între tâlhari, desbrăcat și cu rane pe trup. Samarineanul toarnă dintr'un vas untdelemn (sau vin) pe ranele lui. Lângă el, asinul. În dreapta, urcând drumul spre cetate, preotul și levitul. În stânga, cu măciucile pe umăr, tâlharii. În fund, Ierusalimul. Gravura aceasta, ca și celelalte 3 din aceeași planșă, nu este nici a lui *Ghervasie*, nici a lui *Teodosie*, nici a lui *Damian*. Chipurile, siluetele, tehnica trădează mâna altuia: mâna lui *Simion ierei*. Pe partea cealaltă: *Lucrătorii viei*. (Pl. XXIX, 2)

2. IISUS LA ARHIEREU. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Gravorul redă momentul în care Caiafa vrea să-și sfâșie vestmântul auzind din gura lui Iisus hula că el e Hristosul, Fiul lui Dumnezeu. Sluga arhiereului este gata să-l lovească pe Iisus cu palma. Mântuitorul e legat. Cărturarii și bătrânii amestecați cu gloata înarmată. Foarte frumoasă grupare. Umbrele liniilor, caracteristice. Desen cu perspectivă. Pe partea cealaltă: *Spălarea picioarelor* (Pl. XLIII, 1).

3. VÂNZAREA LUI IUDA. Gravură în lemn de buxus. Mântuitorul, cu Ucenicii, iese din Grădina Ghet-simani, noaptea, întru întâmpinarea vânzătorului. Gravorul vrea să redea momentul în care Iisus spune lui Iuda: *Prietene, pentru ce ai venit, îndeplinește!* Iuda ține punga cu arginții. Gloata ezită să pună mâna pe Iisus. Multă mișcare. Norii, ca în gravura 1. Opera lui *Simeon*. Pe cealaltă parte a lemnului: *Botezul Domnului*.

4. IISUS LA PILAT. Gravură în lemn de buxus. Procuratorul, pe tron, ținând sceptrul. La picioarele tronului vasul (din care avea să-și spele, după sentință, mâinile). Iisus, legat, nu răspunde la întrebările lui Pilat. Același gravor: *Simeon*. Pe cealaltă parte: *Prinderea lui Iisus* (Pl. XLII, 3).

PLANȘA XLII

1. BATJOCORIREA LUI IISUS. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Ostașii procuratorului pun pe capul lui Iisus cunună de spini; în dreapta lui, trestie. Iisus e îmbrăcat în hlamidă împărătească. Ostașii i se închină, în batjocură.

Pe cealaltă parte a planșetei: *Iisus pe Cruce* (Pl. XLIV, 2).

2. ÎMPUNGAREA CU SULIȚA. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Chipul lui Iisus, ca în gravura 1. Norii, la fel cu cei din gravurile 1 și 3 din Pl. XLI. Pe cealaltă parte: *Biciuirea lui Iisus* (Pl. XLIV, 1).

3. PRINDEREA LUI IISUS. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Mântuitorul, legat, e condus cu alaiu. În stânga, Petru cu sabie. În dreapta, Iuda cu punga. Foarte multă mișcare. Tehnica lui *Simeon*. Pe cealaltă parte: *Iisus la Pilat* (Pl. XLI, 4).

4. CINA CEA DE TAINĂ. Gravură în lemn de buxus. Iisus binecuvintează pâinea. În dreapta lui, Ioan. Bună împărțire a suprafețelor. De remarcat puritatea liniei. Pe cealaltă parte: *Spălarea picioarelor Ucenicilor* (Pl. XLIII, 1)

PLANȘA XLIII

1. SPĂLAREA PICIOARELOR UCENICILOR. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. În primul plan, Mântuitorul «încins cu fotă». Ucenicul cel cu piciorul stâng în spălătoare este, fără îndoială, Petru. Gravorul a vrut să redea momentul din *Ioan*, XIII, 6. Pe partea cealaltă: *Cina cea de Taină* (Pl. XLII, 1).

2. IISUS ÎNVĂȚÂND ÎN BISERICĂ. Gravură în lemn de buxus. Iisus în Nazaret, unde crescuse. Intră în sinagogă în ziua Sâmbetei. Și vrând să cetească, «i s'a dat lui Cartea Isaiei Prorocului». Iudeii sunt uimiți de tăria cuvântului lui Iisus «știindu-l ei neînvățat». Trăsătură sigură. Luminoasă scenă de interior. Pe partea cealaltă: *Nașterea Sf. Ioan Înaintemergătoru* (Pl. XLVII, 2).

3. MARTA ȘI MARIA. Gravură în lemn de buxus. Iisus în casa Martei și Mariei, surorile lui Lazăr. Maria, îngenunchiată la picioarele Domnului, ascultând cuvintele lui. Marta, rămasă singură la lucrul gospodinei, roagă pe Iisus să-i amintească Mariei că ar fi vremea să-i dea surorii ei o mână de ajutor. Gravorul ne redă momentul în care Iisus răspunde Martei: *Marto, Marto, te grijești și spre multe te silești; ci un lucru trebuiește...* (Luca, X, 41—42). Pe partea cealaltă: *Iisus la Arhiereu* (Pl. XLI, 2).

4. MUMA FIILOR LUI ZEVEDEI. Gravură în lemn de buxus. Fiind Iisus cu Ucenicii pe cale spre Ierusalim, vine la dânsul muma fiilor lui Zevedei și închinându-se, cere lui Iisus ca fiii ei — cari erau lângă ea — să fie învredniciți cu cinstea de a sta unul de-a dreapta și altul de-a stânga, în împărăția sa. Iisus îi întreabă: *...puteți voi să beți paharul pe care-l voi bea eu?* În cununa de nori, paharul jertfei. În fund, turnurile cetății. Gravura a fost săpată pentru *Evanghelia* ilustrată din 1821. Pe partea cealaltă: *Slăbănogul din Capernaum* (Pl. XLVII, 1).

PLANȘA XLIV

1. BICIUIREA LUI IISUS. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus, desbrăcat și legat de un stâlp, este bătut «cu bice noduroase și rău înveninate» și «cu nuiele de porumbărel». Pe partea cealaltă, *Împungerea cu sulița* (Pl. XLII, 2).

2. IISUS PE CRUCE. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Un ostaș întinde, înfipt într'un vârf de trestie, buretele muiat în oțet. În fruntea celor două grupe din dreapta și din stânga Crucii, Maica Domnului și Ioan, ucenicul cel iubit. Norii, la fel cu cei din gravura 1. Pe cealaltă parte: *Batjocorirea lui Iisus* (Pl. XLII, 1). A împodobit și *Graiurile Maicii lui Dumnezeu*, Iași, 1826.

3. LEPĂDAREA LUI PETRU. Gravură în lemn de buxus. În jurul focului uriaș, din curtea arhiereului, Petru, părăsit de curajul său de altă dată, tăgăduiește că ar fi din oamenii Galileianului. Sus, cocoșul, gata să cânte, spre a-i aminti lui Petru cuvintele Învățătorului. Pe partea cealaltă: *Iisus între cei doi tâlhari* (Pl. XLVI, 1).

4. MUMA ȘI FRAȚII LUI IISUS. Gravură în lemn de buxus. Iisus propoveduește, în vreme ce «muma și frații lui stăteau afară, căutând să vorbească cu dânsul» (*Mat.* XII, 46). Cineva îi spune Mântuitorului că muma și frații lui vor să-i vorbească. Iisus arată spre Ucenici zicând: «Iată muma mea și frații mei. Că oricine va face voia Tatălui meu celui din ceruri, acela îmi este frate și soră și mamă» (*Mat.* XII, 49—50). Pe partea cealaltă: *Iisus în Templu* (Pl. XXXIX, 1).

PLANȘA XLV

1. BOGATUL CĂRUIA I-A RODIT ȚARINA. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Bogatul își socotește aurul și obiectele de preț. Hambarele sale, neîncăpătoare, sunt dărâmate spre a fi făcute mai mari. Gravura aceasta, unică în concepție între toate celelalte, pare a fi o inspirație, sau o copie liberă, după lucrările contemporanilor lui *Dürer*. Dela chipul personagiului din primul plan, până la adâncă perspectivă a gravurei, totul vorbește de influența artei din vremea marelui gravor din Nürnberg. Pe partea cealaltă: *Întruparea Cuvântului*.

2. INTRAREA ÎN IERUSALIM. Gravură în lemn de buxus. Suprafețele bine împărțite. Efectul valorilor, remarcabil. Una din cele mai frumoase gravuri cu acest subiect, din câte cunoaștem. Pe partea cealaltă: *Nunta dela Cana* (4).

3. TĂIEREA ÎMPREJUR A DOMNULUI. Gravură în lemn de buxus. Pruncul a fost adus, potrivit Legii, la opt zile dela naștere, pentru circumciziune. În fund, în fruntea grupului, Maria și Iosif. Pe partea cealaltă a lemnului: *Sf. Arhanghel Gavriil*.

4. NUNTA DELA CANA. Gravură în lemn de buxus. În primul plan, șapte vase. Iisus le binecuvintează, săvârșind cea dintâi minune: prefacerea apei în vin. În jurul mesei, pe lângă Maica Domnului, mirii și nuntașii. Chipurile sumar tratate. Pe cealaltă parte a lemnului: *Intrarea în Ierusalim* (2).

PLANȘA XLVI

1. IISUS ÎNTRE CEI DOI TÂLHARI. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus, pe cruce, între cei doi tâlhari. Paznicii aruncă sorti pentru împărțirea hainelor lui. În fund, turnurile cetății. Gravură sumară. Pe cealaltă parte: *Lepădarea lui Petru* (Pl. XLIV, 3).

2. SĂRUTAREA LUI IUDA. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iuda sărută pe Învățătorul. Slugile se pregătesc să-l lege pe Iisus. În primul plan, Petru cu sabia ridicată, ține cu stânga, de păr, pe Malh sluga arhiereului. Malh, îngenunchiat, ține în dreapta un felinar. Pe cealaltă parte: *Maria și Elisabeta* (Pl. XXXVIII, 4).

3. IATĂ MIELUL LUI DUMNEZEU! Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Ioan, la Iordan, spune celor doi ucenici ai lui că «cel ce vine după el» (Iisus) este mai puternic. Și au mers ei după Iisus. Și unul din cei doi era Andrei, fratele lui Simon Petru. Pe partea cealaltă: *Zaheu Vameșul* (4).

4. ZAHEU VAMEȘUL. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Zaheu, mai marele vameșilor, dorind să vadă pe Iisus și neputând de mulțime, că era «mic de stat», s'a urcat într'un dud din marginea drumului pe care avea să treacă Iisus. Ajungând în dreptul lui, Iisus îi spune să coboare, fiindcă va prânzi în casa lui. Gravură lucrată cu grijă. Frumos contrastul între alb și negru. Pe partea cealaltă: *Iată Mielul lui Dumnezeu!* (3). Amândouă pot fi atribuite lui *Ghervasie*.

PLANȘA XLVII

1. SLĂBĂNOGUL DIN CAPERNAUM. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Iisus, în casă, înconjurat de mulțime. Cei ce purtau pe slăbănog, neputând străbate până la Iisus, au urcat scara exterioară și ajungând pe coperișul plat al casei, au făcut o deschizătură prin care scoboară, cu ajutorul funiilor, «patul»¹⁾ cu slăbănogul înaintea lui Iisus. Gravura nu se deosebește mult de miniaturi chiar din veacul V. Pe cealaltă parte: *Muma fiilor lui Zevedei* (Pl. XLIII, 4).

2. NAȘTEREA SFÂNTULUI IOAN ÎNAINTEMERGĂTORUL. Gravură în lemn de buxus. Sfântul Zaharia, preotul, neputând încă vorbi, dela arătarea Arhanghelului în ceasul tămâierii, scrie pe tăbliță: *Să fie lui numele Ioan* (precum îi spusese Gavriil Arhanghelul). Tehnica lui *Ghervasie*. Pe cealaltă parte: *Iisus învățând în Biserica* (Pl. XLIII, 2).

3. IISUS SE ARATĂ UCENICILOR, DUPĂ ÎNVIERE. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Ucenicii, strânși în casă de frica Iudeilor. Iisus intră prin ușile încuiate. Ucenicii «încemențiți și înfricoșați» cred că văd duh. Pe masă, ceva de mâncare. Învățătorul le arată palmele cu ranele și le cere de mâncare, spuindu-le că duhul nu poate fi pipăit și nu mănâncă. Toma nu este împreună cu dânșii.

4. FEMEIA ADULTERĂ. Gravură în lemn de buxus. Nesemnată. Fariseii și cărturarii aduc la Iisus o femeie prinsă păcătuind și-l întreabă dacă trebuie, sau nu, s'o omoare cu pietre, precum spune Moisi. Femeia, sub povara rușinii, își acoperă fața cu palmele. Iisus scrie cu degetul pe pământ. Apoi le răspunde: *Cine din voi este fără păcat să arunce prima piatră* (Ioan, VIII, 7). Și și-a continuat scrierea pe pământ. Auzind acestea, toți s'au făcut nevăzuți, începând cu cei mai bătrâni.

PLANȘA XLVIII

1. ADUCERE DE SFINTE MOAȘTE. Gravură în lemn de păr, de *Teodosie*, 1830. Înfățișează o procesiune cu sfințele Moaște. Arhierii, monahi, cler și popor au în mâini făclii înalte, ca niște sulite aprinse. Splendidă realizare xilografică. Împreună cu altă gravură a lui Teodosie, reprezentând tot aducere de sfinte Moaște²⁾, a împodobit, ca frontispiciu pentru o coloană, slujba aducerii Moaștelor sfinților: Ioan Gură-de-Aur, Nichifor patriarhul, Kir din Alexandria, Ioan din Edessa ș. a., din *Mineiele de Neamțul* (12 vol., 1845—1847).

2. ARHIPĂSTORI. Gravură în lemn de buxus, de *Teodosie*, 1830. Acanta frumos lucrată. Ca frontispiciu, la slujbele în care se pomenesc doi arhipăstori, a împodobit aceleași *Mineie* de Neamțul.

3. MUCENICII DIN AMOREIA³⁾. Gravură în lemn de păr, de *Teodosie*, 1830. Frontispiciu în aceleași tipărituri nemțene.

3. SOBORUL SFINȚILOR ÎNGERI. Gravură în lemn de păr de *Teodosie*. Fără dată. În stânga, semănătura *Teodosie*, ștearsă (săpase greșit: nu săpase inversat). O întâlnim în foarte multe tipărituri nemțene.

¹⁾ La Marcu: κράβαττον (lat.: grabatus); Matei: κλίβη; Luca: κλιβιδιον.

²⁾ Aceasta parcar fi realizată după miniatura unui manuscris răsăritean păstrat la Vatican (Gr. 1613, fol. 353).

³⁾ În număr de 42 — voievozi și căpitani — prinși de Amirmumun, voivodul Saracinilor, la căderea cetății Amoreia.

PLANȘA XLIX

1. SFINȚI MUCENICI. Gravură în lemn de buxus, de *Mconahul Ghervasie*. Fără arătarea anului. Trăsături aspre. Disproporția dintre cap și trunchiu, pe care o întâlnim în atâtea alte gravuri ale lui Ghervasie.

2. SFINȚI IERARHI. Gravură în lemn de păr, de *Teodosie*. Foarte decorativă.

3. AFLARE DE SFINTE MOAȘTE. Gravură în lemn de păr, de *Necolai*? În dreapta, poporul drept credincios; în stânga, arhierul cu clerul. O aflăm împodobind slujba din *Mineiu* a aflării Moaștelor sfinților mucenici din Evghenia. (Luna lui Februarie, în 22 de zile).

4. SFINȚI APOSTOLI ȘI MUCENICI. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Acanta la fel cu cea din gravura 2, (Pl. XLIX). Ca și celelalte, a împodobit, ca frontispiciu pentru o coloană, *Mineiele* de Neamțul.

PLANȘA L

1. MINUNEA DIN COLASSA FRIGIEI. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. În dreapta, biserica Sfântului Arhanghel Mihail și dreptul Arhip, cel ce o slujea. În stânga, ceata păgânilor cari abătuseră asupra bisericii și asupra lui Arhip cele două râuri îngemănate: Liconul și Kufos. În mijloc, în primul plan, Sfântul Arhanghel loveste cu toiagul stâncă peste care avea să treacă apa; stâncă se cascade și înghite râurile. Arhip, mântuit din primejdie, cade aducând rugăciuni de mulțămire Sfântului. Gravura a împodobit slujba din 6 Septembrie a *Mineiului* de Neamțul (1845).

2. SFINȚI MUCENICI. Gravură în lemn de păr, de *Necolai*. Unul din Mucenici e pustnic. Gravura a împodobit slujba sfinților mucenici: Ștefan cel Nou «*exarhul nepomeniților*» și Irinarh, din aceleași *Mineie* de Neamțul.

3. MUCENICUL VAVILA ȘI MOISI PROOROCUL. Gravură de *Necolai*. De partea lui Moisi vedem muntele și stâncă; de partea Mucenicului Vavila, arhiepiscopul Antiohiei, biserica și cetatea.

4. CUVIOȘI. Frontispiciu săpat de *Necolai*. Lemn de păr. Decorativ. A împodobit *Triodion*-ul de Neamțul, dela 1847.

PLANȘA LI

1. SFÂNT PROOROC. Gravură în lemn de buxus. Ornament puternic, de mult efect pe fondul negru. Cu inscripțiile: *S. Prooroc David* și *S. Prooroc Ieremia*, a împodobit *Proloagele* de Neamțul (1854—1855).

2. SFÂNTUL IUSTIN FILOSOFUL. Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Aceeași tehnică. Același gravor. A ilustrat tomul IV al *Proloagelor*. Amândouă aceste gravuri, împreună cu gravura 1, Pl. LIII, au ieșit din aceeași mână; care nu e nici a lui Teodosie, nici a lui Ghervasie. În înfloritura acestor frontispicii întâlnim elemente din chenarul de flori al gravurii din Pl. VIII, de *Ierei Simeon*; tehnica cutelor vestmintelor, biserița ținută de Apostoli (v. Pl. LII 1.) ca și umbrele liniilor ce înfățișează accidentările solului, asemenea celor din gravura *Scării* (Pl. III) de *Ierei Simeon*.

PLANȘA LII

1. SOBORUL SFINȚILOR APOSTOLI. Gravură în lemn de buxus. În genul celor din planșa LI. Mâna aceluiași gravor.

2. SFINȚII COSMA ȘI DAMIAN (doctori fără de arginți). Gravură în lemn de păr. Nesemnată. Confruntând-o cu gravura (IIS. HS. NIKA) din fruntea «tipicului» *Psaltirii* de Neamțul, 1843, (întâlnită și în *Prolog*, la luna lui August) semnată: *Teodosie Monah, 1834*, putem identifica pe gravor: e *Teodosie*. A împodobit *Proloagele* de Neamțul.

3. ÎNVIEREA LUI HRISTOS. Gravură în lemn de buxus. Învierea, după icoanele apusene, întâlnite în mai toate bisericile noastre din vremi mai apropiate. S'a tipărit în *Proloage* și în *Apostolul* (Neamțul, 1851). Conține elemente din alte gravuri ale lui *Teodosie* (v. gravura din Pl. I).

PLANȘA LIII

1. SFÂNTUL GRIGORIE ARHIEPISCOPUL TESALONICULUI (Palamă). Gravură în lemn de păr. De *Teodosie M<ona>h*. Ornamentul, mare, tratat realist. A împodobit, ca frontispiciu, slujba Sfântului, din *Triodion*, Neamțul, 1847. O întâlnim și în *Apostolul* de Neamțul, din 1851.

2. FLOARE DE SFÂRȘIT DE PAGINĂ. Gravură de *Teodosie, 1848*. Acanta tratată sumar. Lemn de păr. A împodobit multe tipărituri de Neamțul.

PLANȘA LIV

1. FRONTISPICIU, CU ACOPERĂMÂNTUL MAICII DOMNULUI. Gravură de *Ierei Simion*. Lemn de păr. În mijlocul icoanei, Sfântul Andrei, cel ce a văzut pe Maica Domnului în Vlaherna. Ornamentație delicată și bogată. A împodobit: *Viețile Sfinților* (Oct.), Neamțul, 1809; *Psaltirile* din: 1843, 1844 și 1850 (Neamțul); *Prolog* (Neamțul, 1854).

2. ORNAMENTE, CU SFINȚI ȘI FLORI. Lemn de păr.

3 și 4. ORNAMENTE.

5. FLOARE DE SFÂRȘIT DE PAGINĂ. Gravură de *F<ratele> Si-mi-o-n, 1854*. Desen încărcat. Semnătura și data săpate invers. Mână de începător. Tipărită în *Proloage*.

PLANȘA LV

1. INIȚIALA «L» SĂPATĂ PENTRU ÎNCEPUTUL EVANGHELIEI LUI IOAN: *La început era Cuvântul...* În lemn de buxus. Nesemnată. Vulturul, simbolul Evanghelistului Ioan, are aripile frumos desfășurate. Multă nuanțare. A fost săpată pentru Evanghelia din 1821 (Neamțul). Mână de maestru. Pe cealaltă parte a lemnului: Inițiala «Z» (Pl. LVI, 1).

2. INIȚIALA «IU». Împodobită cu sfinți și flori. Lemn de buxus. Săpătură «în capul lemnului».

3. INIȚIALA «Ț». Același lemn.

4. INIȚIALA «D». Lemn de păr.

5. INIȚIALA «A». Lemn de buxus.

6. INIȚIALA «U». Abia se distinge din ornamentație. Lemn de buxus.

7. INIȚIALA «C». Lemn de buxus.

8. INIȚIALA «L». Lemn de păr.

9. INIȚIALA «N». Lemn de păr.

Toate au împodobit tipăriturile dela Neamțul.

PLANȘA LVI

1. INIȚIALA «Z». Săpată pentru pericopele Evangheliei (după Matei) care încep cu: *Zis-a Domnul...* Săpată pentru aceeași Evanghelie din 1821. În nodul inițialei, același fond punctat întâlnit în planșele: IV; VIII; XXXIII, 3; XXXIV, 3. Pe cealaltă parte: Inițiala «L». (Pl. LV, 1).

2. INIȚIALA «Î». Lemn de buxus.

3. INIȚIALA «Z». Lemn de buxus.

4. INIȚIALA «D». Sunt grupați aci toți sfinții: Petru, Pavel, Ierarhi, Pustnici, Împărați, Cuvioși și Mucenici.

5. INIȚIALA «P».

6 și 7. INIȚIALA «B».

PLANȘA LVII

TITLURI:

1. LUNI ÎN SĂPTĂMÂNA A 18 DUPĂ POGORÎREA SFÂNTULUI DUH.

2. SFÂNTA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE DELA MARCO.

3. ÎNCEPUTUL CU DUMNEZEU CEL SFÂNT.

4. TRIODION.

Toate în lemn de păr.

Toate au împodobit tipăriturile nemțene.

PLANȘA LVIII

SCHIVNICUL. Gravură de *T<eo>dos<ie> S<hi>m<onah>*. Lemn de păr. Inscripția cu data: «*Aciastă stambă s'au săpat pe vreama stăreției cuv<iosului> Arhimandrit Kir Dometian, în sfn<ta> mon<astire> Neam<țul>, la an. 1824*». Schivnicul, răstignit de bună voie lumii, are marea shimă. În cartea deschisă pe piept stă scris: *Leagea ta cugetarea mea iaste și judecățile tale mi-au ajutat mie; la mijloc: Să fie mijloacele voastre încinse cu puteare; la genunchi:*

Genunchele mele au slăbit de post ; la picioare: Dela toată calea nedreaptă am oprit picioarele mele ; sus, la capul crucii: Nădejdea mea iaste Tatăl, scăparea mea iaste Fiul, acoperemântul meu iaste Duhul Sfânt ; pe ruloarele ce se desfășoară spre extremitățile brațelor crucii: Fie făclia ta aprinse și Pus-am gurii mele pază. În cercurile dela capetele brațelor crucii, făgăduințele călugărești: Ascultarea, Curățeniia (curăția, fecioria); pe suportul tălpilor: Smereniia. În dreptul făcliilor pe care le ține în mâini: Dinpreună cu trupul am răstignit și patimile și Mie lumea s'au răstignit și eu lumii. La cap, pe muchea crucii: Lumii moriū. La baza crucii: Pus-am pre piatră picioarele mele. De o parte și de alta a crucii, personificate, duhurile rele, îi dau războiu. Sunt adunate laolaltă: duhul îndrăcirii pântecelui, duhul mahniciunii, duhul mândriei, duhul iubirii de argint (în dreapta lui); apoi: duhul slavei deșarte, duhul trândăviei, duhul curviei, duhul mâniei (în stânga). Toate, într'un glas, îi strigă: Pogoară-te de pe cruce ! Pe prapurele care se înalță dela baza crucii, îndemnul: Nu da loc diavolului ! Jos, în colțul din stânga, gura balaurului. Sus, între oștile cerești conduse de sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, Iisus Hristos, pe tron de nori, ținând cununa și mitra arhierescă.

O admirabilă desfășurare artistică. Foarte mult conținut. Una din cele mai puternice compoziții de acest gen, cunoscute. Primitivă ca execuție. Săpată în lemn de păr. S'a tras și s'a răspândit, mai ales prin mănăstiri.

PLANȘA LIX

DEISIS ¹⁾. Gravură de *Teodosie monah*, din *Sfnt. Mona<stire> Neamțul, anul 1850*. Suprafețele nu sunt fericit împărțite; din care pricină unitatea compoziției lasă de dorit. Principiul decorativ, mai conștient decât la icoana din 1824 (Pl. LVIII). Aripile Arhanghelilor foarte frumoase. Notă bizantină pronunțată. Gravură în lemn de păr. S'a tras în mii de exemplare și s'a răspândit în popor.

PLANȘA LX

SFÂNTUL MUCENIC HARALAMPIE. Gravură în lemn de păr. Inscricția: *Aciastă stambă s'au săpat în stăreția Cuvios<ului> Arhiman<drit> Neonil în sfânta mona<stire> Neamțul, anul 1852, de Teodosie mon<ah>*. Gravură bogată, cu adâncă perspectivă. Distribuție bine gândită. Foarte frumos chipul sfântului. Una din gravurile cele mai de pe urmă ale lui Teodosie ²⁾. Lucrată cu mai multă grijă decât cea din 1851 (v. Pl. IX).

¹⁾ Vezi Pl. XII și notele: 2, 3 și 4, col. II, p. 24.

²⁾ Aceasta este gravura pe care o reproduce d-l I o n M u ș l e a, după o stampă a Academiei Române, în: *Xilografurile țaranilor români din Ardeal* (v. *Artă și Tehnică Grafică*, Iunie—Septembrie 1939).

CLIȘEE VECHI DE LEMN PĂSTRATE
ASTĂZI ÎN MĂNĂSTIREA NEAMȚUL

BUNA VESTIRE, de <i>Teodosie</i> , 1832	(62 × 100).	ÎNĂLȚAREA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i>	(139 × 155).
BUNA VESTIRE, de <i>Teodosie</i> , 1833	(139 × 213).	ÎNĂLȚAREA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i>	(153 × 133).
BUNA VESTIRE	(60 × 85).	ÎNĂLȚAREA DOMNULUI, de <i>Ghervasie</i> , 1817	(154 × 145).
MAICA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i> , 1827	(298 × 372).	RÂNDUIALA PROSCOMIDIEI, de <i>Protoierei Mihail</i>	(60 × 98).
MAICA DOMNULUI	(290 × 375).	RÂNDUIALA PROSCOMIDIEI	(80 × 100).
MAICA DOMNULUI, de <i>Damian</i> , 1857	(205 × 265).	RÂNDUIALA PROSCOMIDIEI	(80 × 80).
MAICA DOMNULUI, de <i>Damian</i> , 1857	(192 × 245).	SFÂNTA TREIME, de <i>Ghervasie</i>	(60 × 100).
MAICA DOMNULUI, de <i>Damian</i> , 1858	(172 × 245).	DUMINICA TUTUROR SFINȚILOR	(110 × 128).
MAICA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i>	(150 × 200).	DUMINICA TUTUROR SFINȚILOR, de <i>Teodosie</i> , 1834	(155 × 122).
MAICA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i> , 1848	(142 × 214).	SFÎNȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIIL	(55 × 75).
MAICA DOMNULUI	(215 × 285).	ÎNGERUL SE ARATĂ LUI ZAHARIA	(28 × 25).
MAICA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i>	(170 × 240).	SFÂNTUL IOAN BOTEZĂTORUL, de <i>Ghervasie</i> , 1833	(139 × 213).
MAICA DOMNULUI	(110 × 152).	SFÂNTUL IOAN BOTEZĂTORUL	(56 × 60).
MAICA DOMNULUI, de <i>Mihail ierei</i>	(60 × 100).	SFÂNTUL IOAN BOTEZĂTORUL, de <i>Teodosie</i> , 1835	(85 × 25).
MAICA DOMNULUI	(75 × 110).	SFÎNȚII ÎMPĂRAȚI CONSTANTIN ȘI ELENA,	
MAICA DOMNULUI	(50 × 60).	de <i>Teodosie</i> , 1852	(295 × 375).
MAICA DOMNULUI	(63 × 103).	SFÂNTUL GHEORGHIE, de <i>Teodosie</i> , 1833	(140 × 215).
MAICA DOMNULUI	(48 × 55).	SFÂNTUL GHEORGHIE, de <i>Damian</i> , 1858	(155 × 240).
MAICA DOMNULUI, de <i>Damian</i> , 1858	(155 × 208).	SFÂNTUL VASILIE CEL MARE, de <i>Protoierei Mihail</i>	(106 × 159).
INTRAREA ÎN BISERICĂ, de <i>Teodosie</i> , 1832	(58 × 78).	SFÂNTUL IOAN HRISOSTOM	(117 × 158).
ADORMIREA MAICII DOMNULUI, 1821	(160 × 238).	SFÂNTUL GRIGORIE, de <i>Protoierei Mihail</i>	(104 × 160).
MÂNTUITORUL LA CÂRMA CORABIEI,		SFÂNTUL IERARH NICOLAE, de <i>Protoierei Mihail</i>	(60 × 100).
de <i>Teodosie</i> , 1844	(168 × 233).	CUVIOASA PARASCHEVA	(62 × 105).
MÂNTUITORUL PE TRON, de <i>Teodosie</i> , 1856	(290 × 275).	SFÂNTA MUCENIȚĂ VARVARA	(55 × 75).
MÂNTUITORUL, de <i>Protoierei Mihail</i>	(78 × 115).	SFÂNTUL PETRU AL ALEXANDRIEI	(105 × 154).
MÂNTUITORUL, de <i>Teodosie</i>	(48 × 55).	SFÂNTUL GHEORGHIE	(60 × 80).
MÂNTUITORUL, de <i>Ghervasie</i> , 1833	(139 × 213).	SFÂNTUL ARHIDIACON ȘTEFAN	(55 × 78).
MÂNTUITORUL, de <i>Protoierei Mihail</i>	(60 × 100).	SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE	(50 × 58).
TĂIEREA ÎMPREJUR A DOMNULUI	(60 × 77).	SFÂNTUL EVTIMIE CEL MARE	(51 × 75).
VINDECAREA SLĂBĂNOGULUI	(62 × 78).	SFÂNTUL VASILIE CEL MARE, de <i>Damian</i> , 1860	(139 × 218).
VINDECAREA SLĂBĂNOGULUI	(105 × 150).	SFÂNTUL EFREM SIRUL	(154 × 228).
VINDECAREA ORBULUI	(60 × 78).	PROOROCUL DAVID, de <i>Protoierei Mihail</i>	(60 × 100).
IISUS PE MARE	(60 × 80).	PROOROCUL DAVID	(160 × 238).
IISUS ÎN CASA LUI ZAHEU	(62 × 80).	PROOROCUL DAVID, de <i>Damian</i> , 1859	(167 × 253).
LEPROSUL CADE LA PICIOARELE LUI IISUS	(62 × 78).	SFÂNTUL IOAN CEL NOU, de <i>Teodosie</i> , 1838	(142 × 214).
MARIA SPALĂ, CU LACRIMI, PICIOARELE		SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN	(100 × 152).
LUI IISUS	(60 × 76).	CUVIOASA MARIA EGIPTEANCA, de <i>Teodosie</i> , 1832	(92 × 168).
ÎNVIEREA LUI LAZĂR	(60 × 80).	VAMEȘUL ȘI FARISEUL, de <i>Teodosie</i> , 1832	(95 × 170).
INTRAREA ÎN IERUSALIM, de <i>Teodosie</i> , 1832	(158 × 108).	VINDEREA LUI IOSIF	(110 × 160).
INTRAREA ÎN IERUSALIM, de <i>Ioanichie</i>	(105 × 142).	MOISI TRECE PRIN MAREA ROȘIE	(123 × 170).
SFÂNTA MAHRAMĂ	(45 × 60).	ÎNTOARCEREA FIULUI STRICAT, de <i>Teodosie</i> , 1832	(169 × 93).
RĂSTIGNIREA, de <i>Teodosie</i> , 1832	(139 × 158).	DAVID PROOROCUL, IOSIF LOGODNICUL	
POGORÎREA DE PE CRUCE, de <i>Teodosie</i>	(80 × 85).	ȘI IACOV FRATELE DOMNULUI, de <i>Teodosie</i>	(58 × 75).
POGORÎREA DE PE CRUCE	(58 × 88).	PROOROCI	(55 × 75).
MIRONOSIȚELE LA MORMÂNT, de <i>Ghervasie</i>	(110 × 130).	SFÎNȚII MERCURIE ȘI ECATERINA, de <i>Teodosie</i>	(57 × 75).
TOMA PIPĂE COASTA MÂNTUITORULUI	(130 × 108).	MUCENICI	(85 × 25).
ÎNĂLȚAREA DOMNULUI	(62 × 78).	MUCENICI	(56 × 75).
ÎNĂLȚAREA DOMNULUI, de <i>Teodosie</i> , 1831	(197 × 309).	CUVIOȘI, de <i>Teodosie</i>	(52 × 70).

¹⁾ La cele cuprinse în acest catalog se adaugă cele 160 originale folosite la tragerea stampelor din lucrarea de față. Acestea, cu dimensiunile și inscripțiile lor, se pot vedea în cele 60 planșe ale lucrării.

Dimensiunile clișeelelor nefolosite la tipărirea lucrării sunt date aci în milimetri; numărul prim indicând baza gravurii. Cele care nu au trecut în dreptul lor decât dimensiunile, însemnează că sunt nesemnate și nedatate.

MUCENICI ȘI CUVIOȘI, de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).	FRONTISPICIU cu Răstignirea, de <i>Teodosie, 1834</i>	(85 × 35).
PATRUZECI DE MUCENICI	(60 × 80).	FRONTISPICIU cu flori	(145 × 20).
SFÂNT IERARH, de <i>Teodosie</i>	(50 × 80).	FRONTISPICIU cu un Mucenic și un Ierarh,	
SFÂNT IERARH, de <i>Teodosie, 1832</i>	(58 × 75).	de <i>Teodosie, 1831</i>	(85 × 25).
ZODIE, de <i>Protoierei Mihail și Policarp</i>	(60 × 100).	FRONTISPICIU cu biserica Nicomidiei în flacări	(85 × 25).
CUNUNA ANULUI	(120 × 140).	FRONTISPICIU cu doi Mucenici și o Cuvioasă	(85 × 25).
CUVIOASA MARIA EGIPTEANCA ȘI ZOSIMA	(50 × 58).	FRONTISPICIU cu Maica Domnului și Ierarhi,	
SFÂNTUL SAVA SFINȚITUL	(48 × 70).	de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).
SOBORUL SFINȚILOR APOSTOLI, de <i>Teodosie</i>	(60 × 75).	FRONTISPICIU cu un Mucenic și o Cuvioasă	(85 × 25).
SFÂNTUL DIMITRIE AL ROSTOVULUI,		FRONTISPICIU cu doi Mucenici	(85 × 25).
de <i>Teodosie, 1837</i>	(160 × 220).	FRONTISPICIU cu Nașterea lui Hristos	(64 × 35).
SFÂNTUL MUCENIC TRIFON ȘI SFÂNTUL		FRONTISPICIU cu Botezul lui Hristos	(100 × 35).
PROOROC IEREMIA, de <i>Ghervasie</i>	(52 × 58).	FRONTISPICIU cu Învierea lui Hristos	(95 × 37).
SFINȚII MUCENICI EVSTRATIE, AVXENTIE,		FRONTISPICIU cu Buna Vestire	(85 × 35).
MARDARIE ȘI OREST	(56 × 76).	FRONTISPICIU cu Ioachim și Ana	(85 × 35).
DUMNEZEU TATĂL	(30 × 38).	FRONTISPICIU cu un Mucenic și trei Cuvioși,	
APOSTOL	(27 × 25).	de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).
CATAPETEAZMĂ (ICONOSTAS), 1821	(305 × 427).	FRONTISPICIU cu trei Ierarhi	(85 × 25).
ADAM ȘI EVA ALUNGAȚI DIN RAI, de <i>Teodosie</i>	(165 × 94).	FRONTISPICIU cu Sf. Ierarh Nicolae	
MERSUL PLANETELOR	(125 × 125).	și doi Cuvioși, de <i>Nic.</i>	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ, de <i>Ghervasie</i>	(162 × 238).	FRONTISPICIU cu un Mucenic și un Cuvios, de <i>Nic.</i>	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ, de <i>Ghervasie</i>	(170 × 275).	FRONTISPICIU cu Ceata Mucenicilor	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ, de <i>Ghervasie</i>	(195 × 300).	FRONTISPICIU cu Uciderea unui Cuvios, de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ, de <i>Damian, 1859</i>	(160 × 255).	FRONTISPICIU cu Cuvioși	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ, de <i>Teodosie</i>	(128 × 174).	FRONTISPICIU cu cinci Cuvioși	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ	(76 × 105).	FRONTISPICIU cu patru Cuvioși, de <i>Ne.</i>	(85 × 25).
CHENAR DE POARTĂ	(108 × 160).	FRONTISPICIU cu un Ierarh și un Cuvios,	
FRONTISPICIU cu Botezul Domnului	(158 × 90).	de <i>Teodosie, 1830</i>	(85 × 25).
FRONTISPICIU cu Mântuitorul, de <i>Teodosie</i>	(180 × 80).	FRONTISPICIU cu cei șapte tineri din Efes, de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).
FRONTISPICIU cu Sf. Troiță și Sf. Evangheliști	(160 × 85).	FRONTISPICIU cu trei Mucenici, de <i>N.</i>	(85 × 25).
FRONTISPICIU cu Mântuitorul	(160 × 60).	ORNAMENT cu sfinți, de <i>Teodosie</i>	(265 × 40).
FRONTISPICIU cu flori, de <i>Teodosie</i>	(268 × 168).	ORNAMENT de <i>Teodosie</i>	(310 × 14).
FRONTISPICIU cu flori	(242 × 156).	ORNAMENT de <i>Teodosie</i>	(180 × 15).
FRONTISPICIU cu Învierea lui Hristos	(150 × 85).	ORNAMENT cu sfinți	(150 × 10).
FRONTISPICIU cu Nașterea lui Hristos	(160 × 75).	ORNAMENT cu sfinți	(150 × 10).
FRONTISPICIU cu cruce, de <i>Teodosie, 1834</i>	(145 × 63).	ORNAMENT cu sfinți	(150 × 10).
FRONTISPICIU cu un Sf. Prooroc	(145 × 80).	ORNAMENT cu sfinți	(150 × 10).
FRONTISPICIU cu Mântuitorul, Ierarhi și Cuvioși	(85 × 23).	ORNAMENT cu sfinți	(130 × 12).
FRONTISPICIU cu un Cuvios, 1830	(85 × 25).	ORNAMENT cu sfinți	(130 × 12).
FRONTISPICIU cu doi Mucenici, de <i>Teodosie, 1830</i>	(85 × 25).	ORNAMENT cu sfinți	(130 × 12).
FRONTISPICIU cu Mucenici, Ierarhi și Cuvioși	(85 × 25).	ORNAMENT cu sfinți	(130 × 12).
FRONTISPICIU cu un Ierarh, 1846	(85 × 25).	ORNAMENT cu sfinți	(122 × 10).
FRONTISPICIU cu Mântuitorul	(95 × 38).	ORNAMENT cu sfinți	(168 × 15).
FRONTISPICIU cu aducere de Sfinte Moaște,		ORNAMENT cu sfinți	(310 × 18).
de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).	VIGNETE: 22 (din acestea, una semnată	
FRONTISPICIU cu Sf. Cruce	(90 × 38).	de <i>Teodosie, 1831</i> , alta de <i>Ghervasie</i> ,	
FRONTISPICIU cu trei Ierarhi, de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).	și alta de <i>Ierei Mihail</i>), de diverse mărimi.	
FRONTISPICIU cu un Mucenic	(85 × 25).	TITLURI: 55.	
FRONTISPICIU cu o Cuvioasă	(85 × 25).	INIȚIALE ORNATE: 64.	
FRONTISPICIU cu Capul Sfântului Ioan Botezătorul,		SFINȚII Apostoli, Ierarhi, Mucenici, Cuvioși: 23	(25 × 28).
de <i>Teodosie</i>	(85 × 25).		

II¹⁾

DUMINICA TUTUROR SFINŢILOR, de <i>Ivan Bacov</i> , 1678	(130 × 120).	ÎNVIEREA LUI HRISTOS	(47 × 53).
ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢA LUI IOSIF, de <i>Ioanichie</i> (Bacov)	(140 × 107).	LITIA	(76 × 66).
SFÂNTUL GRIGORIE, de <i>Ioanichie</i>	(97 × 145).	SF. POTIR	(63 × 100).
SFÂNTUL APOSTOL LUCA, de <i>Ursul Zugrav</i>	(120 × 230).	SF. POTIR	(63 × 100).
SFÂNTUL APOSTOL PETRU, de <i>Ursul Zugrav</i>	(115 × 235).	SF. POTIR	(65 × 98).
SFÂNTUL EVANGHELIST MATEI	(135 × 240).	STEMĂ	(120 × 136).
SFÂNTUL VASILIE CEL MARE	(99 × 144).	STEMĂ	(120 × 133).
SFÂNTUL PETRU AL ALEXANDRIEI, de <i>Ioanichie</i>	(142 × 106).	STEMĂ	(130 × 135).
SFÂNTA TREIME, de <i>H. K.</i>	(75 × 75).	ORNAMENT	(145 × 205).
PROOROCUL DAVID	(66 × 106).	CHENAR DE POARTĂ, de <i>Ghervasie Mon.</i>	(166 × 238).
PROOROCUL DAVID	(65 × 105).	CHENAR DE POARTĂ	(136 × 235).
SFÂNTUL VASILIE CEL MARE	(100 × 145).	FRONTISPICIU DE PAGINĂ	(124 × 60).
DUMINICA TUTUROR SFINŢILOR, de <i>Ieromonah Costantie</i>	(150 × 128).	FRONTISPICIU DE PAGINĂ	(144 × 53).
CUNUNA ANULUI, de <i>Ieromonah Costantie</i>	(90 × 130).	FRONTISPICIU DE PAGINĂ, de <i>Teodosie</i> , 1835	(155 × 53).
CUNUNA ANULUI	(120 × 168).	FRONTISPICIU	(85 × 25).
IISUS HRISTOS, de <i>Ghervasie Monah</i>	(60 × 100).	FRONTISPICIU DE PAGINĂ, 1835	(155 × 53).
MAICA DOMNULUI	(59 × 100).	FRONTISPICII: 4.	
MAICA DOMNULUI	(65 × 103).	ORNAMENTE: 9.	
IISUS HRISTOS	(60 × 100).	TITLURI: 2.	
ÎNVIEREA LUI HRISTOS, de <i>Ierom. Costantie</i>	(100 × 148).	VIGNETE: 5.	
		INIŢIALE ORNATE: 3.	
		CLIŞEE CU TEXTE MANUSCRISE ŞI CU ISCĂLITURI ²⁾ : 340 (trei sute patruzeci).	

¹⁾ Clişeele din seria aceasta au intrat în stăpânirea Mănăstirii Neamţul în anul 1940, în urma referatului prezentat de autorul lucrării de faţă; referat înregistrat la Consiliul Central Bisericesc sub Nr. 11.751, din 30 Dec. 1939.

²⁾ Gravură de reproducere Toate în lemn de buxus.

BIBLIOGRAFIE

- BIANU ION și HODOȘ NERVA: *Bibliografia Românească Veche*, tomul I (1508—1716). Socec, București, 1903; Tomul II (1716—1808). Socec, București, 1910; Tomul III, fasc. I—II (1809—1817). Socec, București, 1912.
- BIANU ION și SIMONESCU DAN: *Bibliografia Românească Veche*, tomul III, fasciculele III—VIII, Socec, București, 1936.
- BIANU, I.: *Din cărțile vechi*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*. București, 1903.
- BRÉHIER, L.: *L'art byzantin*. Paris, 1924.
- CASTELLANI, C.: *L'arte della stampa nel rinascimento italiano, Venezia*, (în albumul lui F. Ongania, I, Veneția, 1895).
- DEL CHIARO FIORENTINO, ANTON-MARIA: *Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia*. Veneția, 1718.
- EBERSOLT, J.: *La miniature byzantine, ouvrage accompagné de la reproduction de 140 miniatures*. Paris et Bruxelles. Vanoest, 1926.
- ERBICEANU, C.: *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași*. București, 1888.
- HASDEU, B. P.: *Ună tesaură de typo-xilografia română de pe la 1550*, în revista *Traian*, anul I (1869), nr. 18, 20, 23, 27.
- *Cazania moldovenescă a mitropolitului Varlamă, din 1643*, în *Columna lui Traian*, anul I, nr. 15. București, 1870.
- HODOȘ, N.: *Inceputurile tipografiei în Țara Românească*, în *Convorbiri Literare*, XXXVI (1902).
- IORGA, N.: *Istoria Literaturii Religioase a Românilor, până la 1688*. București, 1904.
- *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, vol. III. București, 1906.
- *L'ornementation du vieux livre roumain. Communication faite au congrès des bibliographes à Paris*, în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, X, 1923.
- *Mănăstirea Neamțului, viața călugărească și munca pentru cultură*, ed. III. Neamțul, 1925.
- *Istoria Bisericii Românești*, vol. I, ed. II, București, 1925.
- *Istoria Literaturii Românești*, vol. I, București, 1925.
- *Istoria Literaturii Românești*, vol. II, ed. II, București, 1928.
- *Istoria Bisericii Românești*, vol. II, ed. II, București, 1932.
- JAGIĆ, V.: *Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1794*, în *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, in Wien, Philosophisch-Historische Classe, Band XLIII*. Wien, 1894.
- LUPEANU-MELIN, ALEX.: *Xilografi cari au lucrat în tiparnița cea veche dela Blaj, 1750—1800*. Blaj, 1929.
- MANIU, ADRIAN: *La gravure sur bois en Roumanie*, ed. « Cartea Românească », Bucarest <1929>.
- MORIN-JEAN, *Manuel pratique du graveur sur bois*. Paris, 1926.
- MUȘLEA, ION: *Xilogravurile țărănilor români din Ardeal*, în *Artă și Tehnică Grafică*, *Buletinul Imprimeriilor Statului*, Caietul 8, Iunie—Septembrie 1939.
- ODOBESCU, AL.: *Despre unele manuscrite și cărți tipărite, aflate în Mănăstirea Bistrița (Vâlcea)*, în *Revista Română*, 1861.
- OPRESCU, G.: *Gravurile pe lemn ale țărănilor din Nicula, aflate în colecția muzeului etnografic din Cluj*, în *Transilvania*, anul LIV (1922), pp. 122—136 (cu 13 reproduceri în text).
- *Ce este o gravură originală?* conferință înregistrată la Societatea Română de Radiodifuziune sub nr. 1.987 și difuzată la 30 Noembrie 1939, ora 20.
- *Gravura în lemn*, conferință înregistrată la Societatea Română de Radiodifuziune sub nr. 2.136 și difuzată la 2 Ianuarie 1940, ora 20.
- ONGANIA, FERD.: *L'arte della stampa nel rinascimento italiano, Venezia*, album, 2 vol. Veneția, 1895.
- PANAITEȘCU, P. P.: *L'Influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines*, în *Mélanges de l'École Roumaine en France*, V. Paris, 1926.
- *Octoiul lui Macarie (1510) și originea tipografiei în Țara Românească*, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVII (1939), nr. 9—10, Septembrie—Octombrie 1939.
- PICOT, E.: *Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumain au XVI-e siècle*. Imprimerie Nationale. Paris, 1895.
- ȘAFAŘIK, PAUL-JOS.: *Geschichte der südslawischen Literatur*, III. Tempsky, Prag, 1865.
- DE VISKI, KÁROLY, *Gravures sur bois populaires roumaines de Transylvanie*. Budapest, 1931.
- WINKLER, Dr. FRIEDRICH: *Introducere în Gravura și cartea ilustrată germană*, catalogul muzeului Toma Stelian. Imprimeria Națională, București, 1938.

TIPĂRITURI ROMÂNEȘTI VECHI

- LITURGHIER, slavonesc, 1508.
- TRIOD-PENTICOSTAR, slavonesc, Târgoviște, 7066 (= 1558).
- EVANGHELIE ÎNVĂȚĂTOARE sau CAZANIE, Govora, 1642.
- CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ, Iași, 1643.
- ÎNDREPTAREA LEGII, Târgoviște, 1652.
- CHEAIA ÎNTELESULUI, București, 1678.
- ΘΕΙΟΝ καὶ ἱερόν ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ — SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE (ELINEASCĂ ȘI RUMÂNEASCĂ). București, 1693.
- PSALTIRE, București, 1694.
- 'ΑΝΘΘΑΟΓΓΙΟΝ, Snagov, 1697.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Snagov, 1697.
- OCTOIH, Buzău, 1700.
- TRIODION, Buzău, 1700.
- ΨΑΑΘ'ΠΙΟΝ, Snagov, 1700.
- PENTICOSTARIU, Buzău, 1701.
- PSALTIREA, Buzău, 1701.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA LITURGHIE, Buzău, 1702.

- ÎNVĂȚĂTURĂ PREOȚILOR PRE SCURT DE ȘAPTE TAINÉ
ALE BESEARECII, Buzău, 1702.
- PSALTIREA, Buzău, 1703.
- PENTICOSTARION, Râmnic, 1743.
- CIASOSLOV, Rădăuți, 1745.
- CAZANII, Râmnic, 1748.
- LITURGHIE, Râmnic, 1759.
- LITURGHIE, Iași, 1759.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Iași, 7270 (= 1762).
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Iași, 1762.
- PSALTIREA, Râmnic, 1764.
- SFINTELE ȘI DUMNEZEIEȘTILE LITURGHII, Râmnic, 7276 (= 1767).
- CAZANII, București, 1768.
- APOSTOL, București, 1774.
- OCTOIH, Râmnic, 1776.
- CIASOSLOV, Iași, 1774.
- PSALTIREA, Râmnic, 1779.
- PSALTIRE, Iași, 1782.
- TRIODION, Râmnic, 1772.
- PRĂVILIOARĂ, Iași, 1784.
- CALENDARIU, Iași, 1785.
- CATAVASIER, Iași, 1792.
- CIASOSLOV, Dubăsari, 1794.
- PSALTIRE, Movilău, 1796.
- CIASOSLOV, Iași, 1797.
- CIASOSLOV, Iași, 1797.
- ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ, Veneția, 1805.
- PENTICOSTARION, Sibiu, 1805.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI SEPTEMBRIE, Neamțul, 1807.
- RÂNDUIALA CUM SĂ CUVINE A CÂNȚA CEI 12 PSALMI DEOSEBI, Neamțul, 1808.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNALUI OCTOMBRIE, Neamțul, 1809.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI NOEMBRIE, Neamțul, 1811.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI DECEMBRIE, Neamțul, 1811.
- OCTOIH sau ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚ'Η Râmnic, 1811.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI IANUARIE, Neamțul, 1812.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI FEBRUARIE, Neamțul, 1812.
- УША ПОКАИНИИ, Brașov, 1812.
- ÎNVĂȚĂTURĂ PENTRU ISPOVEDANIE, Râmnic, 1813.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI MARTIE, Neamțul, 1813.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI APRILIE, Neamțul, 1813.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI MAI, Neamțul, 1813.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI IUNIE, Neamțul, 1813.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI IULIE, Neamțul, 1814.
- SCARA PEA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU IOANN IGUMENULUI SFINTEI MĂNĂSTIRI AL SINAIULUI, Neamțul, 1814.
- KEKRAGARION, Neamțul, 1814.
- CIASOSLOV, Iași, 1814.
- AGHIAZMATARIU MIC, Iași, 1814.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI AUGUST, Neamțul, 1815.
- OCTOIH DE CANOANE PENTRU PAVECERNIȚĂ, Neamțul, 1816.
- APOLOGHIA, Neamțul, 1816.
- *ΕΠΙΤΟΜ'Η, Neamțul, 1816.
- ÎNTREBĂTOARE RĂSPUNSURI, Neamțul, 1816.
- ADUNARE A CUVINTELOR CELOR PENTRU ASCULTARE... și VIAȚA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU STAREȚULUI PAISIE, Neamțul, 1817.
- PSALTIRE, Neamțul, 1817.
- DIARIU sau ZIOARIU, pe anul dela Hristos 1817, Buda, 1817.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE A LUI IS. HS., Blaj, 1817.
- TÂLCUIRE... PRE SCURT LA ANTIFOANELE CELOR OPT GLASURI, Neamțul, 1817.
- LITURGHIIILE, Iași, 1818.
- NOUL TESTAMENT adecă AȘEZĂMÂNT, Neamțul, 1818.
- CUVINTELE ȘI ÎNVĂȚĂTURILE PEA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU EFREM SIRUL, Tomul I, Neamțul, 1818; Tomul II, Neamțul, 1819; Tomul III, Neamțul, 1823.
- CUVINTELE ȘI ÎNVĂȚĂTURILE PEA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU ISAAC SIRUL, Neamțul, 1819.
- ADUNARE DE CÂTEVA RUGĂCIUNI DIN MOLITVENIC, Iași, 1819.
- APOLOGHIA, București, 1819.
- PSALTIRE, București, 1820.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Neamțul, 1821.
- ADUNARE A STAMBELOR SFINTEI EVANGHELII ¹⁾. Neamțul, 1821.
- AGHIAZMATARIU MIC, Iași, 1823.
- ACATISTER, București, 1823.
- PSALTIRE, Neamțul, 1825.
- SCRISOARE MOLDOVEI, de DIMITRIE CANTEMIR, DOMNUL EI, Neamțul, 1825.
- PARTEA ÎNTĂIU ȘI A DOOA A CONDICHII CRIMINALICEȘTI, Iași, 1826.
- EVANGHELISTARI, Iași, 1826.
- NEVĂZUT RĂZBOIU, Neamțul, 1826.
- PENTRU PĂZIREA CELOR CINCI SIMȚIRI, Neamțul, 1826.
- GRAIURILE MAICII LUI DUMNEZEU, Iași, 1826.
- CUPRINDERE ÎN SCURT DIN PROROCEȘTII PSALMI, Neamțul, 1827.
- ACATISTÉR, București, 1828.
- MOLEBNIC, Iași, 1828.
- CIASOSLOV MARE, București, 1830.
- PSALTIRE, București, 1830.
- CIASOSLOV, Neamțul, 1832.
- CIASOSLOV, Neamțul, 1833.
- TRIODION, Neamțul, 1833.
- PENTICOSTARION, Neamțul, 1834.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Neamțul, 1834.
- VIEȚILE SFINȚILOR DIN LUNA LUI NOEMBRIE, București, 1835.
- CIASOSLOV, Neamțul, 1835.
- ACATISTERIU, Neamțul, 1836.
- OCTOIH, Neamțul, 1836.
- PENTICOSTARION, Sibiu, 1841.
- PSALTIREA, Neamțul, 1843.
- PIDALION, Neamțul, 1844.
- PSALTIREA, Neamțul, 1844.
- SFÂNȚA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Neamțul, 1845.
- MINEIUL LUNII LUI SEPTEMBRIE, Neamțul, 1845.
- MINEIUL LUNII LUI OCTOMBRIE, Neamțul, 1845.
- MINEIUL LUNII LUI DECEMBRIE, Neamțul, 1845.
- TRIODION, Neamțul, 1846.
- MINEIUL LUNII LUI IANUARIE, Neamțul, 1846.
- MINEIUL LUNII LUI FEBRUARIE, Neamțul, 1846.
- MINEIUL LUNII LUI MARTIE, Neamțul, 1846.
- MINEIUL LUNII LUI APRILIE, Neamțul, 1846.
- MINEIUL LUNII LUI MAI, Neamțul, 1846.
- MINEIUL LUNII LUI IUNIE, Neamțul, 1846.
- TRIODION, Neamțul, 1847.
- MINEIUL LUNII LUI IULIE, Neamțul, 1847.

¹⁾ Copie fotografică după originalul trimis de Institutul de Istoria Vechiului Drept Românesc din Iași (În Bibl. Acad. Rom., R. V. 1110 A).

MINEIUL LUNII LUI AUGUST, Neamțul, 1847.
CIASOSLOV, Neamțul, 1848.
PENTICOSTARION, Neamțul, 1848.
CIASOSLOV, Neamțul, 1850.
APOSTOL, Neamțul, 1851.
OROLOGIU (CIASOSLOV), Neamțul, 1856.
CIASOSLOV, Neamțul, 1858.

SFÂNTA ȘI DUMNEZEIASCA EVANGHELIE, Neamțul 1858.
PSALTIREA, Neamțul, 1859.
DUMNEZEIEȘTILE LITURGHII, Neamțul, 1860.
SLUJBA SFINȚIRII BISERICII, Neamțul, 1863.
CÂNTĂRILE LUI MOISI, Neamțul, 1871.
CÂNTARE DE LAUDĂ SIONICEASCĂ, Neamțul, 1871.
CIASOSLOV, Neamțul, 1874.

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>		<u>Pagina</u>
PREFAȚĂ	7	Ghervasie Monah	
INTRODUCERE	9	Teodosie Monah	
Gravura în lemn		Damian Ieromonah	
Material		Necol<ai>	
Tehnică		Simeon fratele	
Vechime		Concluziuni	
Dezvoltare		DESCRIEREA PLANȘELOR	21
Gravura în lemn la Români		CLIȘEE VECHI DE LEMN PĂSTRATE ASTĂZI ÎN	
GRAVURA ÎN LEMN LA MĂNĂSTIREA NEAMȚUL .	15	MĂNĂSTIREA NEAMȚUL	35
Primele tipărituri		BIBLIOGRAFIE	41
Protoierei Mihail		CUPRINSUL	45
Simeon Ierei		PLANȘELE	I—LX

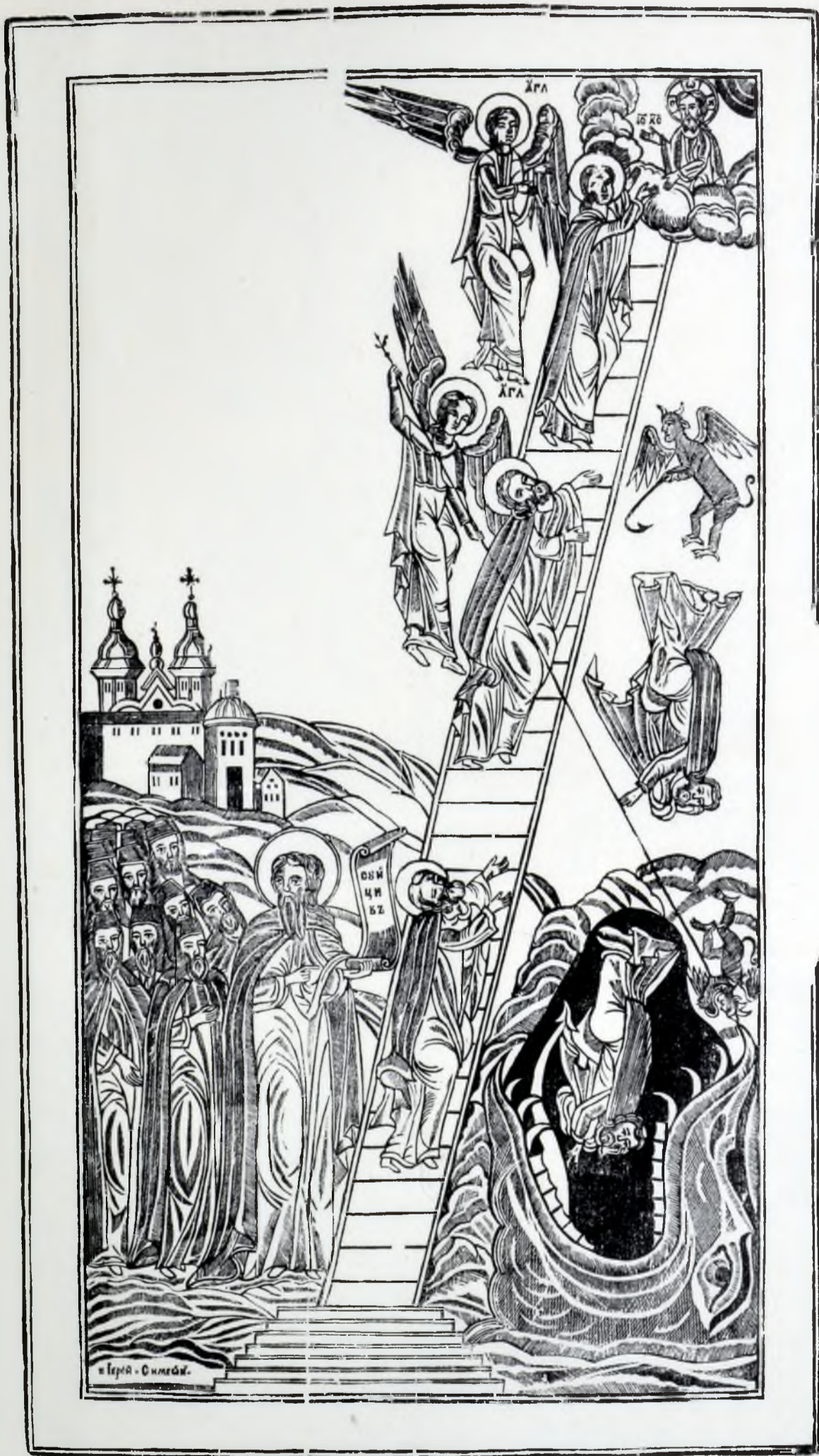
Chenar de poartă

Sfântul Ioan Damaschin

Scara

Sfântul Evanghelist Mateiu

Sfântul Evanghelist Marcu

Sfânta Muceniță Varvara

Soborul Sfinților Îngeri

Născătoarea de Dumnezeu cu Pruncul

Sfântul Haralampie

Sfântul Ioan Gură-de-Aur

Sfântul Grigorie Dialogul

Deisis

Sfânta împărtășanie

Starețul Paisie

Sfinții: Ignatie, Evtimie și Akakie

1. Mântuitorul

2. Stemă

1. Scara

2. Sfântul Ioan Evanghelistul

1. Vindecarea Orbului

2. Pogorîrea de pe cruce

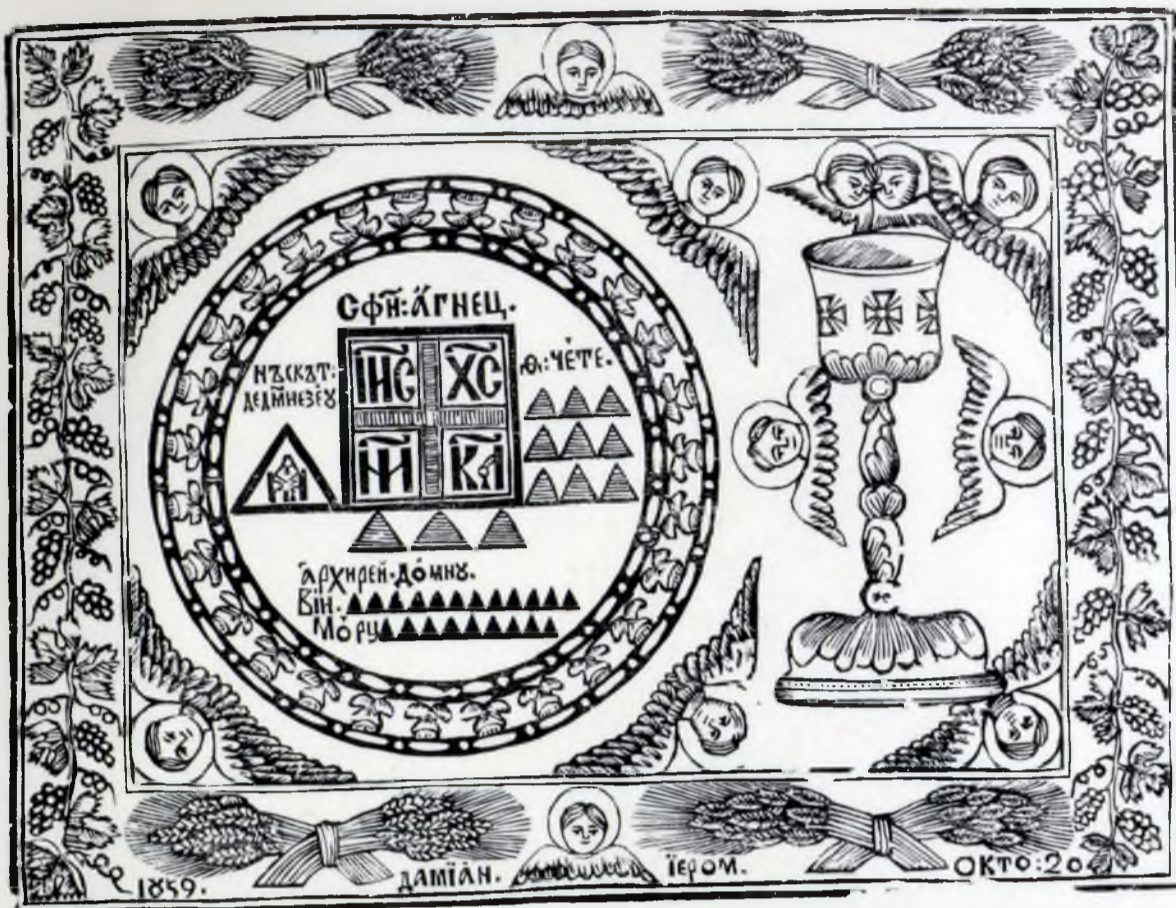

1. Iisus și Samarineanca

2. Iisus și Nicodim

1. Sfânta Proscomidie

2. Sfânta Treime

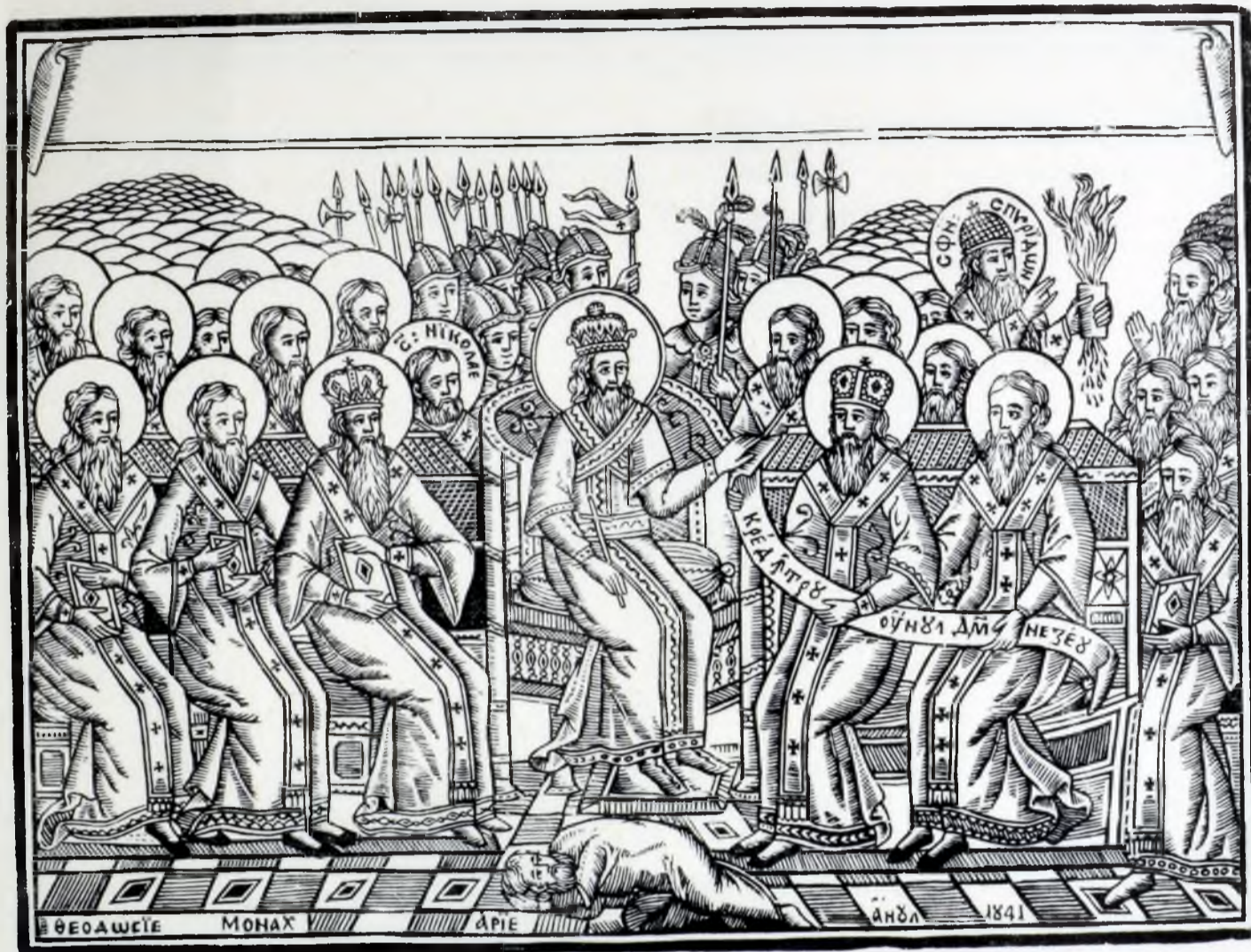

1. Pogorirea Duhului Sfânt

2. Întoarcerea fiului stricat

1. Întâiul Sobor Ecumenic

2. Vai vouă!

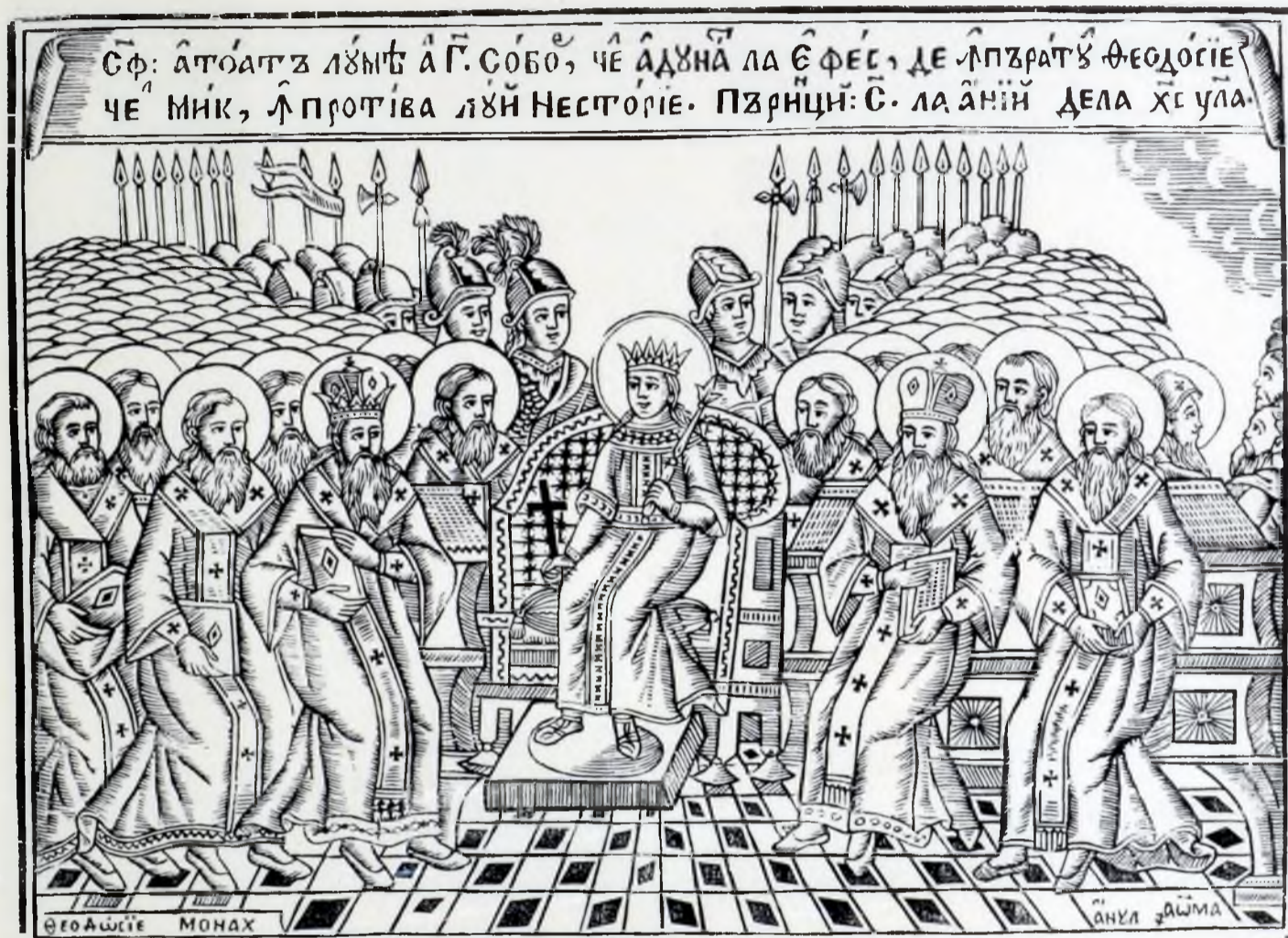

1. Al doilea Sobor Ecumenic

2. Amin zic vouă!

1. Al treilea Sobor Ecumenic

2. Zis-a Domnul...

1. Al patrulea Sobor Ecumenic

2. Rugăciunea din Grădină

1. Al șaselea Sobor Ecumenic

2. Sfat au făcut fariseii...

1. Al șaptelea Sobor Ecumenic

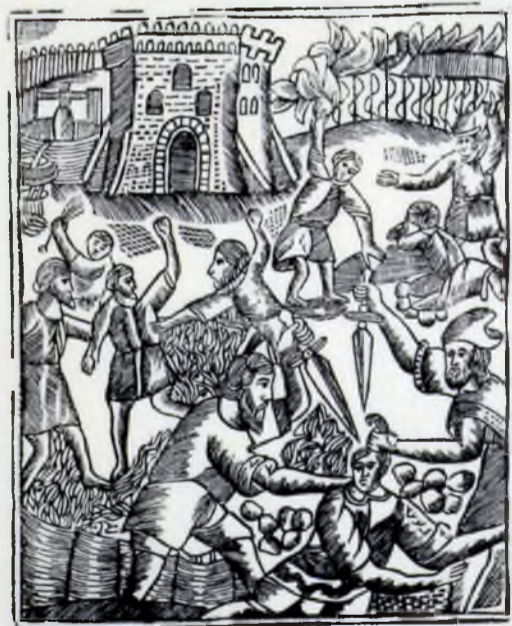

2. Cel vrājmaș samănă neghină

1. Soborul cinstitorilor de icoane

2. Lucrătorii viei

1. Învierea lui Lazăr

2. Pecete

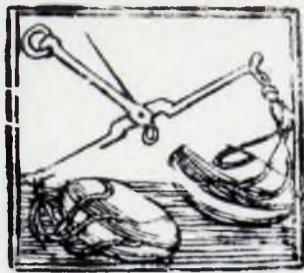

1. Chenar

2. Nașterea Domnului

2. Cumpăna

3. Țapul

4. Berbecul

5. Taurul

1. Cununa Anului

6. Scorpionul

7. Fecioara

1. Matei Evanghelistul

2. Marcu Evanghelistul

3. Luca Evanghelistul

4. Ioan Evanghelistul

1. Matei Evanghelistul

2. Marcu Evanghelistul

3. Luca Evanghelistul

4. Matei Evanghelistul

1. Sfântul Petru

2. Sfântul Iuda

3. Sfântul Pavel

4. Sfântul Iacov

1. Ispitirea lui Iisus

2. Schimbarea la Față

3. Spre Emmaus

4. Pilat își spală mâinile

1. Păstorul cel bun

2. Ucenicii smulg spice

3. Ducerea Crucii

4. Uciderea pruncilor

1. Smochinul neroditor

2. Propoveduirea lui Ioan

3. Întâmpinarea Domnului

4. Maria și Elisabeta

1. Iisus în templu

2. Îngerul și Zaharia

3. Banul văduvei

4. Alungarea neguțătorilor

1. Adormirea Maicii Domnului

2. Cinstitorii de icoane

3. Cele zece fecioare

4. Cinci pâini și doi pești

1. Samarineanul milostiv

2. Iisus la Arhiereu

3. Vânzarea lui Iuda

4. Iisus la Pilat

1. Batjocorirea

2. Împungerea cu sulița

3. Prinderea

4. Cina cea de taină

1. Spălarea picioarelor

2. Iisus în biserică

3. Marta și Maria

4. Muma fiilor lui Zevedei

1. Biciuirea

2. Iisus pe Cruce

3. Lepădarea lui Petru

4. Muma și frații lui Iisus

1. Bogatul căruia i-a rodit țarina

2. Intrarea în Ierusalim

3. Tăierea împrejur a Domnului

4. Nunta dela Cana

1. Iisus între tâlhari

2. Sărutarea lui Iuda

3. Iată Mielul lui Dumnezeu !

4. Zahu vameșul

1. Slăbănogul din Capernaum

2. Nașterea Înaintemergătorului

3. Iisus se arată Ucenicilor

4. Femeia adulteră

1. Aducere de sfinte Moaște

2. Arhipăstori

3. Mucenicii din Amorea

4. Soborul Sfinților Îngeri

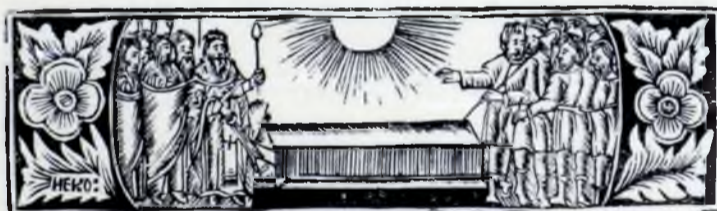

1. Mucenici

2. Ierarhi

3. Aflare de sfinte Moaște

4. Apostoli și Mucenici

1. Minunea din Colassa Frigiei

2. Mucenici

3. Vavila și Moisi

4. Cuvioși

1. Prooroc

2. Sfântul Iustin Filozoful

1. Soborul Sfinților Apostoli

2. Sfinții Cosma și Damian

3. Învierea lui Hristos

1. Sfântul Grigorie al Tessalonicului

2. Floare de sfârșit de pagină

1. Frontispiciu cu icoană

2. Ornament cu sfinți

3. Ornament

4. Ornament

5. Floare de sfârșit de pagină

2. Iu

6. U

3. T

1. L

7. C

8. L

4. D

9. N

5. A

2. I

1. Z

3. Z

6. B

7. B

4. D

5. P

Г҃И ІС҃УСЪ Х҃РИСТЕ Д҃УШЕ БОЖІА С҃ЫНЪ
Б҃ОЖІИ Т҃РОИЦЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ

1. Titlu

С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ

2. Titlu

К҃Р҃С҃Ь С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ

3. Titlu

Т҃РОИЦА С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ С҃ВЯТЫИ Д҃УХЕ

4. Titlu

Η Ζ Δ Ε Ζ Δ Ε Μ Ε Ξ Ι Σ Τ Ε Τ Α Τ Ζ
 Ο Ι Κ Ο Π Ε Ρ Ε Μ Α Η Ν Τ Δ Λ
 Μ Ι Ε Δ Ξ Ι Σ Τ Ε Δ Χ Υ Δ Ο Φ Η Τ.

ΦΙ Ε Φ Ζ Κ Λ Ι Α Τ Α Α Π Ρ Η Ξ Ε Σ .

Π Ψ Σ Α Μ Π Ρ Ε Π Ι Α Τ Ρ Ζ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

Κ Θ Ρ Ζ Ψ Ε Ν Η Ψ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

Μ Ι Ε Λ Θ Μ Ε Σ Λ Θ
 Ρ Ζ Ε Τ Ι Γ Ν Η Τ
 Ψ Η Ξ Θ Λ Θ Μ Η Ψ .

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

ΑΥ ΜΙ ΜΟΡΟΥ

СФІЦІТЪЛ МЪЧЕНІКЪ

Харалампіе

Ачасть стаме ѿ авспаѣ, ꙗ стзрица кѣѣшс: архіма ꙗ неоніа, ꙗ сфн: мона: нѣмцѣа, ѡнѣа, 1852. де ѳеодосіе мона

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, 1940

